520
Fin

OM

DE GAMLE SKANDINAVERS

INDDELING AF DAGENS TIDER

OG

FORSKJELLIGE SPOR DERAF HOS DERES EFTERKOMMERE OG FLERE BESLÆGTEDE FOLK.

VED

FINN MAGNUSEN.
ETATSRAAD OG GEHEIMEARCHIVARIUS.

KJÖBENHAVN.

TRYKT I BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI.

1844.

Det er nu vel almindelig erkjendt, at om man end af et enkelt Folks gamle Sagn, Sange, Love, Historie o. s. v. har nöie sögt at fremstille dets ældre Sprog, Dannelse, Kundskaber, Indretninger, Sæder og Skikke, dog kun sjelden kan oplyse dem tilfulde (for saavidt det endnu er muligt), uden at tage fornödent Hensyn til lignende Gjenstande hos andre Folk, og tillige til Levninger fra Oldtiden, saavel af physisk som aandelig Art, der ret længe eller ligetil vore Dage ere blevne bevarede hos Efterkommerne. Jo mere ublandet med Fremmede et Folk har været og jo mindre Forbindelse det har staaet i med Udlandet, des bedre har Oldtidens Aand og Væsen vedligeholdt sig blandt det, — og i denne Henseende give Islændernes Litteratur, ældgamle Tungemaal, Indretninger og Skikke tit et rigt Udbytte for Oldgrandskeren, især naar han tillige er opmærksom paa de Sidestykker til hans valgte Gjenstand som længe, eller indtil nu, ere blevne bevarede i Skandinaviens Fjeldegne, Udkanter og Öer, samt paa Færöerne, hvor Almuen bruger et Söstersprog til det Islandske, ja selv paa Shetlandsöerne, Örkenöerne o. s. v. hvor vel det saakaldte Norske *(the Norse)* nu, men dog först i Mandsminde, er gaaet af Brug blandt de Indfödte. Selv Danmarks provindsiale Mundarter og Almueskikke yde ofte kjærkomne Bidrag til Oldtidens Oplysning; det er dog först nu at Adgangen til dem ret er bleven aabnet ved Molbechs Dialekt-Lexikon, hvortil det var meget at önske at Norge og Sverrig kunde opvise Mage, skjönt Ihre og Hallager allerede forlængst have udgivet

lignende, for deres Tid fortjenstlige, men ingenlunde saa fuldstændige Ordböger. Literatorerne i dette Fag maa derfor, med megen Möie, sammensanke Almuesprogets vidt adspredte Levninger i norske og svenske Landskabs- eller Sognebeskrivelser, samt særegne lokale Ordsamlinger, saavel trykte som utrykte, af hvilke jeg til nærværende (og flere) Arbeider har sögt at benytte saa mange, som det har været mig muligt at overkomme. Andre beslægtede, men ved lang Adskillelse mindre kjendelige Ord har jeg fundet i adskillige ypperlige Samlinger af ovennævnte Art fra Storbritannien og Tydskland, som Jamiesons Scottish Dictionary (foruden adskillige mindre nordengelske), Schmellers Bayerisches Wörterbuch o. fl.

De i vor Tid i Nord- og Vest-Europa (især Danmark, Norge, Sverrig, England, Skotland, Irland, Tydskland, Helvetien og Frankrig) hyppig foretagne Undersögelser af Hedenolds Gravsteder synes at vise, at disse Landes Beboere samtidig, men i meget forskjellige, langt fra hinanden fjærnede Tidslöb, omtrent have staaet paa det samme Dannelsestrin, have brugt de samme Vaaben og Redskaber, m. m., först i en meget raa Tidsalder, som neppe kjendte Metallernes Brug, senere i en anden da Sværd, Spyd, Knive, o. s. v., overalt forfærdigedes af Bronce, endelig i en tredie da Jernet traadte i dets Sted o. s. v. I dette sidste Tidsrum, og dog formodentlig meget silde, begynder vel samtlige hine Folks historiske Tidsalder. Pytheas's Beretninger*) vise dog at Skandinaverne allerede længe för den christelige Æra's Begyndelse, som Agerdyrkere og faste Bosiddende, der endog opförte store Bygninger, dreve en betydelig Biavl o. s. v., havde en vis Grad af Kultur, og hine Efterretninger ere nylig i visse Henseender blevne bekræftede ved Forchhammers physisk-archæologiske Undersögelser paa de slesvigske Öer. Kort efter Christi

*) See derom Werlauffs Bidrag til den nordiske Ravhandels Historie i det kgl. Videnskabernes Selskabs Skrifter V. 240 o. f., jfr. Vedel Simonsens Udsigt over Nationalhistoriens ældste og mærkværdigste Perioder I, 120 o. f.

Födsel (fra hvilken Periode mange romerske Mynter ere fundne paa Gulland, samt i Skaane og det nuværende Danmark) skildrede Tacitus Svionerne (Middelalderen *Svíar*) nemlig de Svenske, som et Folk der satte stor Priis paa Rigdomme og var mægtigt ved Flaader og Vaaben, hvilke sidstnævnte dog i Fredstider ikke maatte bruges, men forvares under Laas og Lukke ved en dertil ansat Vogter, hvorimod de övrige Germaner ikke iagttoge en slig Orden. At denne Nordens ældgamle Kultur ikke var af romersk Oprindelse, er uomtvisteligt. Vore egne Oldsagn udlede den og overhovedet vort Stamfolks Herkomst fra Asien, navnlig fra de kaukasiske Bjerglande og det sorte Havs nordlige Kyster. Ad denne sidste Vei ere Runerne (der tilskrives Odin og Aferne) efter al Sandsynlighed komne, — og vist er det endvidere at Skandinavernes ældste Tidsregning ikke skyldtes Romerne, men derimod nöie slutter sig til de asiatiske Systemer.

Dette gjelder især om den oldnordiske Aarsudregning, saaledes som den allerede brugtes paa Island i den hedenske Tid (det 9de og 10de Aarhundrede e. Chr.) og som den endnu den Dag i Dag bruges der af de indfödte Islændere, dog mest i daglig Tale og for at kunne iagttage forskjellige ved de ældste Love bestemte og endnu gjeldende Terminer f. Ex. for Fardag, Sætertid, Almindingernes Benyttelse for Qvæg- og Faaredrift o. s. v. Denne Calender er grundforskjellig fra den julianske og Gregorianske, der hver til sin Tid indförtes i Landet som gjeldende for Iagttagelsen af de kristelige Helligdage m. m. Den har nemlig, ligesom de gamle Chaldæers, Ægypters, Grækers, Persers, Inders o. fl. Aarsregning, Maaneder paa 30 Dage, med Tillæg af Epakterne, — og bruges saaledes endnu baade i Persien og Indien. Vore hedenske Forfædre inddeelte ogsaa Aaret i Uger, og hver af disse i 7 Dage, opkaldte efter Sol, Maane og forskjellige Guddomme, hvilke Navne man og tillagde Planeterne, men det er höist mærkeligt at de ingenlunde i Klangen ligne de romerske, men derimod forskjellige tilsvarende asiatiske Benæv-

nelser, især de i Indien for Planeter og Ugedage endnu brugelige. — Ogsaa de gamle Angelsaxer og Tydskere betegnede Ugedagene med lignende Navne og de sidstnævnte have ligeledes forhen havt Maaneder paa 30 Dage, hvoraf man kan slutte at deres Aarsudregning overhovedet har lignet den ældste skandinaviske. Tidlig blev den dog i Hovedsagen fortrængt af den romerskjulianske, som allerede længe för Angelsaxernes Ankomst til England var indfört i Storbritannien. Overhovedet sögte ellers de romerskkatholske Klerke, ved Kristendommens Indförelse i Tydskland og Skandinavien, at fortrænge den gamle Tidsregning og de med den forbundne hedenske Gudenavne m. m. Med Hensyn til selve Aarsudregningen lykkedes det næsten fuldkommen i Tydskland, Danmark, Norge og Sverrig (paa enkelte Maaneders Benævnelser nær), men Ugedagenes hedenske Navne kunde de dog ikke udrydde i disse Lande og ei heller i Storbritannien eller Nederlandene. — Derimod formaade ikke Biskopperne at fortrænge den gamle Aarsudregning fra Island, hvor den endog paa ny blev sanctioneret ved Lovene med Hensyn til alle borgerlige Indretninger og Terminer, dog med Indrömmelse af al Gyldighed for den julianske ved alle kirkelige Höitider og Helligdage m. m. Det lykkedes alligevel Biskop Jon Ögmundson (senere kaldet den hellige) i Aaret 1107 at udvirke en, endnu tildeels i Kraft værende Anordning, der afskaffede i Island de gamle Benævnelser for de Ugedage, som i det övrige skandinaviske Norden opkaldes efter Guddommene Tir, Odin, Thor og Freya, saa at de nu der i Landet kaldes: *Þriðjudagr* (Trediedag) *Midvikudagr* (Midugedag) *Fimtudagr* (femte Dag) og *Föstudagr* (Fastedag — her Fredag). — Formodentlig af den Aarsag at Sol og Maane i Hedendommen vare blevne dyrkede, forandrede man *Sunnudagr* til *Drottinsdagr* (Herrens Dag, *Dominica*) og *Mánadagr* til *annar dagr viku* (den anden Dag i Ugen). Mærkeligt er det, at man heller ikke vilde beholde Benævnelsen *Laugardagr*, Löverdag, (endnu svensk *Logerdag*) egentlig Badets Dag (af *Laug*, gl. D. *loug*, *Löv*), men forandrede den til det næsten

eensbetydende *Þvottdagr* (Tvætdag, Vadskedag). De Geistlige have da sikkerlig vidst mere end vi om hint Ords hedenske Oprindelse. Jeg har forhen fremsat den Gisning, at ligesom *laug* sandsynligviis kommer af *logi*, Lue (som kogt eller varmet Vand) saa var ogsaa Ildens Guddom *Logi*, *Loki* (thi i de ældste Runer skrives begge Ord paa selvsamme Maade), — Cæsars germaniske Vulcanus — bleven dyrket paa denne Dag*). Senere kom dog Löverdags, Söndags og Mandags gamle Navne atter i almindelig Brug hos Islænderne og ere det endnu. I Tydskland vare allerede för den 3die og 4de Ugedags Navne blevne forandrede paa lignende Maade (til Dienstag og Mittwoch)**); de for den 5te og 6te (Donnerstag og Freytag), ansaaes vel ikke for anstödelige, da Ordene ikke længer tillagdes den ældste Betydning. Löverdagen kaldtes derimod Sabbathstag (senere forandret til Sambstag, Samstag o. s. v.)***).

*) See min danske Oversættelse af den ældre Edda I, 138—39, II, 317. Lex. myth. S. 768—70 (Sæmunds Eddas store Udg. III, 1040—1042) jfr. den 2den Udgave af Jacob Grimms Deutsche Mythologie, (1844) S. 110 o. f., 226. o. f., samt N. M. Petersens Danmarks Historie III, 314.

**) I adskillige Egne af Norge kalder Almuen Onsdagen endnu Mökedag o. s. v., uden Tvivl efter den katholske Geistligheds Anordning.

***) At Planeterne og Ugedagene virkelig bare Nordens hedenske Guders Navne bevidnes af Rímbegla 1ste Part 17 Kap. S. 112, hvormed et Membranfragment i den gamle kongl. Haandskriftsamling (1812 i 4to) stemmer overeens. De opregnes der saaledes: „Disse Stjerner (Planeter) have end andre Hovednavne, hvormed de vare „betegnede og Dagene i hver Uge opkaldte efter hedensk Regning. *Sunna* hedder „*Solen*, og efter hende er Herrens Dag opkaldt. Maanen hedder *Máni*; efter ham „er Ugens anden Dag opkaldt. *Fispena* hedder Mars, det kalde vi og *Týr* (*Tír*), „derefter benævnes Tirsdagen. *Stilbon* hedder Mercurius, det kalde vi *Odin*, efter „ham opkaldes Midugedagen. *Fenon* hedder Jovis, det kalde vi *Thor*; derefter be„nævnes Torsdagen. *Hesperus* hedder Venus, det kalde vi *Freya*; derefter benæv„nes Fastedagen og kaldes Freadag. *Feton* hedder Saturnus; den Stjerne er ingen „Dag tilegnet efter nordisk Regning [eller Tale] og den, som i andre Lande hedder „Saturnus-Dag, kaldes [her] Löverdag.” [„Enn eru önnur höfuðnöfn á þessum stjörnum, *þau* er við þær voru, ok kendir dagar i hverri viku at heiðnu tali. Sunna heitir Sól ok er við hana kenðr Drottinsdagr. Túngl heitir Màni; er við hann kéndr annar dagr viku. Fispena heitir Mars, það köllum vér ok Tý; er þarvið kendr þridjudagr. Stilbon heitir Mercúríus, það köllum vér Óðinn; er við hann kendr miðvikudagr. Fenon heitir Jóvis, það köllum vér Þór; þar er við kendr fimtudagr. Hesperus heitir Venus, það köllum vér Freyu; þar er föstudagr við kendr ok kallast Frjádagr (Freadagr). Feton heitir Satúrnus; þeirri stjörnu er

Höist mærkeligt er det vistnok at den fra Nordens Hedenold bevarede islandske Aarsudregning (som nu udgives med ethvert Aars trykte

einginn dagr eignaðr at norrænu tali, ok er sá kallaðr Laugardagr, sem á öðrum löndum heitir Satúrnusdagr"]. — I Rímbegla (Udg. S. 110) havde Forfatteren (ogsaa i Overeensstemmelse med ovenmeldte gamle Pergamentsblade) opregnet de 5 Planeter, med tilföiet foregiven Oversættelse af hine Navne, saaledes nemlig: „*Stilbon* „er (eller betyder) *málsstjarna* (ɔ: Talens eller Veltalenhedens Stjerne)"; har vel en oldnordisk Astrolog ved denne Benævnelse sögt at hentyde til Odins, eller en græsk til Hermes's uforlignelige Veltalenhed? „Hesperus er (eller kaldes) *blóðsstjarna* (Blodstjerne)" Freja indfandt sig daglig, med Odin, paa Valpladsen for at kaare de Faldne. „*Fispena*, kaldet *þrekstjarna*" (Kraftstjerne), passer vel til den stærke *Týr* eller *Tír* ligesaavel som til Mars. „*Fenon* (helliget Jupiter og Thor)" kunde vel i begge Hensyn kaldes ‚*meginstjarna* (Magtstjerne"). Navnet „*gnógleiksstjarna*, (Overflödighedens Stjerne)" maatte vistnok bedst passe til Romernes nationale Saturnus. Det er ellers öiensynligt at de fleste af hine fremmede Benævnelser ere af græsk Oprindelse og have andre Betydninger end de ovenanförte, samt ere tildeels blevne tillagte andre Planeter; *στιλβων*, *φαῖνων*, *φαέθων* (alle hentydende til Glands eller Skin) forekomme hos Aristoteles, Apulejus, Censorin, Julius Firmicus o. fl., samt menes at være oversatte fra Ægyptisk. *Ἑσπερος* er almindelig bekjendt. Sprogroden til Fispena har jeg derimod ingensteds kunnet finde. Skulde det nedstamme fra *ἀμφισβαῖνα* som sigtende til Planetens Bane? — Om Solens Benævnelse kan det bemærkes at *Sunna* (svarende til det tydske Sunna, nyengelsk *Sun* o. s. v.) nu i Island (som for det meste fordum i Norden) kun bruges i Digtersproget, men *Sól* (Lat. *sol*, Slavon. og Russ. *solnze*, Lithauisk *saule*, Moesogoth. *sauil*) er derimod, ligesom i hele Skandinavien, almindelig brugeligt, undtagen netop i Ordet *sunnudagr*, Söndag. Det oldnordiske *Máni* (gammel Tydsk *mano* o. s. v.) er gaaet over til det danske og svenske *Maane* (*Måne*), men bruges nu i Island kun af Digterne; det ovenanförte *túngl* er nu der Maanens almindelige Benævnelse, i visse svenske Dialekter *tungel*, *tongel*, *tungle*, fordum Angelsaxisk *tungol*, *tungal*, Moesogoth. *tuggl*, [*túngl*] gammel Höitydsk *tungal* m. m. Stjerne; nu i Malabarisk og Tamulisk *tinguel*, *tingel*, Maane (o. s. v.) *Sol* og *Máni* forekomme ellers som mythiske Væsener i Eddaerne.

Beretningerne om Biskop Jon Ögmundsöns Afskaffelse af Ugedagenes hedenske Navne i Island ere bidindtil ikke blevne fuldstændig bekjendte. Der gives forskjellige Recensioner af hans endnu ikke udgivne Saga eller Levnetsbeskrivelse, i hvilke de lyde meget forskjellig, og det eneste hertil hörende Uddrag deraf som (mig vitterlig) endnu haves paa Tryk, findes i John Olafsens *Syntagma de baptismo veterum* (Hafn. 1770, 4) S. 190: ‚þvíat áðr varu eptir i kristninni miklar ok illar afleifar heiðins siðar, er eigi var upprætt or guðligum akri meðan kristnin var úng; fyrirbauð hann sterkliga allar hindrvítur, er fornmenn höfðo tekit af túnglkomum eða dægrum, eða eigna daga vitrum mönnum heiðnum, sva sem at kalla Týsdag, Óðinsdag eða Þórsdag, enn bauð at hafa þat daga tal sem helgir feður hafa sett í ritníng, at kalla annan dag viku, þriðja ok sva út" ɔ: „Fordi der för i Kristenheden mange og onde hedenske Sæder vare blevne tilbage, som ikke vare udryddede af Guds Ager, medens Kristendommen var ung, forböd han strængelig al Overtro, som de Gamle havde havt om Maanens Ny (Qvarteerskifter) og om (visse) Dögn, saa og at

Almanak) er den eneste i sit Slags i hele Europa, hvor ingen saadan mig vitterlig er bleven brugt i den kristelige Æra, med Undtagelse af den

---

tilegne vise hedenske Mænd Dage, saasom at kalde (dem) Tirsdag, Odins Dag eller Thors Dag, men befalede at antage det Dagetal som de hellige Fædre havde anordnet i (deres) Skrifter (nemlig) at kalde Dagene: den anden i Ugen, den tredie og saa fremdeles til (dens) Slutning". I Arne Magnussens Samling findes (under No. 391 i 4) en af ham revideret og med gode Codices confereret Afskrift af en anden ældre, (hvilken han selv havde taget af en Membran paa Skalholt); deri lyder Stedet saaledes: „Hann bannaði ok með öllu alla úhátto ok alla forneskju eða blótskapi giörninga ok galdra, ok reis móti því með öllu afli, ok því hafði eigi orðit af komit með öllu medan kristnin var úng. Hann bannaði ok alla hindrvitni þá [o. s. v, som ovenfor] tók af forna dagatal ok setti þat er nú er haft, því at hann bannaði at öllu at eigna daga heiðnum mönnum eða gudum, sem er at kalla Óðins dag eða Þórs, ok alla þá luti aðra er honum þóttu af illum rótum rísa" ɔ: „Han forböd overhovedet alle Uskikke og al Hedenoldsfærd eller Afgudsdyrkelse med Trolddom eller Hexerie, og reiste sig derimod af alle Kræfter, da man ikke havde kunnet ganske udrydde det medens Kristendommen var ung. Han forböd og al Overtro — o. s. v. — Han afskaffede det gamle Dagetal og anordnede det som nu bruges, fordi han forböd aldeles at tilegne hedenske Mænd eller Guder Dage, saasom at kalde (dem) Odins Dag eller Thors Dag, — samt alle andre Ting, der forekom ham at være fremkomne af onde Rödder". Hermed stemmer den gamle Membran 234 i Folio i Hovedsagen næsten overeens. Haandskriftet 392, 4, hvilket Biskop Thorlak Skulesen har ladet afskrive (uden Tvivl efter en Skindbog) har denne mærkelige Variant: „at eigna heiðnum goðum eða vondum vættum dægr eða daga" ɔ: „Han forböd at tilegne hedenske Afguder eller onde Vætter (Dæmoner) Dögn eller Dage" (o. s. v.).

Til Trods for dette Forbud vedbleve Nogle i lang Tid i Island at fölge den gamle Skik. Et Exempel derpaa afgive den kongelige Haandskriftsamlings ovenmeldte Membranfragmenter; deri findes, blandt andet, en astrologisk Zodiakalkreds med Underretning om Planeternes Gang og Virkninger m. m., hvor og fölgende forekommer:

„Hora Solis *Sunnudag* Hora Jovis *Þórs*
Lunæ *Mánadag* Veneris *Freadag*
Martis *Týrsdag* Saturni *Laugardag*."
Mercurii *Óðins*

Det er denne Række af Dage hvilken Saxo rigtig bemærker at være fordum blevet helliget de nordiske (ikke romerske) Guder som lovmæssig i Danmark (*legitima feriarum series apud nos*) Hist. Dan. I, 274—76. Hint fremmede *hora* betegner hver Ugedags 1ste Time som undergivet Dagens Planet eller dens Guddom, der da især meentes at raade for den hele Dag; saavidt man veed fulgte Ægypterne (o. f.) denne astrologiske Tidsregning; de antoge og at den Guddom, som herskede over Nytaarsdagens 1ste Time, især raadede for hele Aaret; en syvaarig Periode antoges for denne Omvexling af Planetdagene. Dog er det ingenlunde min Mening at Skandinaverne have kjendt eller iagttaget hin kunstige Udregning, men Ugedagenes Række kan derfor have været dem vel bekjendt, og Overtroen om Guddommenes

saakaldte franske (kun i 13 Aar gjeldende) Revolutions-Almanak der var lempet efter den gamle græskægyptiske, inddeelt i Dekader istedet for Uger. — Om dette Æmne har jeg forhen udförligere handlet i forskjellige Skrifter; her vil jeg især forsöge at oplyse Islændernes og de gamle Skandinavers Inddeling af *Dagstiderne.*

Den nordiske Oldtid manglede naturligviis baade Kompasset og kunstig indrettede Uhre. Dog gjorde de gamle Skandinaver, navnlig de som i det 9de Aarhundrede grundede en vidtudstrakt Colonie i Island, sig megen Umage for at udfinde og fastsætte bestemte Tidspunkter af Dögnet, om Dagen ved at iagttage Solens, om Natten Stjernernes og Maanens Gang, samt overhovedet, til alle Tider, de regelmæssige Foran-

---

Indflydelse paa de dem helligede Dage ei været dem ubekjendt. Længe hed det hos den skandinaviske Almue: Gud! tal for os! det er Torsdag over hele Verden!

Om Ugedagenes og Planeternes Benævnelser hos de germaniske o. fl. Folk kan jeg ellers henvise til mit *Lex. mythol.* (1828) S. 82, 84, 88, 233, 235—36, 313—14, 319, 321—22, 326, 331, 343, 351—52, 357—58, 362, 365, 678—683 samt J. Grimms deutsche Mythologie 2. Udg. 1844. S. 111—119, 685-86. Jeg har (blandt andet) sögt at vise at de fleste af de ved Cæsar og Tacitus nævnte Guddomme netop forekomme i Planeternes og Ugedagenes Navne: som 1) *Sol*, 2) *Luna*, 3) *Mars*, 4) *Mercurius*, 5) *Jupiter*, 6) *Isis* (ogsaa Mater Deum, hos Ptolomæus Venus; vor Frigga, Freja; Planeten kaldtes *Isis* efter Plinius, H. N. II, 8) 7) *Vulcanus*, (Eddaernes *Logi*, ɔ: Lue, *Loki*, den Tilendebringende, Ödelæggende m. m.); tydeligst fremtræde disse forenede Begreber i den islandske, uden Tvivl ældgamle Benævnelse for Sirius: *Lokabrenna*, Lokes Brand, der og kan oversættes ved Endens Baal, den sidste Brand. Med Sirius's (*Soths*) tidlige Opgang begyndte formodentlig Ægypternes Aar, da dets Udregning först blev bestemt. Hundedagenes skadelige Hede frygtedes stedse af alle Folk. Ægypterne spaaede at den skulde tilsidst foraarsage Verdensbranden, som af vore Forfædre kaldtes *Surtalogi*, eenstydende med Hundestjernens ovenanförte Navn: *Lokabrenna* (see Eddalæren III, 225—27, 238—240, IV, 483 o. f.). Islændernes ældgamle borgerlige Aars Epakter, sidste eller Tillægsdage, indtræffe som oftest ved Hundedagenes Begyndelse.

Efter min Mening har Geijer (Svea Rikes Häfder I, 350—51 i Anmærkningen) anfört gode Grunde for at Ugedagenes og Planeternes nordiske Navne ere fra den hedenske Tid og ikke laante af Romerne. Skule Thorlacius havde de samme Tanker (Skand. Mus. 1802, S. 15—16). Ihre troede endog at de udbredtes fra vort Norden til andre (egentlig germaniske) Folk (Lex. Sveogoth. II, 274). Jacob Grimm er derimod af den Mening at Germanerne have erholdt dem fra Romerne, dog længe för end de antoge Kristendommen. (Deutsche Mythologie 1835, Einleitung S. XXVII, 84—93; ny Udgave 1844: S. 111—112, 685—86 jfr. 671).

dringer af Havets Flod og Ebbe. For selve Dagens Tidsafdelinger var det især Iagttagelserne af Solens Stilling over Horizonten, der ydede dem denne Hjelp. De sögte da at lægge nöie Mærke til visse Punkter, over hvilke (eller ved hvilke) Solen syntes eller meentes at staae i enhver af de 8 eller 16 Himmelkanter hvori de inddeelte Horizonten. I Norge og Island, samt paa Færöerne, som Bjerglande, var det som oftest let at udfinde Fjeldtoppe, Höie, Klipper, Klöfter, Vandfald, Skjær, Dale o. s. v. hvorved faste Punkter bestemtes for hver Dagstid, mest efter Solens Gang om Dagen, — endskjöndt man og tit betegnede Tiden ved visse Himmellegemers momentane Standpunkt over een eller anden Kant af Horizonten, af hvilke de vigtigste, hvori den heelt inddeeltes, vare 8, f. Ex. naar Solen, efter Forfædrenes Talebrug, stod i midt Öster (thi Östkanten, hvori den, efter deres Timesystem, indtraadte ved dets daglige Begyndelse, strakte sig, fra ONO, til OSO som Sydkantens Grændse o. s. v.) var det Dögnets 2den Stund. Hine saaledes vedtagne faste Punkter for hver Stund af Dagen kaldtes fordum i Island *Eiktamark* (Eiktemærke), saa og *Dagsmark*, Dagsmærke, Kjendetegn for Dagstiderne. De bleve i Island bestemte for hver Gaard især, og iagttages endnu overalt af Almuen, for at den derefter kan indrette Arbeids-, Hvile- og Spisetider. Hvor intet af de ovenfor ommeldte eller naturlige Mærker havdes, opförte man Varder eller smaa Pyramider af Steen o. s. v., for at betegne visse Dagstider. At dette allerede pleiede at skee i Hedenold see vi f. Ex. af Rafnkel Freysgodes Saga, hvor Midaften (Kl. 6 E. M) bestemtes, for et Sæterbol, ved en Steenvarde. Den samme Skik fulgte man fordum i Norge, og den fölges endog paa visse Steder endnu, f. Ex. i Söndfjorden i det vestlige Norge (Bergens Stift) fordum hörende til Fjordefylke samt i Hedenskabet til det store Hovedtempel (eller Gudehuus) for *Gaular* og Gulethingets Distrikt. Derfra nedstammede mange af Islands mest anseete Beboere, f. Ex. Landets förste Colonist Ingolf og hans berömte Afkom, samt Atle Jarls (kaldet den Smækkres) Sön og Efterkommere,

der alle nedsatte sig paa Sönderlandet, hvoraf en betydelig Deel faldt i deres Lod. Andre Nybyggere fra de forenede Fjale- og Fjorde-Fylker samt det tilgrændsende *Sogn* erhvervede og betydelige Strækninger af Islands Sönder- Vest- og Nordland, f. Ex. Hersen Arinbjörns Efterkommere. Slige Mænd var det vistnok der bestemte de ældste islandske *Dagsmærker*, thi efter disse havde Indbyggerne i adskillige Henseender pligtmæssig at rette sig, f. Ex. ved at reise og ankomme til Thingsteder og Stevnemöder i rette Tid, m. m. Britten Dr. Henderson, som i Aarene 1814 og 15 gjennemreiste hele Island og flittig optegnede Indbyggernes Sagn og Traditioner, nedskrev ogsaa denne ved Gaarden Grimstade paa Grændsen af Nordlandet og Österlandet: „Bjerget Herdubreid er Middags-Dagsmærket for Familien paa Grimstade. Kun faa Islændere ere i Besiddelse af Uhre og den eneste Solskive, hvoraf de benytte sig, er den naturlige Horizont, hvilken de inddele i 8 lige Afdelinger, kaldede Dagsmærker, bestemte ved forskjellige Bjergspidser eller Höider; hvor disse mangle, opförer man Pyramider af Steen paa dertil passende Steder. De fleste af disse Pyramider ere oprindelig blevne opförte ved de förste Nybyggere fra Norge, men ere efterhaanden blevne holdte vedlige fra Slægt til Slægt" (Journ. of a resid. in Iceland I, 186). Det er da höist mærkligt at man i hine Colonisters Hjemstavn endnu kjender og bruger lignende Indretninger. Arentz siger f. Ex. (i Topogr. Journ.) 1802 om Söndfjordens Beboere efter at have opregnet deres 8 Dagstider: „Efter Mærker paa Fjelde og Dale regnes de ovenanförte Tidsafdelinger. Middag slaaer sjelden Feil efter Uhret". Her gjenfinde vi saaledes aldeles de islandske *Dagsmörk* eller Dagsmærker.

Da Ordet *Dagsmark* (besynderlig nok) mangler i den eneste Islándske nogenlunde brugbare Ordbog der endnu haves paa Tryk, (endskjönt Forfatteren, Björn Haldorson, ellers udförlig har omtalt det i et andet af hans Skrifter) anförer jeg fölgende Bemærkning derover af Eggert Olafsen i hans og Bjarne Paulsons islandske Reisebeskrivelse (I, 40)

nedskrevet 1752: „Den ældste og fornemste Inddeling af Tiden er opfundet ved Solens Gang og Hovedkanterne paa Horizonten. Landets förste Beboere have forstaaet at dele den i 8 lige Dele, og kaldet Punkterne derimellem *Dagsmörk* eller Dagsmærker". — I Oplandet fandt Forfatteren dem som oftest rigtig anbragte, fordi de ikke i nyere Tider vare forflyttede, hvorom han udtrykker sig saaledes: „Dette have vi af mangfoldig Erfaring saaledes befundet. Men ved Sökanten, især hvor nogen Havn er, hvorhen de Fremmede" (som Engelsmænd, Irlændere, Franske Hollændere, o. s. v.) „söge eller have sögt, findes visse Dagsmærker langt anderledes afpassede; ja paa mange Steder har man tvende (forskjellige) for Dagmaal og Höidag *(hádegi)*, fordi Indbyggerne, naar de have fornummet af fremmede Reisende at disses Tid ikke er kommen overeens med deres, da have de forrykket Dagsmærkerne, enten efter Uhret, eller, hvilket ofte er skeet, efter Compasset; dog uden derhos at tage Misvisningen i Agt". At flere Aarsager, end de foranförte, have foranlediget disse Forandringer, vil erfares nedenfor (især ved Opregnelsen af de katholske Islænderes daglige Messetider). Cand. Jonas Hallgrimson, der (tildels med Prof. Steenstrup) har gjennemreist hele Island, har og fundet de gamle Dagsmærker rigtig anbragte paa de fleste Gaarde i Oplandet, hvor Leiligheden har tilladt at iagttage dem.

Omtrent 50 Aar efter Islands förste Beboelse i Aaret 874 var Indbyggernes Antal saa betydeligt, og Hövdingernes Magt saa ubestemt, at Trangen til en almindelig Lov og et saadant Thing, eller en lovgivende og dömmende Forsamling til dets vigtigste Anliggenders og Sagers fredelige Afgjörelse, da maatte være bleven indlysende for de Fleste. Det vare især to Mænd som med Iver og Udholdenhed sögte at afhjelpe denne Mangel. Nordmanden Ulfljot fra Hordeland kom i sin Ungdom til Island og kjöbte der Jorder ved Lon, paa den sydostlige Kant af Landet. Efter længe at have opholdt sig der, drog han, 56 Aar gammel, tilbage til Norge og opholdt sig der i hele 3 Aar hos sin Morbroder, den for sin

Visdom berömte Thorleif spake, for at lære Lovkyndighed af ham, især efter de Love og Vedtægter, som da gjaldt for de til Gulethinget hörende Fylker. Förend Ulfljot tog fra Island havde han overtalt sin Fostbroder Grim Geitskor til at reise gjennem det hele Land for at undersöge dets Egnes Beskaffenhed og Befolkning m. m., for derefter at indrette Landets Forfatning og Lovgivning*). Ulfljot kom tilbage 927 og udkastede Loven i Overeensstemmelse med Grims Erfaringer; den blev vedtagen paa det nye Althing ved Öxaraa i det næste Aar og Ulfljot selv blev den förste Lovsigemand *(lögsögsmaðr)***). Ulfljots Lov overholdtes (saavidt muligt) til 1121, da Kristendommens Indförelse og andre i Mellemtiden indtrufne Forandringer udfordrede en ny Lovs Forfattelse. Da nedskreves den saakaldte *Grágás*, af hvilken vi endnu ere i Besiddelse. Hvad der da kunde beholdes af den gamle ærværdige Ulfljots-Lov blev sikkerlig indfört i den nye Lov. Dertil höre uden Tvivl de i den verdslige Lovs 1ste Afdeling (kaldet *Þíngscapaþáttr* eller Thingforfatningsafdelingen) indeholdte Bestemmelser, grundede paa Althingsstedets særegne Beskaffenhed, om Retsforhandlinger der skulde foretages paa visse Tider af Dagen, bestemte ved Solens tilsyneladende Stilling over Horizonten, eller rettere: over visse Klippespidser, Höider eller Sletter i Althingets nærmeste Omegn***). Det holdtes egentlig ved det saakaldte Lovbjerg *(lögberg)*

*) Almeenheden besluttede paa Islands förste Althing at enhver Mand i hele Landet skulde yde en Penning for at erstatte Grim Geitskor hans Umage og Reiseomkostninger, men han skjænkede den hele Sum til Hoferne (*hof*) eller Gudehusene; ved 12 af disse vare de vigtigste Thingsteder i Landet anordnede. Ved Gudernes Alter skulde Retten forvaltes af deres Præst, Eed aflægges, offentlige Gildeforsamlinger holdes o. s. v.

**) Rask og N M. Petersen have (saavidt mig bekjendt) först oversat dette Ord saaledes. See ellers Sidstnævntes Danmarks Historie i Hedenold I, 430 o. f. Den samme Embedsmand kaldtes senere *Lögmaðr* (Lovmand, Laugmand).

***) *Grágás* Udg. I, 24 *áðr sól gángi af þíngvelle*; I, 26 (37) *sva it siðasta at sól sè á gjáhamri euum vestra, or lögsögomanns rúmi til at sjá á lögbergi.* I, 37, *eigi siðar en sól kæmi á gjábakka hinn hærra, frá lögbergi, or lögsögomanns rúmi at sjá.* I, 34, 54, 56. *eigi leugr enn sól komi á þíngvöll.* I, 54 *til þess er sól kömr á þíngvöll.* I, 56, 104, *er sól sé uudir.* I Dr, Hendersons Iceland I, 31—38 haves

eller Lovens Klippe; der havde Lovsigemanden eller Laugmanden (Forsamlingens Præsident eller ypperste Lovkyndige) sit bestemte Sæde, og derfra skulde han iagttage Solens Skin eller tilsyneladende Stilling, for derefter at bestemme Tiden til visse Retshandlingers Foretagelse eller Ophör. Det ældste Althing holdtes paa den saakaldte Thingslette (*Þíngvöllr*) nordenfor Præstegaarden Thingvalle (*Þíngvellir*); mod Vestkanten, paa den anden Side af Elven Öxaraa, hæve sig de steile Bredder eller naturlige Mure af en höist ualmindelig Klöft eller Dal, kaldet *Almannagjá* (eller Almeenhedens Klöft) hvoraf de vestlige ere betydelig höiere og dog ikke allevegne af samme Höide. Til Solens Stilling over denne Klöfts forskjellige Höider (m. m.), fra den 18de (eller sidst 24de) Juni til 14 Dage derefter, tager Loven især Hensyn. Efter disse Bestemmelser skulde (f. Ex.) Herredshövdingerne være ankomne til Thinget Torsdagen i den 10de Sommeruge förend Solen (eller dens Skin) gaaer af Thingmarken. Thingmændene skulde, paa bestemte Dage, komme til Lovbjerget og der afgjöre visse Sager inden Solen var over den vestre steile Klöftbred (*gjáhamar*), saaledes som den sees fra Lovsigemandens Sæde ved Lovbjerget*); andre Lovsteder nævne Solens Standpunkt over den höiere eller vestligere Klöftbred (*gjábakka*), dens tidligste Tilsyneladelse

---

en kortfattet Beskrivelse over Egnen ved Thingvalle og det ældste Althings Beliggenhed, med en tro Prospekt af Dalklöften *Almannagjá*, seet fra Thingvalle; en anden af dens Indre, findes i Marmier Histoire de l'Islande 1, 68 (jfr. S. 67, 69). Til det store Værk, Voyage en Islande et au Groenland (1835—1836) publié par ordre du Roi, sous la direction de M. Paul Gaimard, (Paris) haves adskillige Udsigter af *Almannagjá* og dens Omgivelser. I Lettres sur l'Islande S. 349 siger Marmier vistnok meget rigtig om dette Sted: „C'est l'un de lieux les plus romantiques qu'il soit possible de voir".

*) Det er ret mærkeligt at en lignende Skik fandt Sted blandt Romerne i Republikens Tid, idet Solens Stilling, med Hensyn til Dagens Timer, skulde iagttages og udraabes paa Roms ypperste Thingsted ved Hovedtorvet, fra den saakaldte *Curia*, hvorom det f. Ex. hedder hos Plinius (H. N. VII, 60) — — *meridies; accenso consulum id pronunciante, cum a Curia, inter Rostra et Graecostasin, perspexisset solem*; jfr. *Varro de lingva lat.* l. V, (om flere af Dagens Tider).

over Thingmarken, Middag eller Dagens Midte, Solens fuldkomne Nedgang, o. s. v.

Her nævnes slet ikke de ellers paa Island fra Arildstid af brugelige Dagsmærker, og ei heller (paa Middag nær) de egentlig ved dem bestemte Dagstider, — men endeel af disse forekomme dog paa andre Steder af Graagaasen, samt den dertil hörende ældste Kirkelov, *Kristinréttr forni*, som ogsaa andre Angivelser af Solens Stilling efter Himmelkanter f. Ex. Öst og Vest) *), og bestemmes endog (i visse Maader) af dem, efter hvad der nærmere vil komme til at udvikles i det Fölgende. Her kom det kun an paa Solskinnets Belysning, i den aarlige Sommersolhvervstid, af de ved selve Naturen bestemte Höider eller Sletter.

Noget anderledes har det sig med de for ethvert beboet Sted i hele Island efterhaanden vedtagne Dagsmærker eller Dögnmærker **), samt de ved deres Forhold til Himmellegemernes (især Solens) daglige Gang (saavidt muligt) for hele Aaret bestemte Tidsafdelinger i Eikter og Stunder ***). Efter de fleste af de sidstommeldte 16 Tidslöb har man fordum, især i Sommerens og Höstens bedste Arbeidstid, deels efter Lovbud, deels efter Vedtægt, maattet rette sig, i forskjellige Henseender; i Hedenold ved de daglige Beskjæftigelser i Landhusholdningen, befalede Thinge og andre Möder eller Forretninger, Maaltider, Sengetid m. m., samt tillige senere, i den katholske Middelalder, ved paabuden eller fri-

*) Denne Bestemmelsesmaade af Dagens Tider forekommer og i de gamle norske Love; saaledes skulde f. Ex. Gulethingets og Frostethingets Retshandlinger begynde da Solen stod i Öst. Om den gamle tydske Talemaade *Westergibel*, see J. Grimm l. c. S. 701.

**) Enkelte have paa Dansk kaldt dem Solmærker, men de gjaldt og for Nattetimerne, bestemte af Maane eller Stjerner, efterhvad der nedenfor vil nærmere blive udviklet.

***) Jeg tillader mig at bruge dette Fleertal af „Stund" endskjönt anseete nyere Sprogkyndige forkaste det (eller andre) for dette Ord; jeg mener dog at det öiensynlig gives, som ovenanfört, skjönt *horæ suecisivæ* nu, som oftest, i daglig Skrift eller Tale menes dermed. I Oldnordisk og Islandsk har *stund* i Fleertallet *stundir*, *stund* i Svensk *stunder*, *Stund*, *Stunde* i Tydsk *Stunden* o. s. v. I gammel Dansk finder man Fleertallet *stundhe*. Benævnelsen Halveikt for et Tidsmaal af 1½ Time forekommer f. Ex. i *Þorlákssaga*.

villig Iagttagelse af Dögnets mange Messetider *(horæ canonicæ* i Oldnordisk ligefrem kaldede *tíðir*, Tider). Disse Dögnmærker med de derpaa grundede Tidsbestemmelser, der og fordum have været i Brug hos Skandinaverne, ligesom de endnu ere det i Norge og paa Færöerne, agter jeg i nærværende Afhandling, saavidt nu muligt, at udvikle. Jeg bemærker kun forelöbig at næsten alle gamle islandske Gaardes eller Vaaningshuses almindelige Indgang eller Forstue *(bæardyr)* vender mod Syd og beskinnes af Middagssolen. Foran den ligger som oftest en stor flad Steen kaldet *Arinhella* (Arnestenen) eller ogsaa (nu mere forstaaelig) *bæarhella.* I Nærheden af (eller i lige Retning med) den, antager man at den Mand bör staae, som med Sikkerhed vil vide af et eller andet Dagsmærke (naar Sol, Maane eller Stjerner sees) hvad Tid det er af Dögnet (jfr. Arnasons *Eyktamörk* S. 22).

Ved denne Undersögelse gaaer jeg, i Hovedsagen, i tvende ypperlige Lærdes Fodspor. Laugmand Paul Vidalin, (Arne Magnussens mangeaarige Ven og Collega ved Islands Matrikulering, som i den Egenskab havde gjennemreist næsten hele Landet) forfattede, tidlig i det 18de Aarhundrede, tvende Afhandlinger over dette Æmne, kaldede *Allr dagr til stefnu* og *Dagstímatal*; de höre til en stor Samling af andre, bestemte til at oplyse de gamle islandske Lovbögers obsolete eller mindst forstaaelige Ord. De ere endnu ikke udgivne i Trykken, paa et meget ufuldstændigt Udtog nær, som er indfört i forskjellige Bind af det islandske Literaturselskabs Skrifter*). Til deres Affattelse foranledigedes Vidalin især af den Omstændighed at Islændernes ældgamle og nationale Inddeling af Dagstiderne efterhaanden saaledes gik af Brug, at de saakaldte *Dagsmærker* (hvorved de fra Arildstid vare blevne angivne) afskaffedes

*) *Rit hins konúngl. islenzka lærdóms lista félags, Kmh.* 2—8 Bind, 1782—88. Et Udtog af den her förstnævnte Afhandling findes i 2 B. S. 113—14; — *Dagstímatal* (som her er den vigtigste) nævnes derimod slet ikke. Den haves dog, oversat paa Latin, ved Finn Johnsen i Sciagr. horol. Island. S. 56—58.

og andre nye sattes i hines Sted, lempede efter den nu almindelige Tidsregning, angivet paa Uhrene. De af Biskop Theodorus Thorlacius först paa Holum (1671) og siden i Skalholt (1692) udgivne Calendere, hvorved Dagstiderne angaves efter fremmed Skik, har vistnok mest bidraget til denne Forandring, hvilken Vidalin ansaae for urigtig og sögte at modarbeide ved de ovenommeldte Opsatse. Han beviste först ret tydelig at hele Dögnets islandske Inddeling i 8 Tidslöb kaldede Eikter (hver igjen afdeelt til Halveikter), nedstammede fra Nordens Hedendom og dets Indretninger, men at den dog i Tidens Længde, var bleven forvirret og urigtig, mest ved de katholske Geistliges Indflydelse o. s. v. Denne Udvikling billigedes ikke af Skalholts Stifts Biskop, Jon Arnason (der vistnok havde gode Kundskaber om Middelalderens kirkelige Computistik, men ingenlunde Vidalins dybe Lærdom i egentlig nordisk Oldkyndighed). Han skrev et Stridsskrift derimod, kaldet *Horologium Islandicum eða Eyktamörk Islendínga*, trykt bagved hans *Dactylismus ecclesiasticus eður Fíngrarím* Khavn 1739. Heri sögte han at gjendrive Vidalins for samtlige Eikters Tidspunkter fastsatte Bestemmelser, samt at vise at Time-Systemets Begyndelse burde ansættes til Kl. 9 e. M. ved Nattens Begyndelse, at Eikterne overhovedet stemmede med de katholske Klerkers *horæ canonicæ*, samt at de rigtigt burde inddeles efter den nu almindelige Timeregning og Uhrenes derpaa grundede Angivelser, f. Ex. *Hádegi* (höi Dag) Kl. 12 f. M. alt efter en vedföiet Plan til et saadant *Horologium*. Paul Vidalin fandt det ikke Umagen værdt at besvare dette Stridsskrift; han döde 4 Aar förend det blev trykt, men denne sidste Omstændighed virkede snart meget kraftigt til hans Modstanders Fordeel, i det dennes Sætninger næsten overalt antoges paa Sönderlandet og i flere Egne, de gamle Dagsmærker forandredes paa mange Steder efter hans System o.s.v. Biskop Arnasons Skrift udgaves 2den Gang (med tilföiet latinsk Oversættelse, i 4to) i Kjöbenhavn 1780 som Anhang til det gamle islandske astronomisk-komputistiske Skrift *Rímbegla*, — men lykkeligviis foranle-

digedes Biskop Finn Johnsen derved til paa samme Tid og Maade at udgive en udförlig Gjendrivelse deraf paa Latin, kaldet *Sciagraphia horologii Islandici, veteris & novi* (1780, 68 S. i 4to)*), hvori han paa en seierrig Maade forsvarer og nærmere oplyser Vidalins System. Ikke destomindre sögte Finn Johnsens Broder, Provst Vigfus Johnsen, at modsige ham i en udförlig Afhandling, kaldet „Cento eður Tötraklasi", som dog aldrig er blevet udgivet i Trykken. Virkelig vedblev det Arnasonske System at hyldes og antages i Praxis, hvorved de gamle Dagsmærker mere og mere afskaffedes men nye vedtoges i deres Sted, skjönt Eggert Olafsen henved 1766 indrettede en Solskive efter den ældste Maade og hans Svoger Björn Haldorson meddeelte den i Almueskriftet „Atli", förste Gang udkommet 1780, samt paa ny 1834. Arnasons islandske *Horologium* udgaves dog uforandret og uden Modbemærkninger, 3die Gang, 1838, med hans *Fingrarím*, og det forekommer mig derfor at en ny Gjendrivelse deraf (i archeologisk Henseende) er tidssvarende, især da den kan understöttes af nye og afgjörende Grunde, der hverken vare Paul Vidalin eller Finn Johnsen bekjendte. Nödvendigheden af denne Gjenstands udförligere Bearbeidelse fremlyser og af den unöiagtige og urigtige Forklaring som de islandske Dagsmærkers danske Oversættelse i Björn Haldorsens islandske Lexicon indeholder; den er ikke tilföiet af Rask selv, men af forskjellige islandske Studenter fra Sönderlandet, som efter hans Begjering befattede sig dermed i hans Fraværelse paa Reiser; den er som oftest affattet efter Biskop Arnasons saa tit ogsaa grundig modsagte System og nyere tildeels derved foranledigede Misforstaaelser. Aldeles uden Skyld var dog Forfatteren heller ikke, men han var i sine sidste Aar blind og har saaledes ikke kunnet revidere sit eget Værk. Det er derfor let begribeligt at Feil forekomme her, for hvilke han selv havde taget sig i Vare ved

*) Noget hertil hörende findes og i hans Hist. eccl. Island. 4to (1772) I, 153—57. Disse Skrifter har Hallenberg fulgt i hans summariske Fremstilling af de gamle Svenskes Dagstider (Anm. til Lagerbring Sv. R. H. 1822, II, 217—52) — og N. M. Petersen med Hensyn til de gamle Danske (l. c.) III, 315—17.

hans ældre Udarbeidelse af Skriftet Atli. Jeg haaber at denne gamle literære Tvist maa kunne ansees for aldeles afgjort, ved det som jeg her kommer til at oplyse om Nordmændenes og Færöboernes Tidsregning efter Himmelkanterne og disses ældgamle Benævnelser, der egentlig passe til det vestlige Norge, men ere derfra, ved Islands og Færöernes förste Beboere blevne bragte til disse Lande, og ere lige til nu bevarede i deres Efterkommeres Tungemaal.

Ligesom Gud (efter den bibelske Genesis) satte de lysende Stierner, det store Lys, Solen, og det mindre, Maanen, paa Himmelens Befæstning, for at de skulde være til Tegn for bestemte Tider, for Dage og Aar — saa skildres og den nordiske Kosmogonie i Hedenoldsdigtet Valas Spaadom paa fölgende Maade:

(1) Det var Tidens Ophav
Da intet var,
ei Sand eller Sö
ei svale Bölger;
ingensteds fandtes Jord
eller höien Himmel,
der var et uhyre Gab
uden Væxter — —

(4) För Börs Sönner*)
Kloderne oplöfted,
de som det herlige
Midgaard**) skabte;
Sol skinned fra Syd
paa Salens Stene (Mure),
da Jorden begroedes
med grönne Urter.

(5) Sol fra Sönden,
Maanens Ledsagerinde,
Om himmelske Heste
höire Arm kasted;
Solen det ei vidste
hvor den Sale eied,
Stjerner det ei vidste
hvor de Steder eied,
Maanen det ei vidste
hvor sit Hjem den eied.

*) De tre skabende Guder (Odin, Vile og Ve).

**) Jorden, As. Middangeard, Moesogoth. Midjungards o. s. v. See ellers Eddalæren og dens Oprindelse II, 300 o. f. 317 o. f. Lex. mytholog. bor. S. 241, 637; jfr. min danske Oversættelse af den ældre Edda I, 32, 55—56.

(6) Da ginge alle Magter
til ophöiede Sæder;
höihellige Guder
raadsloge derom:
Nat og Næ [Mörke?]
Navne de gave,
Morgen og
Middag kaldte
Undern og Aften,
for Aar at beregne.

(7) Aser mödtes
paa Ida-Slette,
Alterkreds og Tempel
opreiste de höit o. s. v.*)

Saaledes hedder det og i Eddadigtet Vafthrudnersmaal, (Str. 23) om *Mundilfare* ɔ: En, som dreier sig om sin Axel, ɔ: Stjernehimmelen:

Mundilfare hedder
Maanens Fader

---

*) Disse Strophers Text lyder saaledes, efter den ældre Eddas store Kjöbenhavnske Udgave III, 24 o. f. (hvormed man kan jevnföre en anden Recension, S. 195—196):

(1) *Ár var allda*
þá er ekki var,
vara sandr né sær
né svalar unnir.
Jörð fannz æva
né upphimin,
gap var ginúnga
en gras hverge —

(4) *áðr Börs synir*
bjóðom um ypþo
þeir er Miðgarð
möran skópo;
Sól skein sunnan
á salar steina,
þá var grund gróin
grönum lauki.

(5) *Sól varp sunnan*
sinni Mána,
hendi inni högri
um himin jódýr.
Sól þat né vissi
hvar hon sali atti,
Stjörnor þat né visso
hvar þær staði átto,
Máni þat né vissi
hvat hann megins átti.

(6) *þá gengo regin öll*
á rankstóla,
ginheilög goð
ok um þat gættuz:
Nótt ok niðjom
navfn um gáfo,
morgin héto
ok miðian dag
undorn ok aptan
árom at telia.

(7) *Hittoz Æsir*
á Iðavelli
þeir er hörg ok hof
hátimbroðo. — — —

Herved maa det bemærkes at enkelte Varianter, angivne i ovenmeldte Udgave, her ere optagne i Texten.

og *Solens* ligerviis,
hver Dag de skulle
om Himlen vandre
og Aarets Tider betegne*); —

samt endvidere (Str. 32):

Ny og Næ
skabte velgjörende Guder
for Folk til Aarsudregning**).

Efter den yngre Eddas poetiske Fortælling skabte de tre Guder (Börs Sönner) de lysende Himmellegemer og bestemte deres Baner og Gang, hvorefter Dage, Dögn og Aarstal beregnes***). Spaakvinden nævner ellers *Natten* som en betydelig Deel af Dögnet, men ikke nogen Under-

---

*) Sammesteds I, 15:

Mundilföri heitir
hann er Mána faðir
ok Sólar ið sama;
himin hverfa
þau skulu hverjan dag
öldum at ártali.

jfr. Anm. til min danske Overs. I, 106—107 samt Lex. mytholog. bor. 245—46.

**) L. c. I, 16:

Ný ok nið
skópo nýt regin
öldum at ártali.

Nýi (Ny) ok Niði (Næ) nævnes ellers som Dverge (Alfer, Dæmoner eller personificeerede Naturkræfter) i Vala's Spaadom. Om Nattens, hendes Ægtemænds og Sönners, især Dagens, mythisk-allegoriske Personificationer m. m., henviser jeg til begge Eddaerne, mine nysnævnte Værker og J. Grimms Deutsche Mythologie l. c. S. 666, 697 o. f.

***) Snorra-Edda med Skáldu, Rasks Udg. S. 9; jfr. Eddalæren og dens Oprindelse I, 2—4, 7—9, 19—24, III, 184, 197, 221 o. f. Mærkelige ere disse Udtryk i den yngre Edda: *Sva er sagt í fornum visindum at þaðan af voru dægr greind ok ártal,* — „som det hedder i Oldtidens Visdom" ɔ: Sagn eller Sange o.s.v. I denne Art af Visdom bleve vist Ynglinger af Islands (hierarkiske) Godeslægter underviiste og saadanne Traditioner har man sikkerligen Eddaernes endelige Optegnelse og Bevaring at takke, endskjönt vistnok saare meget af sligt er forgaaet ved og efter Kristendommens Indförelse. Vi maa her vel lægge Mærke til at det i Island var visse Hövdingers Pligt at indrette og bevare Kalenderen, bygget paa Dags- og Aarstidernes Udregning hvilken man gav en guddommelig Oprindelse. Herom meer i det Fölgende.

afdeling af den. *Næ* (Nymaanens Tid inden den bliver synlig) udtrykkes i Originalen ved Fleertallet. Dette Udtryk, her anbragt, antyder vel overhovedet Maanens Phaser eller Qvarteerskifter. Af de 4 Tidslöb (eller Tidspunkter) som ellers forekomme her, betegner Undern (eller Undorn) sandsynlig (efter Tidsfölgen) Eftermiddagen, men dette maa vi söge at udvikle nærmere i det Fölgende.

Da Sol, Maane, Dag og Nat efter den ældste mythiske Anskuelse sagdes at kjöre Himlen eller Verden rundt, tillagde man dem (især de förstnævnte) Löbebaner, betegnede med det almindelige Ord *skeið*, som og kom til at bruges om ethvert Tidslöb, i hvilket en eller anden Afdeling af Banen tilbagelagdes (f. Ex. *miðs morguns skeið*).

Det maa naturligviis have været af stor Vigtighed for Oldtidens Folk der ikke kjendte noget til vore Uhre eller lignende Tidsmaalere, at komme til rigtig Kundskab om Himlens Kanter, og de forskjellige Stillinger i hvilke Sol, Maane og Stjerner til enhver Tid af Aaret viste sig, for derefter at kunne finde Vei paa Land eller Hav samt til at udfinde visse Bestemmelser for Dagstiderne, for derefter at kunne indrette deres daglige Arbeider og Levemaade.

Först have vel Skandinaverne og de fleste övrige Folk inddeelt Horizonten efter dens 4 Hovedhjörner eller Hovedkanter. At dette hos os er skeet höit oppe i Hedenold viser den nordiske Mythe, at Guderne, da de havde skabt Himlen, satte den over Jorden med 4 Skjöd eller Hovedkanter, og satte en Dverg (her i Betydning af en Dæmon, Kabir, eller et saadant mythisk Væsen) under hvert Hjörne; de Fires Navne vare, ogsaa efter Valas Spaadom (hvor de opregnes allerförst blandt Dvergene) *Austri*, *Vestri*, *Nordri*, *Suðri*; de ere öiensynlig udledte af de gamle skandinaviske Benævnelser for Himlens 4 saakaldte Hovedhjörner, Öst, Vest, Nord, Syd; disse Ord forekomme, med ubetydelige Forandringer i alle, saavel ældre som nyere Gothisk-Germaniske Sprog.

For nærmere at bestemme Verdenskanterne fordobblede man snart

disse Horizontens Afdelinger ved at tilföie 4 nye, midt imellem de först udfundne Hovedkanter, nu bekjendte hos os som Sydost, Sydvest, Nordvest og Nordost; dog synes hverken de gamle Nordmænd eller deres Coloniers Beboere at have brugt disse Benævnelser, men derimod andre som endnu gjelde hos Almuen paa en Deel af Norges Vestkyst og de mest derfra oprindelig udvandrede Indbyggere paa Island og Færöerne, efter hvad jeg forbeholder mig at udvikle nærmere nedenfor. Hvorvidt de övrige Skandinaver i de ældste Tider have brugt de samme Benævnelser, kan jeg ikke sige — hvorimod det vel er vist at Angelsaxer og samtlige Tydskere have brugt andre, der nærme sig til de saavel hos os som deres nærværende Efterkommere brugelige*).

Skandinaverne kaldte enhver af disse Himlens 8 Hovedkanter *Átt*, *Ætt*. I Norge brugte man ogsaa Afændringen *Ætt*, som i Skrivemaaden svarer til de norske nu almindelige *Æt*, *Ætt* af selvsamme Betydning. Af en gammel Strasburger Codex anförer Graff det oldsaxiske Ord *ehto* (ellers og skrevet *etto*) — vel det samme som *aehti* — forklaret ved det latinske *intervalla*, hvilket Qvintilian især bruger om Afstanden mellem Stjernerne, men som ogsaa ellers kan gjelde baade om Tider og Steder. Graff meente at det især betegner „Stätte des Himmels", som *sundar*, *sunderstat* (*Diutiska* I, 153) Sydkant o. s. v. — altsaa ligefrem det samme som det skandinaviske *Ætt*, og navnlig tillige det til hint *intervallum* svarende Tidslöb, Nordboernes *Eykt*; Angelsaxernes *æht*, *eht* er vel op-

*) Vi opregne her forelöbig disse 8 Verdenskanter, saaledes som de nævnes i Sagaer og andre Oldskrifter, samt endnu (med enkelte Undtagelser) i Island og som da betegnes med Tillæget *átt* paa den hosfölgende Elmaalsskive:

Autsr, Ö	*Vestr*, V
Landsuðr, SO	*Útnorðr*, NV
Suðr, S	*Norðr*, N
Útsuðr, SV	*Landnorðr*, NO

De nu stedfindende Undtagelser paa Islands Nordland, Vesterland og Österland ommeldes paa sit Sted hernedenfor.

rindelig det samme Ord, ligesom *Ætt* i oldnordisk og kom til at betyde Stamme, Slægt o. s. v.

Efter de samme 8 Himmelhjörner kaldte man og de dertil svarende Vinde; de opregnes saaledes i det i Norge (i det 12te Aarhundrede) skrevne Kongespeil (*Konungs skuggsjó*, udg. i Sorö, 1768, 4., S. 38—43) med de endnu brugelige islandske Benævnelser.

Med Tiden fandt man det nödvendigt at fordoble Himmelkanternes Antal, ved at dele de ovenanförte, kaldede *Ættir*, *Áttir*, hver i tvende lige Dele, af hvilke enhver kaldtes *Ætting* (omtrent ligesom *plagula* af *plaga*).

Det er sandsynligt at Ordet *hálfa* (Halvdeel, der ellers overhovedet nu betegner en Verdensdeel eller Verdenskant) fordum egentligst har betydet det samme som *ætting*, altsaa Halvdelen af en *átt*, og saaledes ganske har svaret til Færöboernes *halga, haalga* (hvorom mere nedenfor). Ordet er det samme som de gamle tydske *halfa*, *halba* (*As. healf*), hvoraf de hos Graff anförte *ostarhalba*, Östkant (orientalis plaga) *northalba* (borealis plaga) o. s. v. uddragne af Haandskrifter fra det 8de og 9de Aarhundrede. Enhver *ætting* kaldtes ellers almindeligst (som Tidspunkt betragtet) *miðmunda* eller *miðmundastaðr*, med Hensyn til de Himmelkanter hvilke den antoges at dele, f. Ex. *miðmunda útsuðrs ok vestrs*, Middelpunktet mellem Syd-Vest og Vest, altsaa vort SSV*). Saaledes inddeelte man Horizonten, med Hensyn til Stedforholdene, for at Vandreren og den Reisende, der nöie lærte disse Inddelinger at kjende, ret kunde vide hvor han var og hvorhen han skulde tage Veien. Længere hen mærkede man, især Folk der havde faaet faste Bopæle, at det var gavnligt at bestemme Dagstiderne efter Solens eller Stjernernes Gang

*) Nu pleier man, i Island, blot at anvende Iagttagelsen af Solens tilsyneladende Stilling over Horizonten paa Dagstiderne, f. Ex. ved at sige i det sidstanförte Tilfælde, „miðt á milli nóns ok miðaftans" (midt imellem Non — Kl. 3 — og Miðaften — Kl. 6); eller: „jafnnærri báðum" (lige nær ved begge) „nóni og miðaftni" — altsaa Kl. 4½ e. M.

gjennem Himmelkanterne, og derefter fastsætte visse Punkter, ved antagne eller anbragte Mærker paa Jorden, hvorved hensigtsmæssige Tidsafdelinger kunde antydes. De gamle Skandinaver bare sig ad dermed paa fölgende Maade.

De antoge (især, som vi bestemt vide, i Norge, Færöerne og Island) at enhver af de 8 *áttir* gjennemlöbes af Solen i 3 af vore Timer, men enhver af Underafdelingerne, de saakaldte *ættíngar*, i 1½ Time. En af de större Tidsafdelinger kaldte de *Eikt*, *Eykt*, *Öikt*, de mindre derimod en halv Eikt *(hálfeikt)* *), hvilken man sandsynligen ogsaa har kaldet *stund*, *dagsstund*, hvoraf vort endnu brugelige Stund, Dagsstund (til hvilke lignende Sidestykker haves i de fleste, saavel ældre som nyere, gothisk-germaniske Tungemaal). *Stund* nævnes i den ældre Eddas Sange**) som Benævnelse for et Stykke Vei af en vis Længde, svarende til *stund* Tidsmaal, ligesom man i Tydskland endnu siger: „eine Stunde Weges". Da Kjæmpen Kormak (i Islands hedenske Tid) udfordrede sin Modstander höitidelig til en Tvekamp, bestemte han baade Sted og Stund for ham („kvaddi á stað ok stund til einvígis"; Kormakssaga S. 198). Da man, i vort Norden, efter Kristendommens Indförelse, begyndte at regne Dagens Timer efter Katholikernes romerske Tidsmaal, kom Ordet *stund* til at betyde en af vore endnu brugelige Timer***). Ordet Eikt er nu

---

*) F. Ex. i *Saga Þorláks helga*, hvor det fortælles om en syg Islænder at han laa i Afmagt „meir enn hálfa eikt".

**) *Harbarðs ljóð* Str. 54 (den store Udg. I, 114):

Lángt er at fara:	ɔ: Langt er at fare:
Stund er til stokksins,	en Stund er til Stölten
avnnor til steinsins,	en anden til Stenen (Klippen),
haltu sva til vinstra vegsins.	hold dig saa til venstre Vei.

(min danske Oversættelse II, 153).

***) Deraf de nu brugelige islandske Ord: *stundaglas* (Timeglas), der forhen i Island har været almindelig brugt; see f. Ex. Troils Reise, (S. 90); *stundaklukka*, Stueuhr, Slaguhr (som nu begynde at komme i Brug blandt Almuen; enkelte Bönder kunne endog selv forfærdige dem af Træ). Gudmund Andresen forklarede i sit ældste islandske Lexikon (udgivet af Resenius efter Forfatterens Död, 1683) Ordet *Eykt* ved: *hora magna, tres artificiales continens, alias vigilia*; denne latinske For-

mindre i Brug; dog forekommer det i forskjellige Udtryk og Talemaader f. Ex. *eyktamót*, Eikternes (eller Etmaalenes) Möde eller Grændseskjel; *eiktamörk* det samme som Dagsmærker; — dette Ord bruges og om Afdelingerne paa en, efter Eikterne, indrettet Solskive; *um eykt ok æfi* (for bestandig) o. s. v. Ligesom Ordet *(Öikt)*, *Ökt*, *Ögt* endnu i de nysopregnede tre nordiske Lande beholder dets gamle Betydning, saa finder man og i Danmark og Sverrig Levninger af det (hvorom mere i det Fölgende). Selv höit oppe i Tydskland synes Ordet, overeensstemmende med den islandske Udtale, endnu at være vel bevaret; i Bayern kalder Almuen et kort ubestemt Tidslöb („eine Weile") *Eicht*, og et endnu mindre *Eichtlein*. Forfatteren af „Bayerisches Wörterbuch" udleder disse Ord af Gjerningsordet *eichen*, afmaale; fölgelig maa *Eicht* og *Eichtlein* för have udgjort et bestemt Tidsmaal, hvis Störrelse man nu, i den Egn, ikke mere kjender. Efter min Mening kunde Schmeller gjerne have jevnfört, hvad han troede at ligge for langt borte: „Die 8 Ehtas oder Uhtas der Angelsachsen und Nordländer, in welche die 24 Stunden des Tages eingetheilt waren"*).

Nordboerne havde saaledes 8 större, og andre 8 derunder indbefattede mindre Tidsafdelinger, af hvilke enhver nu ved mig er bleven betegnet ved en særegen Benævnelse. De udgjørde tilsammentagne et Etmaal, hvilket vore hedenske Forfædre som oftest synes at have kaldt *dögr*,

---

klaring stemmer overeens med Romernes egne Indretninger og Talebrug. Hertil synes og den lærde John Olafsen (fra Svefneyum) at have taget Hensyn, da han (1770) i Glossariet til Syntagma de baptismo oversatte *stund* ved *hora major sive minor*, endskjönt han vel ved den længere Stund kan have meent den gamle (Halveikten), ved den kortere vor nu brugelige Time. Björn Haldorson oversatte, vistnok rigtig, *eykt* ved *trihorium* (der besynderlig nok overalt i hans Lexikons trykte Udgave er blevet til *trithorium* eller *tritorium*, *tritorum*).

*) Nogle Lærde mene at *átt*, nogle ligeledes at *eykt* bör udledes af Tallet 8 (*átta*, otte), som i meget mange Tungemaal har Benævnelser der ligne hinanden f. Ex. i A. S. *eahta ehta*, *ahta* (hvoraf Engl. *eight*) Oldsaxisk *ahta*, gammel Frankisk *âhta* Mgoth. *ahtau* o. s. v. — hvortil endvidere komme adskillige Sidestykker i de græsklatinske og indisk-persiske Sprog.

dægr, endnu i Dansk *Dögn*, i Svensk *dygn* *). De have ellers inddeelt Etmaalet paa forskjellige Maader, som:

1, Efter Dagens Tiders naturlige Forandringer ved Dagslysets förste Frembrud, Tiltagelse, Aftagelse og Forsvinden. I saa nordlige Bredder, som Skandinaviens og Islands, maatte disse Naturphænomener indtræffe i meget forskjellige Tidspunkter paa de forskjellige Aarstider, formedelst Dagens Længde om Sommeren og dens Korthed om Vinteren. De gamle Skandinaver boede dog ikke (med Undtagelse af Nybyggere i Grönlands nordlige Deel) saa langt mod Nord, at de jo hver Dag i höiere eller ringere Grad, kunde iagttage disse Dagslysets Forandringer, og derfor havde de, som helst færdedes i fri Luft, mange Benævnelser derfor, som f. Ex. om Daggry, Dagbrækning, Morgendæmring, Dagning, Morgenskin (m. m.): *dægramót* (Dögnmöde), *elding* (Ilding), *nætrelding, aftrelding* (af det efter Udseende ildagtige Dagskjær), *lýsing*, *aftrbirta*, *dögun*, *hálfbirta*, *sólarroð*, *um sólar uppkomu* o. s. v. til hvilke (og flere lignende) jeg anseer det for unödvendigt at opregne tilsvarende Sidestykker i de nyere skandinaviske Sprog og Dialekter; for Danmark ere de med Omhu samlede i Molbechs tvende Ordböger (see f. Ex. hans Dialektlexicon under Ordene Dag, Tider o. fl.). I Islands, det nordlige Norges og Sverrigs mörke Vintermaaneder, kunne de korteste Dage neppe siges at bestaae af mere end Morgen, Middag og Aften; vel er et Etmaal stedse lige langt, men til hiin Aarstid og Lande kunde

*) Senere kom Ordet *dægr* i Islandsk til at betyde et halvt Dögn, Nat eller Dag; dog bruges endnu Ordet *dægramót*, Dögnenes Möde, kun om Morgenen eller det förste Daggry. Disse forskjellige Betydninger af Ordet *dægr* ere udförlig afhandlede ved mig i Grönlands historiske Mindesmærker I, 162—63; jfr. Rafns Antiquitates Americanæ S. 420. Det nysanförte sammensatte Ord viser at man, da det först kom i Brug, almindelig har antaget (hvad Islands Lov ellers bestemte), at Dagen skulde antages at komme förend Natten i al indenlandsk (eller borgerlig) Tidsregning.

dog Skandinavernes fuldstændige Etmaalsskive langt fra ikke passe efter Dagslysets naturlige Gang, da f. Ex. Natten, ved Vintersolhvervstider, hos dem kan siges at begynde længe för end Aftenen (som i Eiktesystemet ansættes til Kl. $4\frac{1}{2}$ e. M.) ellers efter Eikteregningen antages at begynde. Naturligviis maatte dog de gamle Skandinaver inddele hvert Dögn i Dag og Nat; til enhver Tid af Aaret antoge de det og at bestaa af 4 mindre Dele: Morgen, Dag, Aften, Nat.

2, Efter en for Dögnet, i en til Eiktetallet og Arbeidsdagen bedre passende Aarstid opfundet og indrettet technisk Tidsregning, som erfares af vedlagte 2de Tavler over Etmaalets 16 Stunder, svarende til Solens og flere Himmellegemers tilsyneladende eller formodede daglige Gang igjennem Verdenskanterne. En Etmaalsskive, der noget ligner den paa vor Tavle, findes vel ved Rímbeglas trykte Udgave, men den er kun indrettet efter Arnasons urigtige System. Den fölger og med de 2de Udgaver af hans Fíngrarím. Endvidere er en Efterligning deraf udarbeidet som Central-Afdeling af Liljegréns store Tavle, kaldet „Tusende Års Calender" (udkommet omtrent 1825) med denne Titel: „Forn-Nordisk Timvisare"*). Af en til Finn Johnsens meget rigtigere *horologium* svarende Etmaalsskive havdes hidindtil ingen saa udförlig Fremstilling som den nærværende. Et Udkast til en saadan bekjendtgjordes först ved mig i Memoires de la Societé royale des Antiquaires du Nord 1837 S. 187; den nu meddelte stemmer vel

*) Det hosfölgende Forklaringsblad siger derom, at dens „gamla nordiska Afdelningen „af Dygnet — — bestämdes genom uppmärksamhet på Solens och Stjernornas ställning „emot vissa väderstrekan kring de Gamlas Boningar ställda eller antagna märken, „samt delades efter hvad här anvises". Forsaavidt Tavlen retter sig efter den kristelig-julianske Kalender, hvortil den der omhandlede Afdeling af Dagens Timer hörer eller blev tilsidst af Klerkerne henfört, kan det hele have sin Rigtighed, men Hedenolds Skandinavers rette Eiktesystem fremstilles der ikke. Stunderne anföres vel (som 16 i Tallet) fra Midnat af, men uden Benævnelser.

overeens med dem i Eikters og Stunders Angivelse, men Tidsafdelingernes Benævnelser ere her tildeels (efter ny og nöiere Undersögelse) berigtigede og fuldstændigere anförte.

Denne Inddeling af Dagens (eller Dögnets) Tider er öiensynlig lempet og indrettet til en Arbeidsdag i Skandinaviens, Færöernes og Islands bedste Sommer- og Hösttid; det sidstnævnte Land havde fordum foruden dets rigelige Höavl, ogsaa en ikke ganske ubetydelig Kornavl.

Islands endnu gjeldende nationale Kalender revideredes og bestemtes, som lovgyldig, paa dets Althing, henved Aar 960, da Thorkel, Sön af Hövdingen Thorstein (den förste Nybygger Ingolfs Sön) kaldet *Máni* eller „Maane", var Lovsigemand og med andre Landets viseste Mænd billigede dens af Thorstein Surt, med Hensyn til Epakterne, foreslaaede Reform. Förend Aarets Löb udregnedes, maatte naturligviis Dögnets Længde og Inddeling bestemmes. Dette er da formodentlig skeet med Althingets Samtykke. Althinget holdtes i Civil-Aarets sidste Maaned*) (kaldet Solmaaned); det pleiede at sluttes henimod Maanedens Midte og Höhöstens Begyndelse. Til denne Aarstid passe netop de for Arbeidsdagen i Etmaalstavlen fastsatte Bestemmelser.

Upaatvivlelig have vore Forfædre, saavel i daglig Tale som ved forskjellige Lovbestemmelser, regnet Morgenen og den tidlige Aften til Dagen, men i Etmaalstavlen forekommer dog den Synderlighed at den inddeler Dögnet i fölgende ulige Hoveddele:

A, *Morgon*, *myrgin*, Morgenen (med hvilken og den borgerlige Dag eller Arbeidsdagen begyndte); den indeholdt 1 Eikt (2 Stunder eller 3 af vore Timer).

---

*) Efter Islændernes borgerlige Kalender. Den er nemlig blevet indrettet saaledes for Althingets Skyld, thi der skulde det paafölgende Aars Udregning fastsættes og höitidelig forkyndes; efter Kristendommens Indförelse iagttoges den julianske i kirkelig Henseende. I religiös mythologisk Henseende synes de hedenske Gother og Skandinaver o. fl. at have fulgt en særegen Aarsudregning (fra Vinterens Begyndelse af) hvilket jeg har sögt at udvikle i Indledningen til mit *Specimen Calendarii gentilis.*

B, *Dagr*, Dagen, 3 Eikter (6 Stunder, 9 Timer)*).

C, *Aftan*, Aftenen, 1 Eikt (2 Stunder, 3 Timer)

D, *Nótt, nátt*, Natten 3 Eikter (6 Stunder, 9 Timer).

Tilsammen 8 Eikter, 16 Stunder, 24 Timer, som ogsaa endnu netop udgjöre det norsk-danske *Etmaal*, frisisk *Etmal*, *(Aetmal)* Nedertydsk og Hollandsk *Etmaal*, o. s. v.

Denne Inddeling af Dögnet eller Etmaalet fremstilles udtrykkelig med Hensyn til dets og Eikternes Timetal, af Kongespeilets (ovenfor S. 153 citerede) norske Forfatter. Han gjennemgaaer med sin Lærling disse 8 Tidslöb**), i det han opregner Verdenskanterne og de derfra kommende Vinde, i den selvsamme Orden som vi her komme til at opregne dem. Den Aarstid, som han især tager Hensyn til, er den, hvorpaa Skibsfarten i Norge forhen pleiede at begynde, rimeligviis i April Maaned ved Sommerhalvaarets Begyndelse efter den gamle norsk-islandske Kalender. Just da vil Solens Opgang, i de sydligere Egne af Norge, indtræffe henved Kl. $4\frac{1}{2}$ f. M., da altsaa den naturlige Dag best passer til det her omhandlede Etmaalssystem, og det er sandsynligt at dets Iagttagelse i Island har pleiet at begynde med Kalenderens förste Sommerdag, mellem 19—25 April efter vor Regning. Det er höist mærkværdigt at

---

*) I Middelalderen synes og de Tydske at have tænkt sig Morgenen som forskjellig fra Dagen, som det hedder i et gammelt Digt:

Von mitte des Morgens bis auf den Tag.

(Gräter, *Idunna* und Hemode 1812. S. 152).

**) *Konúngs skuggsjó* S. 54. „meðan sól veltist um VIII ættir verðr sva at réttu tali, at þat eru þrjár stunðir dags er sól veltist um eina ætt". Forfatteren bemærker ellers at han her „at réttu tali" (efter ret Regningsmaade) regner 3 Stunder (eller Timer) for hver *ætt* eller *eikt*; han fulgte nemlig, i sin Tidsregning, den julianske Kalender og dens Timeregning, som da (i det 12te Aarhundrede) i Norge ansaaes for den rigtigste og mest gjeldende. Saaledes hedder det og i samme Skrift S. 57: „*At bókmáli þá verða avll hunðrut tiræð köllut*" ɔ: „I Bogsproget antager man „stedse 100 at gaae paa et hundrede" (da man ellers, ligesom endnu i Island og i visse Egne i Norge, regnede et hundrede som 120) samt strax efter: *ok verðr þat þá at réttu tali þriú hundrud triæð* (ɔ: 300) o. s. v. Ved Klerkernes og deres Bogsprogs Indflydelse blev saaledes i vort Norden saavel den gamle Timeregning som Talregning forkastede og anseete for urigtige mod de fremmede rette!

denne Fortegnelse over Ætter og Eikter begynder naar Solen gaaer ind i den östlige Verdenskant *(austrátt)*, thi netop med det Tidspunkt, Kl. 4½, begyndte Islænderne i Sommertiden deres Arbeidsdag. Heraf sees det ganske klart at Middelalderens Nordmænd, ligesaa vel som deres Efterkommere til vore Dage, have brugt og fulgt den selvsamme Dögnudregning. Kongespeilets Benævnelse af Eikterne tilföies her nedenfor paa vedkommende Steder, ligesom og paa de tvende hosfölgende Tavler.

Etmaalets oldnordiske Eikter og Stunder (af hvilke de förste i den herfölgende Undersögelse og den dertil hörende sammenlignende Tavle betegnes med Romertal, de sidste med arabiske Cifrer) ere disse:

Eikt. Stund.
I. 1.

Arbeidsdagens förste Eikt kaldtes i Almindelighed*) *Morgun, Myrgin*, Morgen; som bekjendt findes dette Ord, med ubetydelige Ændringer, i alle gothisk-germaniske Sprog. Dens förste Stund antoges at begynde da Solen, i Island, ved Sommertid sees i Ostnordost (efter oldnordisk Talebrug *miðmunda landnorðurs ok austurs* ɔ: Midpunktet mellem Nordost og Öst) endnu paa Færöerne *haalga Estur*, efter vor Timeregning Kl. 4½ om Morgenen. Dette Tidspunkt har man i Island fordum kaldt *hirðis rismál* ɔ: den rette Tid for Hyrden til at staae op om Morgenen. Til samme Klokkeslet have og Arbeidsfolkene der, i Vaarfiskeriets og i Höslættens Tid, stedse pleiet at staae op. Denne Dagstid ommeldes i Islands Lovböger, men de hertil hörende Steder forklares paa forskjellige Maader af Fortolkerne.

Fristatens Lovbog Grágás (udgivet 1118) befaler saaledes (i Landabrigdabálkr 5 Cap.) en Gaardsbesidder eller Bonde

---

*) Ogsaa i Kongespeilet S. 39. Efter S. 38 synes den og at kunne kaldes *rennandi dagr* (den oprindende Dag). Det hedder ellers der i Texten: „En þá er hún (sól) tekr at vilja austrættar" (o. s. v.).

Eikt. Stund.
I. 1.

(naar flere af hans Naboer klagede over at hans Faar overskrede deres Grændser og skadede deres Græsgange): *Þá scal hann láta reka feið í miðjan haga sinn of aptna. Hann scal fundit hafa fé sitt er sól er í austri miðju. Þat heita hirðis rismál.* ɔ: „Da skal han lade Faarene (eller Qvæget overhovedet) drive „til Midten af sine Græsgange hver Aften. Han skal have fun- „det (samlet) sine Faar, naar Solen er midt i Öster. Det kal- „des Hyrdens Opstandelsestid". Ved at læse disse Ord med Eftertanke, uden just at knytte de to sidste Perioder sammen og saaledes tage dem i bogstavelig Forstand, vil vel enhver indsee at hele Sætningens Mening er den: at Bonden eller hans Hyrde (og Hyrder overhovedet) skulde staae saa tidlig op om Morgenen, at han kunde finde og samle sin hele Hjord, inden Solen om Morgenen stod midt (lige) i Öster, altsaa Kl. 6; til denne hans Forretning har man i det höieste kun beregnet $1\frac{1}{2}$ Time, en Stund eller halv Eikt, som da maatte begynde Kl. $4\frac{1}{2}$, paa hvilken Tid Hyrderne, og flere, i Island om Sommeren endnu pleie at staae op — og som derfor kaldtes *Hirðis rismál.* At Hyrden, i de islandske Gaardes som oftest meget vidtlöftige Græsgange, kunde finde og samle sine i Nattetiden vidt omkring adspredte Faar i et Öieblik, nemlig naar Klokken præcise er 6, er ikke tænkeligt. Min lærde Ven, denne Lovbogs Oversætter har da neppe strax truffet den rette Mening af Ordene: *skal hafa fundit,* i det han kun gjengiver den med det eneste latinske: *recolligat (pecora).* Senere er han dog, ved Glossariets Udarbeidelse (S. 34) bleven opmærksom paa Finn Johnsens Oversættelsesmaade af et andet, fra dette Lovsted hentet eller dertil svarende Sted af den yngre Lovbog *Jónsbók,* og forandrer saaledes sin Oversættelse til det rigtige: *recollecta habeat (pecora).*

Eikt. Stund.
1. 1.

Det nysommeldte Sted af Jonsbogen (udgivet 1280, Landsleigubálkr, 16de Kap.) lyder saaledes (om et lignende Tilfælde): *Þá skal hann láta reka í miðjan haga sinn fé sitt um nætur; hann skal hafa rekit þat úr haga hins, þá er sól er í austri miðju, þat sem hann mátti finna, þat heita hirðis rismál.* Stedet gjengives saaledes paa Dansk i denne Lovbogs trykte Oversættelse: „Da skal han lade drive sine Kreature „om Aftenen midt udi sin Græsgang. Han skal have bortdre„vet af den andens Græsgang alt sit Fæ, som han kunde finde, „naar Solen er midt i Öster. Det hedder Hyrdens Opstandelsestid". Finn Johnsen commenterer („De noctis præ die præcedentia", 1782, 8. p. 243) saaledes over dette Lovbuds rette Mening: „jubet opilionem tam mane surgere ut armenta et greges heri sui, qvæ nocturno tempore limites transgressa fuerant, ex vicinorum pascuis abegerit cum sol punctum orientis attigit, ɔ: hora 6ta, *ok heitir þat hirðis rismál* ɔ: hoc tempus (non quo opus absolverat, sed quo surgendum erat) vocatur opilionis surgendi tempus". Denne Lovs udtrykkelige Bestemmelse viser at det har været Graagaasens Forfatters Mening: at Hyrden burde opsöge sine Faar (eller Kvæg overhovedet) ikke alene paa sin egen Græsgang (eller Mark) men ogsaa paa dem der laa paa flere forskjellige Naboers Grund. At ofte 1½ Time maatte udfordres til dette Arbeide, bliver da tydeligere af den yngre end af den ældre Lovbogs Udtryk.

At Faarehyrden, (om hvilken der her især er Tale) ellers i Island fordum (ligesom tit endnu) pleiede at være oppe för end andre Folk paa Gaarden, seer man og af Sagaerne: f. Ex. Vígaglumssaga 19 Kap. (om den hedenske Tid) og Ljosvenngas. 14 Kap. (kort derefter), jfr. Laxdælas. S. 240, 270. Björn Haldorson oversatte vel (i sit Lexikon) selve Ordene *hirðis rismál*

Eikt. Stund.
I. 1.

ganske rigtig ved *surgendi tempus pastoris*, men feiler derimod i at tillægge: *nobis hora sexta antemeridiana*, hvilket man senere har fordansket saaledes: „Tid for en Hyrde at staae op, nemlig Kl. 6 om Morgenen". I sin Atli (6te Kap.) undgaaer Haldorson denne Benævnelse for Dagstiden, men henviser overhovedet til Finni Johannæi Hist. eccl. Island I, 154 om Eikternes Navne og Inddeling — altsaa til en Forfatter, der her vel ikke nævnte *Hirðis rismál*, men i andre Skrifter udtrykkelig ansatte det til Kl. 4½ f. M. f. Ex. i hans Sciagraphia S. 56. Eggert Olafsen ansætter Tidspunktet (Reise g. Isl. S. 42) til Kl. 4½, men feilede deri at det i Graagaasen ogsaa kaldtes *miðr morgun* („naar Solen var lige i Öster da Klokken er 6"). Mærkeligt er det, at man i Jylland fordum havde en til *hirðis rismál* svarende Benævnelse af en Dagstid (den 3die, efter „Dagningen" og „Solens Opgang") nemlig denne: „da Hyrden drev ud med Kvæget"*).

Den norske og danske Bonde pleier og i Höstens Tid at staae op ved det ommeldte Klokkeslet (Kl. 4½) da Arbeidsfolkene faa en lille Forfriskning kaldet (efter Hallager) i Norge *Aabit*, hvorfor den (eller Stunden) der kaldes *Aabitsmaal*. Den selvsamme Skik har man og paa Færöerne, hvor denne förste Frokost ligeledes kaldes *Aabit*, svarende til det islandske *Ábítr* **). hvoraf Stunden vel kan kaldes *Ábítsmál*.

---

*) Molbechs danske Dialekt-Lexikon S. 593, efter Melsens Vendsysselske Ordbog, som ikke er udgivet i Trykken. Disse Udtryk om Arbeidsdagens förste Stund (m. fl.) synes at vidne om en oprindelig Overeensstemmelse mellem den danske og norsk-færöisk-islandske Inddeling af Dögnets Stunder, med Hensyn til Landalmuens, ved Lov eller Vedtægt, fastsatte Beskjeftigelser.

**) Dette Ord findes ikke hos Björn Haldorsen; det bruges dog almindelig i den ovenanförte Betydning, paa Islands Vesterland, navnlig i Isefjords Syssel. Jfr. ellers Lunds Beskrivelse over Övre Tellemarken, S. 160, hvor den ovenmeldte förste Frokost kaldtes *Bidtaa* (*bitá?*); i eller ved Bergen kaldtes den (1646) *Bisken* (formo-

Eikt. Stund.
I. I.

Den færöiske Almue begynder saaledes Arbeidsdagen, paa den travleste Aarstid, med det sidstmeldte Klokkeslet, som med Hensyn til Solens daværende Standpunkt paa Færöerne kaldes *halga (haalga)* eller halvgaaen *Estur* (eller Öster).

— 2. Den 1ste Eikts 2den Stund begyndte ved Solens Standpunkt i midt Öster *(sól i austri* eller *austri miðju*, nu Færöboernes *Estur*, Nordmændenes *Oust*, *Bæroust* o. s. v.) eller, efter vor Talebrug, lige i Öst, og ved Morgenens Midte, hvoraf Tidspunktet fik det ovenanförte endnu i Island almindelige Navn: *miðr morgun*. Dette indtræffer Kl. 6 f. M. Tidspunktet nævnes tit i Sagaer og Love f. Ex. Vígaglúms Saga (Kap. 25) i Hedendommen; Heiðarvíga Saga (S. 272) i Landets endnu halvhedenske Tid; Kristinréttr forni (Islands ældste Kirkelov) i 4de Kap. (pag. 40) Hele Stunden kaldes: *miðs morguns skeið* f. Ex. i Sturlúnga S. III, 269 (9. Bog. 43 Kap.) ogsaa i Norge (som i Saga Hákonar, Guttorms ok Inga, 15de Kap., Fornm. S. IX, 37), Moth anförer Ordet *Midmorgen* som Dansk, samt antager det for Formiddagens Midte, altsaa Kl. 6 f. M. (fra Midnat at regne) overeensstemmende med den islandsk-norske Tidsbestemmelse. I gamle svenske Skrifter finder man det og for selvsamme Tidspunkt (efter *Liljegrén*) som *Midmorgon*. Nordmændene have beholdt denne ældgamle Benævnelse som *Memorra*. Selv i tydske Oldskrifter forekommer Ordet som *mitter Morgen* (hvoraf: *umbe mitten morgen)* o. s. v. (jfr. ofr. S. 31).

Stundens andet gamle og rimeligviis fordum almindelige Navn (der og i vidtlöftigere Forstand kunde tillægges hele Eikten) er *Rismál*, Tid til at staae op, nemlig den alminde-

---

dentlig efter det tydske Bischen, svarende til Biss, Imbiss) og blev der nydt Kl. 6 f. M. I gammel Frankisk betyder *Imbiz* allerede Frokost.

Eikt. Stund.
I. 2.

lige, da Hyrdens og Höstfolkenes (som vi allerede have seet) indtraf $1\frac{1}{2}$ Time tidligere. Denne Benævnelse forekommer paa forskjellige Steder i Hrafnkels Saga (hvorom mere herefter) i Islands Hedenold. *Ris* betyder Opstandelse (ligesom det Engl. *rise*). Endnu har man Ordet *Ris* i det norske Almuesprog, brugt om den sædvanlige Tid til at staae op paa. *Ris* kommer af at *rísa*, reise sig; det haves, i forskjellige ubetydelige Afvigelser, i de fleste saavel ældre som nyere gothisk-germaniske Sprog; dog er det til *ris* föiede *mál*, (ogsaa *mel*) bestemt Tid (i hvilken Betydning det her findes) o. s. v. fuldt saa meget udbredt paa lignende Maade.

II. 3. Den anden Eikts förste Halvdeel begynder ved Solens Standpunkt i OSO, Forfædrenes *Miðmunða austurs ok landsuðurs*, de nuværende Færingers *halga Landsuur*, svarende til Kl. $7\frac{1}{2}$ f. M. Selve Tidspunktet kaldtes vel oprindelig *Dagmál*, i Enkelttallet, som nærmest fortolkes ved Dagens Grændse (eller Kjendemærket for den) eller den egentlige Dags Begyndelse. Nogle mene at *Dagmál* og betyder Dagmaaltidet eller Tidsbestemmelsen derfor, og vist er det ellers at Dagsmærket tit kaldtes *Dagverðarmál*, (*dögurðarmál*) som netop end tydeligere her betegner det samme Begreb*). I Sverrers Saga anförer Flatöbogen at Sigurd Erlingsön forlod Tönsberg en Dag i August eller September Maaned ved Dagmaalstid (*um dagmála skeið*) hvilket den skalholtske Codex udtrykker: ved Davremaalstid (*dögurðarmáls skeið*) hvoraf det sees at disse Ord i Norge-

*) Af *dagverðr*, *dagurðr*, *dögurðr*; i Vestgötaloven *daghurþer*, i Östgötaloven *daghvarþer* (efter Schlüters Udgaver) Dagmaaltid, Frokost. At Ordet fordum er blevet brugt i hele Skandinavien, viser dets almindelige Brug i nyere Tider, hvilket jeg nedenfor kommer til at udvikle; den strækker sig og til Nordfriserne,

Eikt. Stund.
II. 3.

(om denne Aarstid) fordum vare eenstydige*). De gamle Skandinaver og Islændere pleiede i Almindelighed kun at holde to egentlige Hovedmaaltider om Dagen, hvoraf dette var det förste. At det holdtes tidlig paa Dagen erfares af utallige Steder i Sagaerne; vi nævne f. Ex. Ljósvetnínga S. 8 Kap., Isfyrðínga S., S. 38, 52, Heiðarvíga S. (Isl. S. I) S. 273, 283, 288, Sturlúnga S. I, 78. Det andet Hovedmaaltid holdtes 12 Timer derefter, ved den sildigere Aftentids eller Nattens saakaldte Begyndelse; see herefter under *Náttmál.* Dog maa vi vel lægge Mærke til at denne Bestemmelse for Spisetiderne i Island egentligst maatte gjelde for Sommerhalvaaret, saa at Dagmaaltidet, formedelst Dagens Korthed og de korte Dages mörke Morgener, i Almindelighed har maattet holdes sildigere om Vinteren, rimeligviis ved det nu paa Sökysten saakaldte *Dagmál* (denne Eikts anden Halvdeel), som da vel kaldtes (det sildigere) *dagverðarmál.*

Dagmál nævnes allerede i Islands Hedendom f. Ex. i Vigaglúmssaga 8 Kap.; Hrafnkelssaga S. 36, samt i Overgangstiden fra Kristendom til Hedendom, som i Heiðarviga Saga S. 272, saa og i Rímbegla 4 Parts 5te Kap. (S. 452). Et af de allervigtigste Steder, i hvilke Ordet forekommer, er i den saakaldte *Grænlendingaþáttr* eller Erik den Rödes Saga. Originalen findes i den berömte Flatöbog (Codex Flateyensis) som tilhörer det store kongelige Bibliothek. Ved en Feiltagelse blev den först henfört til Snorre Sturlesöns Heimskríngla, eller Norges Konúnga-Sögur, og saaledes aftrykt i dette Værks förste Ud-

*) L. c. 140de Kap. Fornmanna Sögur VIII, 330. Heimskringlas Fortsættelse IV, 143. I samme Sagas 158 Kap. nævnes og Dagmaalstid (*dagmálakeið*) da Söfolk skulde spise Frokost paa Kong Sverres Krigsskibe l. c. VIII, 381—382 (IV, 281).

Eikt. Stund.
II. 3.

gave, ved Peringsköld (Stockholm 1697, Fol.) samt paa ny i den anden, i Kjöbenhavn foranstaltede store Udgave. I den förste er det her omhandlede Sted oversat paa Svensk og Latin, uden at nogen af Oversætterne har forstaaet det mindste af dets rette Mening*). I den 2den Udgave (1777 Fol.) er det derimod baade rigtig anfört og gjengivet i den danske og latinske Oversættelse. Med den historiske Anledning til dets förste Optegnelse hænger det saaledes sammen:

Henved Aar 987 (eller noget för) vilde Islænderen Bjarne Herjulfsson, der længe havde faret til Söes fra Norge, opsöge sin Faders nye Bopæl i Grönland, men blev af Storm og Taage forslaaet mod Vest og Sydvest til langt bortliggende, for Skandinaverne aldeles ubekjendte Kyster. Han saae forskjellige Öer og Lande, om hvilke vi nu vide at de höre til det nordlige America; han seilede vel saa nær til Kysten som muligt, for saaledes at erfare deres Beskaffenhed, men gik ikke nogensteds i Land. Dette fortalte han siden i Norge og Grönland, hvor han meget blev dadlet for hans Ligegyldighed, i det han ikke nærmere havde sögt at gjöre sig bekjendt med de af ham opdagede Lande. Da den islandske Kolonie i Grönland ret var kommet til Kræfter udrustede den unge og raske Leif, en Sön af Landets ypperste Hövding, Islænderen Erik Röde (af norsk Herkomst) et Skib med 35 Mands Besætning, for et Opdagelsestog til hine ubekjendte Kyster. Han blev ledsaget paa denne Reise af hans Fosterfader og Opdrager, Sydtydskeren Tyrker. De

*) *Eyktarstað* er f. Ex. oversat ved „augmentorum spatia"; — *dagmálastað* (o. s. v.) „*diurnum apparebat lumen circa jentaculi tempora* (*horam 6ta vel 7timam*). Den svenske Oversættelse, som dog skal være forfattet af en Islænder, Gudmund Olafson, er ikke rigtigere.

Eikt. Stund.
II. 3.

kom til de tvende mærkværdigste af Bjarne Heriulfson seete Lande og gik virkelig i Land paa deres Kyster for at undersöge dem nærmere. Med nordostlig Vind seilede de længere mod SV. og S., hvorved de kom til at opdage et frugtbart Land, hvor Vinranken voxede vildt; Kvæget behövede der ikke Fodring om Vinteren og Græsset visnede kun lidt. Dag og Nat vare der mere lige lange end paa Grönland og Island, thi paa den korteste Dag var Solen ved Dagmaal og ved Dag-Eiktens Udlöb over Horizonten. I Originalen: *sól hafdi þar eyktarstað ok dagmála stað um skamdegi.* Det er dette Sted, hvis Mening Peringsköld o. fl. i Skriftets förste Udgave vare langt fra at kunne oplyse. Torfæus kjendte det vel af Originalen, da han udgav sin Vinlandia i Kjöbenhavn 1705, men han forklarede det urigtig, rimeligviis fordi han var födt og opdraget paa Engö i Reikiaviks Sogn, og antog den der da brugelige (efter den nyere Tidsinddeling ved Uhre aldeles forandrede) Inddeling af Dagens Tider for den ene rigtige, nemlig Dagmaal ved Kl. 9 f. M., Eiktestedet ved Kl. 3 e. M.*). Torfæus havde vistnok den store Fortjeneste nogenlunde udförlig at vise (hvad Arngrim Johnsen og Hugo Grotius allerede havde antaget) at Skandinaverne vare Americas förste Opdagere, men han antog feilagtig, formedelst den anförte Vildfarelse, at de ikke vare komne længere syd paa

*) „Ad horam nonam, circa solstitia (brumalia) sol oriebatur, tertiam occidit" (pag. 7) Torfæus indsaae vel at dette, efter Landets Frugtbarhed ikke kunde være rigtigt, men skjöd Skylden paa Iagttagernes Unöiagtighed — da de dog, efter de af nyere Grandskere fremförte Beviser, have, forsaavidt det var dem muligt, været særdeles nöiagtige; jfr. det upaginerede Tillæg, hvori Forfatteren, med Hensyn til Gudmund Andresens Benævnelse af *Dagmál* til Kl. 8, antager dennes Rigtighed, endskjönt han ikke kjendte nogen Grund, hvorpaa den var bygget, — og med Henhold dertil indrömmede han ligeledes, at Solen, paa omhandlet Tid og Sted, maatte have gaaet ned Kl. 4 om Eftermiddagen. Dette passede, efter hans Formening, til Terreneuves (eller Newfoundlands) Polhöide.

Eikt. Stund.
II. 3.

end til Terreneuve — da dog den ovenanförte og en anden (af Rafn först udgivet) Saga om Thorfinn Karlsefne (hvilken Torfæus kun kjendte af et nyt og ufuldstændigt Udtog) skildre Landet ganske anderledes; efter dem fandtes der nemlig selvsaaet Hvede (nemlig Maisen eller den tyrkiske Hvede) og vildtvoxende Druer. Torfæus's Samtidige, Paul Vidalin, modsagde ham i sin ovenommeldte (endnu utrykte) Afhandling, og gotgjorde det allerförst: at Solen, i det gamle Vinland, paa den korteste Dag stod op Kl. 7½ f. M. og gik ned Kl. 4½ e. M. Herved og ved Finn Johnsons Fremstilling deraf i Hist. eccl. Islandiæ I, 254 o. f. (1775) overbevistes Heimskringlas kjöbenhavnske Oversættere (paa Dansk og Latin) Schöning og John Olafsen fra Svefneyum, og fulgte det Rigtige i deres Udgave af Heimskringla I, 309 (1777). Schöning udviklede de vigtige Fölger af denne Berigtigelse i Norges Historie 3die Deel (1781) S. 419—420, i det han der, efter Astronomen Thomas Bugges paa Beretningen grundede Observation antog, at hiint Sted i det gamle Vinland (Leifsbúðir) maatte söges paa Bostons nordlige Brede 41° 22′. Efter de nyeste, udförligste og mest oplysende Undersögelser om Vinlandes rette Beliggenhed i Rafns *Antiqvitates Americanæ* (1837, 4to) S. 32, 434 o. f. med tilhörende Landkort (jfr. Grönlands historiske Mindesmærker, 1838, I, 269) bör Leifsbúðir snarest sættes paa 41° 24′ 10″ nordlig Brede i Staten Massachusetts — og hin gamle simple Iagttagelse efter Solens Stilling over Horizontens antagne Dagsmærker har saaledes hævdet sig en i Sandhed videnskabelig Vigtighed, om den end ikke har kunnet bygges paa

Eikt. Stund.
II. 3.

saa nöiagtige Observationer, som vore Tiders Astronomer ere i Stand til at gjöre*).

Den anden Benævnelse af Stunden, *Dagverðarmál*, (o.s.v.) hvis Betydning jeg ovenfor har anfört, forekommer allerede i den yngre Edda om den Tid, paa hvilken Odins tvende, af ham i Dagningen udsendte Ravne pleiede at komme tilbage**). Den nævnes ellers i det norske Kongespeil som den rigtigste Spisetid for den dannede Kjöbmand, der dog undertiden kunde hindres saaledes, ved sine Forretninger, at han maatte udsætte sit Maaltid til Middag***). Den forekommer og i forskjellige Sagaer, f. Ex. Egil Skallagrimsons Saga (S. 564). Om Sommeren pleier den danske Almues egentlige Davre at holdes Kl. 7, den norske (efter Chr. Jensen) Kl. 8. De gamle Skandinavers Dagverðr holdtes midt imellem begge Tidspunkter, men medtog sikkerlig, som Hovedmaaltid, en temmelig lang Tid, især i Riges eller Stormænds Huse.

— 4. Den anden Eikts senere Halvdeel indtraf Kl. 9 ved Solens Standpunkt i Sydost****), almindeligst kaldet paa Island *Landsuðr*, endnu i Norge *Landsör* og paa Færöerne *Landsuur*. Tidspunkten nævnes nu paa mange Steder i Island (især ved

*) For nærmere at udvikle de Grunde hvorpaa denne Forklaring er bygget skrev jeg en Opsats paa Dansk, som ingensinde er blevet foredraget eller trykt; den blev oversat paa Engelsk ved Hr. Th. G. Repp og udgivet i Memoires de la Société royale des antiquaires du Nord 1836—37, samt oversat derefter paa Hollandsk ved J. H. Behrns i Tidsskriftet „de vrije Fries", 1 B. 2 St. Leeuwarden, 1840.

**) „Snorra-edda með Skáldu", udg. af Rask, S. 42. „Þá sendir hann í dagan at fljúga um allann heim, ok koma þeir aptr at *davgurþarmáli*".

***) *Konúngs skuggsjó*, S. 20. *Nú skallto ab kaupom fara allt til dagverðarmáls, eða miðdegis ef sva ber nauðsyn til, en siðar gakk þú til matar þíns.*

****) Efter den af Molbech i haus danske Dialektlexikon (S. 593) meddelte Fortegnelse (af Melsen) over de gamle Jyders Dagstider, findes en saaledes betegnet: „da Solen stod i Sydost".

Eikt. Stund.
II. 4.

Sökystens Havne, som ovenanfört) *Dagmál,* men af Heiðarvíga Saga (S. 272) lære vi, at den fordum kaldtes *Morgunmál.* Det forekommer i Fortællingen derom at den indtraf ved „Malkningstiden", der virkelig i Island endnu er uforandret, og som saadan endog undertiden nævnes med Stundens gamle Navn *(morgunmál)**), svarende til den danske Almues (efter Vidsk. S. D. Ordbog I, 118) endnu om Tiden for Köernes Malkning brugelige „Morgenmaal"; jfr. S. 16, 38. De Gamles Dagmaaltid *(dagverðr)* er vel om Vinteren bleven holdt ved denne Stunds Begyndelse, Kl. 9, ligesom dette endnu er Brug i Island; saaledes kunde den og kaldes (det sildigere) *Dagverðarmál,* svarende til Nordmændenes Davre, for saavidt den, i visse Bygdelag, pleier at holdes Kl. 9 til 10.

Det er uden Tvivl denne Eikt eller Dagstid, mellem Morgen og Middag, som i Eddadigtet *Atlamál***) og paa flere Steder, selv i de prosaiske Oldskrifter, kaldes *öndverðr* eller *öndurðr dagr,* den tidlige Dag, eller vel rettere den tidlige eller förste Deel af Dagen, tildeels svarende til vor Formiddag. Ordet bruges og om Aarstider, f. Ex. Vinteren, i Knytlínga S., og om Maaneder (som Gó eller Goe) i Kristnisaga; om Natten vil det og forekomme her nedenfor. Naar Eiktens Benævnelse, ligesom for de övrige Dagstider, skulde gjengives ved et enkelt Ord, bedre passende end det noget tvetydige Dagmál, kunde

*) Sagaen har herom disse besynderlige, men skarpt betegnende Udtryk: *Þá er embætt er fé at morgynmáli, milli hádegis ok dagmála.* Ordet *embætta* er for længst i Island blevet obsolet i denne Betydning — (men siges derimod om Præsten, naar han i Kirken holder offentlig Gudstjeneste); det bruges dog endnu i det vestlige Norge som *ambate,* om den selvsamme Gjerning. Skulde Ordet *ambátt* (Trælkvinde) fordum især være blevet brugt om en Malkepige?

**) *Edda Sæmundar hins fróða.* T. II p. 447, 749 i den Arnamagnæanske Kommissions Udgave.

det vel udtrykkes ved *Öndurð* (af samme Art som *fegurð, einurð* o. s. v.); — da dog *ð* undertiden forvexledes med *n* kunde *öndurð* bliver til *öndurn, ondorn* (o. s. v.), hvilket vi da gisningsviis falde paa at mene at kunde svare til forskjellige fremmede Ord, som vi nedenfor skulle anföre, for saavidt de betegne den her omhandlede, eller til den grændsende Tid af Dagen. Forelöbig erindre vi at Gudmund Andressen allerede i sine Anmærkninger til *Völospá**), har sögt en lignende Oprindelse til det der forekommende *Undorn.* For saavidt man nogenlunde ret kan fatte hvad han har skrevet derom (da det först er blevet udgivet efter hans Död og vrimler af en stor Mængde Trykfeil) vil han læse *Aundvörn* (*Öndvörn*), for *Undorn* (i anden Udgave *öndverðne*), samt antager at det betegner den begyndende Dag (*öndverðr dagr*) — altsaa kun en Afændring af min Gisning om *Öndurð*, *Öndurn*, der da fordum kunde skrives *Ondurn, Undorn, Undarn.*

Saaledes betyder *Undern* i Angelsaxisk Morgenstunden, samt efter Tillæget til Ælfriks Glossarium en af de 8 bestemte Dagstider, men naar det henföres til et vist Klokkeslet, nemlig Kl. 9 om Morgenen, betegner det just den her omhandlede skandinaviske Eikts Udgangspunkt, eller de sydlige islandske Kystbeboeres nu brugelige *Dagmál*, hvis Forflyttelse dertil netop er bleven bevirket ved de katholske Klerke, dog sandsynligviis meget för i England. Saaledes oversatte de „tertianus cantus" ved *Undernsang*, men kaldte den Frokost, som de pleiede at tage för eller efter denne hora canonica: *undarn-mete, undern-svæsend, undern-gereorð, underngift.* Nedenfor ville vi finde

*) I Resens förste Udgave deraf 1665, atter trykt 1672 (Khavn. i 4to).

at den engelske Almue endnu tildeels bruger lignende Ord om Middags- eller Eftermiddagstiden, som nærmere stemme overeens med Skandinavernes *Undorn* og de derfra nedstammende Ord. Saxerne paa Fastlandet have og anvendt Ordet *Undorn* paa Kl. 9 f. M.*); — derimod synes Höitydskerne og Moesogotherne fordum at have hen fört deres *Undorn* til Middagen eller dens Nærhed (hvorom nærmere her nedenfor).

I Kongespeilet kaldes denne Eikt *magnaðr dagr*, den styrkede eller kraftfulde Dag, da „*Landsynningr*" eller Sydostvinden udsender varmende Straaler; den kaldes endnu *landsynnan* (som og i Island, med samme Udtale, *á landsunnan*) af Almuen i det vestlige Norge.

Ellers er det vist at man i gamle Dage har kaldet den næstforegaaende Stund *Dagmál*, (i Fleertallet) og derfor f. Ex. sagt: *at öndverðum dagmálum* (tidlig i Dagmaalstiden) endskjönt man nu i daglig Tale kun kalder dens sildigere Grændsepunkt saaledes ved f. Ex. at sige: *það er komið undir dagmál* ɔ: nu lakker det mod Dagmaal, istedet for at udtrykke sig saa at nu var Dagmaal snart forbi. Som ovenmeldt have de katholske Geistlige först foranlediget denne Vildfarelse, thi de kaldte Messen *Tertia*, som holdtes ved Dagmaalsstundens Udlöb eller Grændsepunkt (efter Messeanordningen *þá sól er í landsuðri*, naar Solen sees i Sydost, altsaa Kl. 9 f. M.) *Dagmálatíð*, og de have rimeligviis meget bidraget til Udbredelsen af den Angelsaxiske Skik at holde Dagmaaltidet (om Sommeren) först efter den nysnævnte Messe**) i Danmark kaldet Tertzsang, af

*) See f. Ex. i det mærkelige Digt Heliand (udgivet af Schmeller) S. 105. Digteren har uden Tvivl været en Geistlig.

**) I en gammel Islandsk Oversættelse af Apostlernes Levnetsbeskrivelse, (*Postula sögur*) kaldes Dagens förste Maaltidstime *Dagmál*, rimeligviis antaget om dette Klokkeslet.

Eikt. Stund.
II. 4.

Angelsaxerne *Undernsang.* Fra min Opvæxt paa Skalholt kan jeg erindre at min Morbroder, Biskop Finsen, gjorde mig opmærksom paa de tvende forskjellige Dagmaalsmærker som man havde der, de samme, som ommeldes i en Skrivelse fra Biskop Finn Johnsen til Provst Gunnar Paulsen af 9de Mai 1761, hvoraf jeg besidder et Uddrag,. Det gamle Dagmaalsmærke var over Toppen af Hekla, svarende til Kl. 7½ f. M., men det andet yngre Mærke, til hvis akkurate Betegnelse Biskop Thorlacius (henved 1680) lod opföre en Varde af Steen, passende til Solens Standpunkt Kl. 9, kaldtes siden *Sveinadagmál* (Ynglingernes eller Skrivernes Dagmaal) fordi saadanne Folk, ved Dagsmærkernes Forandring der (som paa flere Steder) troede sig berettigede til at staae sildigere op end man pleiede i forrige Tider. I samme Brev ommeldes en Notice af den lærde Biskop Brynjulf Svendsen, om hans Sön Haldors Födsel paa Skalholt den 8de Decbr. 1642 lige i Dagningen, paa et Tidspunkt, der da ellers svarede til Dagmaal (Kl. 7½): *í dögun sjálfa, sem mundi um dagmál.*

En saadan Forvirring, som den nysommeldte, af Dagmaals Dagmærker, der længe har fundet Sted i Island, maatte nödvendigviis vinde en betydelig Indflydelse paa det nyere Sprog og selv paa Lexikographernes Forklaringer. Gudmund Andressen, hvis Samlinger til en Islandsk Ordbog först udgaves efter hans Död af Resenius 1683, forklarede Ordet *Dagmál* ved *hora octava antemeridiana*, rimeligviis efter Hukommelsen fra hans Opvæxt paa Islands Nordland hvor han var födt, men ikke efter Tidens Bestemmelse ved Uhr eller Solskive. Eggert Olafsen, som gjennemreiste hele Island, erfarede (1752) at man næsten allevegne i Oplandet antog det gamle Dagmaalsmærke

Eikt. Stund.
II. 4.

for Kl. 7½, hvilket han og fandt at være rigtigt. Uno von Troil som reiste i Landet 1772 anförer og det selvsamme Tidspunkt for Dagmál (Resa i Island S. 90). Omtrent paa samme Tid blev Björn Haldorsens Lexikon skrevet. Han forklarede *Dagmál* blot saaledes (I, 135) „*Octava diei naturalis, sive trihorium* — (ikke *tritorium*) — *nobis eykt, vide infra*"; heraf kunde man slutte at Forfatteren meente, at *Dagmál* og *Eykt* havde den selvsamme Betydning. — Den danske Oversætter har senere tillagt fölgende Forklaring: „Klokken 9 om Formiddagen". Hvor ufuldstændigt og i Grunden urigtigt dette er, behöver jeg ikke videre at udvikle. Langt rigtigere og nöiagtigere har Björn Haldorson udtrykt sig i hans *Atli*, hvor den gamle erfarne Bonde lærer den yngre (i Overeensstemmelse med en af Eggert Olafsen udkastet Tegning for en Solskive) at Dagmaal maa henföres til Kl. 7½ f. M., med den udtrykkelige Bemærkning: „du skal ikke nogensteds finde at de Gamle have ansat *dagmál* til Kl. 9"*).

Af Eiktens Stunders tvende Navne har man forskjellige Levninger i de nyere skandinaviske Sprog, nemlig:

α) af *Dagmál*: [1]Det fyenske *Dagmaal*, som dog (efter Molbechs dialektiske Lexikon) nu kun betyder „Dagning" — [2]) blandt Sverrigs Almue *dagol*, *dagel*, *dagelmål*, som betegner Frokosten eller Frokosttiden (især i Vermeland, Öst- og Vest-Götland).

β) af *Dagverðarmál* (eller tildeels dets ene Sprogrod *Dagverðr*, *dagurðr* o. s. v., som ovenfor opregnet): [1]) i Norge: *Daagurmaal*, *Duurmaal*, *Duurmaalstid*, *Davre*, *Daver*,

---

*) Atli, Hrappsey 1780, 6te Kap.: *þá munt aldrei finna fornmanna dagmál Kl. 9*

Eikt. Stund.
II. 4.

Daur, *Duur*, *Dul.* Den norske Almues *För-Duur*, eller förste Davre holdes om Sommeren, i visse Egne, Kl. 6 f. M.; den anden pleier at holdes sildigere og anföres i Tavlen ved denne og næstforegaaende Halvögt. [2]) I Sverrig: i de ældre Love, som ovenanfört; endnu bruger dog Almuen *Dagvord*, *Dagvard* og *Davar* om deres Frokost eller förste Maaltid om Dagen*). [3]) i Danmark: *Davretid*, *Daverdags* af *Davre*, *Dauer*, *Dover* (m. m.) [4]) blandt Nordfriserne: *Daagerd*, *Dauerd*, *Daaerd*, *Doerd*, *Dörd***).

Gram var den förste som blandt os omhandlede de Benævnelser paa Messetider og Spisetider, hvilke de Danske, efter hans Mening, havde faaet fra Angelsaxerne. Særdeles rigtig udviklede han saaledes de sidstnævntes almindelige Brug af Ordet *Undern* i Betydning af Formiddag og især Tidspunktet Kl. 9. Hertil föier han dette om Ordets Brug i nyere Tider: „Ja endnu i Dag kalder gemeen Mand i Nord-England Formiddagen *Yeender* eller *Yonder*; saasom *John Ray* bevidner *in the Collection of English words, not generally used etc.* pag. 55, og der have vi vore jydske Bönders Undern. Thi, omendskjönt denne Spiisning nu hos dennem er forlagt til Kl. 11 eller 12 saa har den dog beholdet samme Navn, som den der gaves dennem Kl. 9" (o. s. v.)***). Molbech har senere samlet meget til Ordets Forklaring, hvorom vi forbeholde os at handle nær-

*) Sv. Hof bemærker i „Dialectus Vestrogothica" (Stockholm 1772) at Davren i Sverrig snarere maa nævnes Morgenmaaltid (*epulum matutinum*) end Frokost (*jentaculum*) — vistnok efter ægte oldnordisk Skik.

**) Disse og andre nordfrisiske Ord ere især tagne af Outzens Glossarium der friesischen Sprache, besonders in nordfriesischer Mundart; herausgeg. von L. Engelstoft und C. Molbech. Copenh. 1837, (efter det kgl. danske Vidensk. Selskabs Foranstaltning).

***) „Pröve af danske Ord og Talemaader af det Engelsaxiske Sprog forklarede" i Vidensk. Selsk. (ældste) Skrifter V, 143—44.

Eikt. Stund.
II. 4.

mere ved at omhandle den egentlige Dagstid, der af vore Forfædre snarest synes at være bleven kaldet *Undarn* eller *Undorn* Kl. 1½ e. M. (see IV, 7). Dog maa det bemærkes her, efter Ihre, at *Undun* hos Jæmterne betyder Frokost, samt at Afzelius har berettet at *Undorn* endnu bruges i de svenske Norrlænderes Dialekt om et Maaltid, der nydes midt paa Formiddagen og svarer til den (i Riget) sydligere Almues *Dagelmål**); — I disse forskjellige Landskaber synes de nyere Ord at være komne af *Öndurð, Öndurn*, i andre derimod af *Undorn*, hvorom mere i det Fölgende.

III. 5. Den 3die Eikt begynder Kl. 10½ f. M., ved Solens Standpunkt i SSO. — *miðmunda landsuðurs ok suðurs*, Færingernes *halga suur* eller (som og i Norge og Danmark) *halvgaaen Middag*, med det saakaldte *Hádegi*, endnu i Sverrig og Norge kaldet *hög dag*, i Nederlandene *hoog dag*, ligesom fordum i Tydskland *hoi dages, hoch tages.*

Benævnelsen forekommer tit i Sagaerne, deels for selve Tidspunktet, deels for hele Eikten f. Ex. *at hádegi* (Njála 149 Kap.), *fyrir hádegi, um hádegi* (Sturlunga S. III, 25), *um hádegit* (Landnáma 2 Part, 10 Kap.), *um hádegis skeið* (Sturl. II, 199) jfr. Grettis Saga 47, 50 Kap.

Gudmund Andressen oversatte *hádegi* ved *hora 10 ad 12 ante meridiem.* Eggert Olafsen fandt Dagsmærket overalt i Islands Opland at være rigtig ansat til Kl. 10½ f. M.

— 6. Eiktens anden Halvdeel begyndte ved Solens Standpunkt i *suðri* (Syd, — ogsaa udtrykt *í fullu suðri*, lige i Syd), paa Færöerne *Suur*, i Norge *Sör, rake Sör*, Kl. 12 Middag. Tids-

*) Idunna, 3 Hefte, 2 Udg. Stockholm, 1816, S. 51: Afzelius's Anmærkninger til hans Udgave og Oversættelse af Völusspá.

Eikt. Stund.
III. 6.

punktet kaldes deels *hæstr dagr*, svarende til de Norskes *högst dag*, *hæs dag*, — deels *miðr dagr* (allerede forekommende i den ældre Edda paa forskjellige Steder)*) og *miðdegi*, som gjenfindes, med smaa Forandringer, i næsten alle gothisk-germaniske Sprog. Naar den egentlige Dag regnedes at begynde ved *Dagmál* (Kl. 7½ f. M.) og at ende ved *Náttmál* (Kl. 7½) saa indtræffer det rette *Miðdegi* netop Kl. 12.

Eikten overhovedet henföres til hele Sydkanten og kaldes ellers, som ovenanfört, snart *hádegi*, snart *miðdegi***), hvilke begge Ord Islænderne have sammenföiet til *Hámiðdegi*, ganske svarende til Jydernes *Höi-Middag*; efter Molbech bruges dette Ord nu af Almuen i Aarhuus Stift „om den Tid paa Dagen mellem 12 og 1".

Björn Haldorson oversatte Ordet *hádegi* 1) ved *Lux meridiana*, som senere paa Dansk er blevet gjengivet ved „Middag" — og 2) i den trykte Udgave ved: *tritorum meridies*, hvilket rimeligviis er en blot Trykfeil for: *trihorium*: *meridies* ɔ: Middagseikten paa 3 Timer; paa Dansk sees Ordet blot at være blevet oversat ved: „Kl. 12 Middag".

Ved Sökanten paa Islands Sönderland pleier man og nu i Almindelighed at antage *hádegi* blot for det rette Middagspunkt Kl. 12, da det dog oprindelig snarere betegnede Stundens og hele Eiktens Begyndelse. Björn Haldorson anförer i den Anledning i sin Atli (l. c.) om Sprogbrugen i Vestfjordene, der mest bestaae af Bygdelag afsondrede fra hinanden ved Fjelde

*) Ogsaa meget tit i Sagaerne, f. Ex. hos Snorre Sturlesön, Heimskringla, Khavns. Udg. II, 378.

**) Liljegrén kalder denne Eikt blot „Dag" (midt imellem Formiddag og Eftermiddag) istedcn for Middag eller Middagstid.

Eikt. Stund.
III. 6.

og Fjorde, og næsten ingen Samkvem have med Sönderlandet: „Naar man spörger en af Egnens Indvaanere om man allerede havde höi Dag *(hádegi)*, svarer han saaledes: Vi have allerede höi Dag for længe siden, da vi snart faae höieste Dag *(hæstann dag)* — i hvilken Forstand Ordet sikkerlig er nedarvet fra de Gamle". At dette endnu stemmer overeens med den norske Almues Talemaader, har jeg ovenfor viist, og derved synes Björn Haldorsons sidstanförte Sætning fuldkommen at bekræftes. Paul Vidalin bemærkede allerede meget rigtig at *miðdegi* eller *miðr dagr* og kunde kaldes *miðmunda* som den (efter Forfædrenes Regning) borgerlige Dags Middelpunkt; med dette (eller det nu saakaldte *hádegi)*, begyndte nemlig det saakaldte *miðmunda-skeið* eller Middagstid, som udgjör denne Eikts anden Halvdeel. Vi have ellers seet at enhver *Ætting* eller Halveikt kaldtes *miðmunda* (Middelpunktet, Middeltiden) mellem hver *Átt* (*Ætt*) eller *Eikt*. Snorre Sturlesön og de ældre Forfattere, hvilke han fulgte, nævne og det her omhandlede *Miðmunda* som den Dagstid, med hvilken Slaget ved Stiklestad (1130) tog sin Begyndelse*). Den nævnes og saaledes (dog især som *miðmunda miðdegis ok nóns)*, i *Sturlúnga S.* II, 153. Dette stemmer da ganske overeens med den endnu i Island gjeldende Talebrug. Björn Haldorson har ikke, i sin Ordbog, taget Hensyn dertil, men til Ordets oprindelige Betydning, naar han blot forklarer Ordet *miðmunda* ved *medium temporis;* den danske Oversætter har föiet denne meget afvigende Forklaring dertil:

*) *Nær miðjum degi fundust þeir, en fyrir miðmunda hófst orustan.* Heimskr. Khavn. II, 378; Fornmannasögur V, 93—94 (i den store Saga om Olaf den hellige, der vistnok har været en af Snorre Sturlesöns Kilder).

Eikt. Stund.
III. 6.

„Middag, egentlig Kl. 1½"*), og det er dette Tidspunkt, som Islænderne endnu almindelig kalde *Miðmunda*, skjöndt det nu udgjör Stundens sildigere Grændse, men i Förstningen især synes at have betegnet den tidligere.

For os er det her meget mærkeligt at det ældgamle Ord *Miþmunda*, forekommer uforvandsket i *Östgötalagen* og forklares af Schlüter ved Middag, paa selvsamme Maade som her anfört (Kl. 1½ e. M.)**). I Kongespeilet kaldes denne Eikt: *miðr dagr*, Middag (Sv. Dagmiðja) da „Söndenvinden har beriget „sig med Varmens Skatte og frembyder sin Rigdom til ven-„skabelig Deling mellem Naboer og Gjenboer".

IV. 7. Den 4de Eikt begynder med Solens Standpunkt i SSV., *(Miðmunda suðrs ok útsuðrs)* Færöboernes *halga Utsuur* eller *halga Noon*; almindelig kaldtes den forhen *ofanverðr dagr* eller den sildigste Deel af den egentlige Dag (tildeels svarende til vor Eftermiddag).

Finn Johnsen mener dog at Forfædrene havde en endnu ældre Benævnelse for det her omhandlede Tidslöb, nemlig det i Eddasangene paa flere Steder forekommende *Undorn* eller *Undarn* (see herovenfor S. 16 samt 45). Dog anförer han ingen andre Grunde derfor end det mærkelige Sted af Valas Spaadom, og henviser ellers blot til Opregnelsen af tilsvarende fremmede Ord i Ihres Lexicon Sviogothicum. Selve Ordet oversætter han ved Eftermiddag eller en Tid af Eftermiddagen (*pomeridianum tempus*)***). Det er vistnok, at Spaakvinden

*) Det har vel været en Misforstaaelse af Eggert Olafsen, eller hans Reisebeskrivelses Udgiver (l. c. I, 41) at Guldbringe Syssels Indbyggere antoge Kl. 12 for *Miðmunda*; i al Fald have vel ikke andre gjort det, end de, der henförte *hádegi* til Kl. 11.

**) I hans ypperlige Udgave af Sverriges gamle Love II, 330.

***) Sciagraphia Horologii Islandici pag. 21.

Eikt. Stund.
IV. 7.

(*i Völuspá*) saaledes synes at opregne vore Forfædres 4 store Dagstider i naturlig og rigtig Orden: 1) Morgen, 2) Middagstid, 3) Eftermiddag (*Undorn*), 4) Aften. Stephan Olafsen, Digtets förste Fortolker, oversatte *Undorn* ved *inclinatio*, og antog saaledes, uden Tvivl, at det betegnede Solens eller Dagens Helden lige fra Middagspunktet af, netop först indtræffende paa den Tid af Dagen. Rimeligviis har han villet udlede Ordet af *und*, *undir* (under, nedad) og dette er sandelig ikke urimeligt, naar man tager Hensyn til dets her omhandlede Betydning. Johnsonius oversatte det, ligesom Finn Johnsen, ved *tempus pomeridianum*, dog uden at angive nogen Grund derfor. Jeg beholdt og denne Oversættelsesmaade som den sandsynligste*). I et andet Eddadigt kaldet *Forspjallsljóð* (Fortaledigtet) eller *Hrafnagaldr Oðins* (Odins Ravnesang) forekommer ogsaa Ordet *Undorn*, der oversattes af Gudmund Magnæus, saavidt jeg skjönner uden mindste Grund, ved *tenebræ* eller Mörke, især med Hensyn til Natmörket efter Solens fuldkomne Nedgang. Jeg kan nu ikke indsee rettere, end at det der, ligesaavel som i Völuspá betegner Eftermiddagen eller en vis Tid af den**). Den svenske Oversætter af den ældre Edda, Afze-

---

*) *Edda Sæmundar hins fróða*, l. c. T. III, pag. 26.

**) See det samme Værks I, 225. Oversætteren citerer det tilsvarende Sted af *Völospá* urigtig „*aptan ok undorn*" istedenfor „*undorn ok aptan*"; herved oplyses Molbechs dertil hörende Bemærkning i dansk Dialekt-Lexikon S. 632. — Det l. c. ommeldte Sted lyder i den trykte Text saaledes:

Undorn ofrám
unz nam hymja

ofrám er intet Ord; det maa vel læses ligefrem *ofram* isteden for *offram* (som Ordet maatte læses hvis det oprindelig var taget af Runeskrift; da bortkastes det ene af de samme, paa hinanden fölgende Bogstaver). Jeg oversatte disse Ord:

til Spisetidens Ende
da Mörket frembröd

jeg havde nemlig fundet at *undorn* hos Skjaldene undertiden betydede et vist Maal-

Eikt. Stund.
IV. 7.

lius, har i Vala's Spaadom ladet Undorn staa uforandret, men i Ravnesangen har han oversat det ved Aften*).

Ordet Undarn forekommer (med forskjellige smaa Afændringer) i andre Skjaldedigte, dog mere i Betydning af et Gilde eller Maaltid, mest figurlig om Rovdyrs og Rovfugles Svælgen af de faldne Krigeres Kjöd og Blod paa Valpladsen, — f. Ex. i det berömte *Krákumál* eller Loðbrókarkviða (almindelig kaldet Regner Lodbrogs Dödssang) der ikke usandsynlig tilskrives Skjalden Brage Boddesön, som levede i det 9de Aarhundrede. Der hedder det (blandt andet) i 2den Strophe om et Söslag i Öresund: „Vi nedhuggede (Fienderne til) *undurn* for den graadige Ulv og skaffede den fodgule Fugl (Örnen) et stort Maaltid, der hvor Staalklingerne sang mod de höitkneisende Hjelme" **).

---

tid. Ved nærmere at sætte mig ind i Forfædrenes Benævnelser af Dagens Tider, er jeg faldet paa den Berigtigelse, at en af dem (navnlig Eftermiddagen) snarere menes her. I Kvadet fortælles (Str. 17) at Brage og Loke kom tilbage fra Underverdenen (hvortil Odin havde sendt dem for at udforske den skjulte Mening af visse ildespaaende Varsler) til Vingolf, hvor Aser og Asynier holdt et stort Gilde, rimeligviis især ved Dagmaaltidet. Over Maaltidet udfrittedes Heimdall meget nöie af Guderne, Loke af Gudinderne om de Spaadomme eller Visdomsord, som de havde kunnet medbringe fra Reisen; derefter fölge de ovenanförte tvende Verslinier, hvilke jeg nu troer at burde oversættes saaledes:

til Undern var forbi,
til Tusmörkets Komme,

da Undern her sættes for Eftermiddagen, Tusmörket (*húm*) for Aftenen. Da gik de forsamlede Guder til Hvile, for i Stilhed at udfinde Raad til den truende Fares Afvenden (Den ældre Edda I, 225—27, 237).

*) Sæmund den Vises Edda (Stockholm 1818, 8) S. 2, 88; det sidstnævnte Sted gjengiver han egentlig saaledes:

så Aftonen framled
tills Mörket inföll.

Ihre havde da forlængst optaget det tilsvarende *Under* i sit store Glossarium II, 994—95 med fölgende Forklaring: *tempus pomeridianum*, *hora tertia*. Der anföres *Undarn* fra *Bjarkamál*, som kun kan være en Skriverfeil for *Krákumál*.

**) See Rafns Udgave af Krakumál (1826, 8) med Anmærkninger (o. s. v.) S. 2, 95—97.

Hinggu vèr med hjörvi,
heldr var ek úngr er skifðum

Eikt. Stund.
IV. 7.

Af Skjalden Ottar Einarssön haves et Vers i Skálda hvoraf man erfarer at Ordet *undarn* ogsaa er blevet brugt om et Drikkegilde:

Hunörnen drikker (til) Undarn,
Ulvinden paa Valplads sig lædsker,
Tit Ulven om Kjeften bli'er röd,
Hanörnen sig Maaltid bereder*).

Verset er formodentlig et Brudstykke af Skjaldens Kvad til Kong Olaf Skjödkonning af Sverrig, digtet sidst i det 10de eller först i det 11te Aarhundrede.

Krákumáls ældre Fortolkere have sögt at oversætte dets *undorn* paa forskjellige besynderlige Maader**). Jeg seer ikke rettere end at den nyeste, nemlig Rafn (l. c.), er kommet Maalet nærmest, idet han udtrykker sig saaledes: „Af de Gamles forskjellige Brug, i Henseende til Spisetid og Tidens Inddeling, lader sig den Forvirring let forklare at Ordet bruges om forskjellige Tider af Dagen. Ved at betragte denne Brug af Ordet bliver det rimeligt, at det oprindeligen har bemærket en vis Tid paa Dögnet, især en vis Spisetid, og dernæst Maaltidet, og da ogsaa selve Maden og Drikken".

---

austr í Eyrarsundi
undurn frekum vargi,
ok fótgulum fugli
fengu vèr, þar er súngu
við háseymda hjálma
hörð járu, mikils verðar.

*) Rasks Udgave S. 182.
Örn drekkr undarn,
ylgr fær at hræm sylg,
opt rýðr úlfr kept,
ari getr verð þar.

**) Som O. Worm, Bartholin, Arne Magnussen, Sandvig, Johnstone, ten Kate, Bonstetten, Gräter o. f.; see Rafns Krákumál S. 95—96, 97.

Eikt. Stund.
IV. 7.

At *Undarn* hos de gamle Skandinaver har betegnet forskjellige Tider af Dagen kunne vi vel neppe med Bestemthed sige, men at dette gjelder baade om deres egne Efterkommere og deres ældre germaniske Stamforvandte samt disses Afkom, er derimod ganske vist, — efter hvad vi allerede ovenfor (S. 45) have bemærket.

Vore Forfædre havde vel (som ovenanfört) kun to Hovedmaaltider om Dagen, Frokost og Aftensmaaltid, da varme Spiser, af de Velhavende Kjöd og Fisk m. m., pleiede at nydes, — ligesom dette endnu almindelig bruges i Island. Derimod have de Gamle vistnok, som det endnu skeer, taget sig en Forfriskning ved saakaldet Mellemmad, der nu stedse pleier at være kold, i Middagstiden; dette Maaltid pleier nu at holdes ved dens Udlöb, nemlig ved det saakaldte *Miðmunda* (forhen efter min og Fleres Mening især kaldet *Undarn*) Kl. 1½ e. M.

Denne Skik synes og i den tidlige Middelalder at være blevet iagttaget af fremmede beslægtede Folk. Have end Angelsaxerne og Saxerne mest anvendt Ordet Undern om Formiddagen, især henved Kl. 9 — saa have Moesogotherne (efter Gabelentz og Loebes Ordbog, 1843, S. 141) ved deres *Undaurns* betegnet Middagen, ligesom det hos Ulfilas (Luc. 14, 12) forekommende *Undaurni-mats* er oversat fra *ἄριστον*, som paa det Sted ellers almindelig fortolkes ved Middagsmaaltid (der i Oldnordisk kunde hedde *undarns-matr*). Graff forklarer og det Gammel-Höitydske *untarn* ved Middag *(meridies)*, ogsaa forekommende i Formerne *undorn*, *undarn*, der i ældgamle Glosser angives at betyde „Mittedach"; *zo undarne* ved Middag, *after untorne* efter Middag, *(post meridiem)* hos andre udtrykt ved *aftar undirn*, *a. untor*, *a. undorin*. Deraf udledes disse

Eikt. Stund.
IV. 7.

Ord som endnu bruges i Sydtydskland: *Untern*, *Undernbrot*, „Vesperkost", Aftensmad eller Mellemmad „Abendbrod"; dog finder man *Underimbiz* for Frokost, *Unternslaf* betyder derimod udtrykkelig Middagssövn*). Schmeller anförer fölgende hertil hörende Ord af den nu brugelige bayerske Dialekt: „*Untern*, betegner undertiden Frokost, Kl. 9, men dog især den saakaldte Vesperkost (Abendbrod) som nydes Kl. 3 e. M. I et gammelt Diplom af Aaret 1366 forekomme fölgende Udtryk: „zum Morgenbrod und zum Unterm". Endnu betegner Ordet *Untern* ellers ogsaa Qvægets Hvile i Middagsstunden**). Hos Sydfriserne betyder *Onder* Middag *(meridies)* hvoraf *onderen* at spise til Middag. Ogsaa i Nordtydskland, samt paa de slesvigske Öer har Ordet vedligeholdt sig paa forskiellige Maader, hvilke Molbech har jevnfört med nyere Danske, nemlig disse: Hos Nordfriserne i Eiderstedt: *Unnern* og *Onnern*, Middagsmad; paa Silt *Ihr-önner* Formiddag, *Aar-önner* Eftermiddag, men *Önner* den egentlige Middag og *Önner-Daurd* Middagsmaaltidet, i Ditmarsehen *Unnermeet* (der og bruges om Middagstiden). Outzen antager overhovedet at Ordet oprindelig har betydet Middag, Middagstid og denne Betydning tillægges det tilsvarende *Onder* af Almuen i Hertugdömmet Jülich***).

Mærkeligt er det vistnok at Almuesproget i England, gjennem adskillige Aarhundreder, mest har henfört de fra Undern nedstammende Ord til Eftermiddagen. Molbech anförer saaledes

*) Graff Alt-Hochdeutscher Sprachshatz (1834) I, 386.

**) Schmeller Bayerisches Wörterbuch (1827) I. Der anföres og fra en gammel höitydsk Oversættelse af Evangelierne at *ze Untorne* betyder: ved Middagstid (Joh. IV, 7).

***) Molbech dansk Dialekt-Lexikon S. 631—32, hvor *Unden* o.s.v. (ligesom hos Gram l.c.) udledes af det Angelsaxiske *Undern*. Outzen Glossarium der fries. Spr. S. 376-77. Ihre Gloss. Sveo-Goth. II, 994.

af Wilbraham's Chesire p. 63 at *Ownder* eller *Aunder* brugtes i nogle Egne af det nordlige England om Eftermiddagen. Dermed stemmer Brocket overeens og anseer disse Ord, uden Tvivl med rette, for de samme som Chaucers *undern.* Tillige anföres fra Cumberland de hermed uden Tvivl beslægtede *orn-dinner* og *orn-supper* om Forfriskninger, der nydes i Eftermiddagstimerne*). Ray fandt det for os endnu tydeligere Ord *orndorns* brugt om visse Drikkelag der holdtes om Eftermiddagen (potationes pomeridianæ). Af samme Oprindelse er det skotske *orntren*, især brugt i Galloway om Eftermiddags-Mellemmad, hvilket Jamieson udleder af AS. *Ondern*, Middagsmad (m. m.)**)

Som vi saaledes kunne slutte af Ordets Vedligeholdelse blandt vore Naboer mod Syd og Vest, maatte vi vente det samme i selve Skandinavien. Der findes det endnu i alle tre nordiske Riger, i meget afvigende, men dog let gjenkjendelige Afændringer, af hvilke jeg her bemærker disse:

a) I Danmark: i Sönderjylland eller Hertugdömmet Slesvig bliver Ordet (som allerede ovenmeldt hos Nordfriserne) ogsaa brugt af de egentlige danske Indvaanere som *Unden* — i Nörrejylland: (efter Gram) *Ynden*, efter Lyngby *Ynnen* (som i Udtalen nærme sig til det oldnordiske *undarn)*, ogsaa (efter Molbech) *Unnen, Unden, Onnen, Onden:* Middagsmaaltid, Middagsmad, i nogle Egne *Unnen-noun* (see *Nón* under *Eikt dags* hernedenfor) og *Unnennour (Undorn?).* Paa Mors er det i Udtalen bleven til *Uien.* — I Fyen: *Unne, Une, Onne, One, Unden*, Middagsmaaltid, Mid-

*) Brocket Glossary of North Country words in use. Newcastle 1825. S. 155. Ray l. c. p. 14, 36.

**) Jamieson Scottish Dictionary (1818), under *Or.*

Eikt. Stund.
IV. 7.

dagsmad; — paa Bornholm: *Uinarna, Oinarna*, et Mellemmaaltid om Eftermiddagen *).

b) I Norge: i forskjellige Almue-Dialekter (efter Hallagers, Willes o. fl. Ordsamlinger) *Undaal* (da *r* ofte forvandles til *l*) *Undaalen, Ondal, Ondalsmaal (ɔ: Undarnsmál)* især Öster paa: Middagsmaaltid, der i nogle Egne först nydes Kl. 2, i andre Kl. 3.

c) I Sverrig (efter Ihre): Vermeland: *Unda* Middag, deraf Talemaaden: *at sofva unda* (omtrent som i Baiern); Jemteland: *Undun*, see ovenfor S. 49.

Ved det ovenanförte haaber jeg at have godtgjort at *Undarn, Undorn, Undurn* i vort Norden forhen er blevet brugt om den sildigere Deel af Middagstiden, eller om Eftermiddagen og især den Halvögt deraf der forlöber fra Kl. 1½ med selve dette Tidspunkt.

— 8. Den 4de Eikts 2den Stund indtraf ved Solens Standpunkt i SV, fordum kaldet *útsuðr*, nu Færingernes *Utsuur* eller *Noon*, Nordmændenes *Utsör*, efter vor Timeregning Kl. 3 e. M. Saavel den, som det Tidspunkt hvormed den begyndte, har i Middelalderen, i forskjellige Perioder, havt tvende Navne, nemlig a) i Hedendommen og tildeels i den paafölgende katholske Tid, især i Island: *Eicð, Eikt, Eiktin* eller *Eykt dags* og b) i Klerkernes fra Messetiderne hentede Sprog *Nón*, som tilsidst blev almindeligt i England, Norge, Island og Danmark. Vi ville her söge at udvikle begge disse Benævnelsers Oprindelse.

---

*) Rask, i Tidsskrift for nordisk Oldkyndighed II, 64. Lyngbys jydske Ordsamling som Tillæg til hans Færöiske Qvæder; Molbechs D. Dial. L. S. 74, 631—32. Vid. S. danske Ordbog IV, 121. Blicher Topogr. af Vium Præstekald; Aagaard Beskr. over Thye; Bings Beskr. over Læssö; Skovgaard Beskr. over Bornholm.

Eikt. Stund.
IV. 8.

Fra *hirðis rismál,* den förste Opstandelsestid eller Morgenens Begyndelse Kl. 4½ f. M. er den 6te Stund eller Halveikt netop forlöbet Kl. 4½ efter Middag, og derfor kaldtes dette Tidslöb (efter sagkyndige Grandskeres Mening) i Særdeleshed *Eykt* ɔ: den ottende Stund *(octava, ὀγδόη),* ligesom enhver almindelig *Eykt* eller Dagstid havde den samme Benævnelse fordi den bestod af et helt Dögns ottende Deel *(octona, ὀκτάς).* Denne Stund begyndte egentlig Kl. 3 e. M. men endte Kl. 4½ i den saakaldte *Eyktarstaðr*, (her Eiktens Sted, Standpunkt eller Ende). Det Moment, da Solen viste sig deri, betegnede det halve Dögns Udlöb, og var derfor særdeles mærkeligt for vore Forfædre, især da det forkyndte den efter deres Regning egentlige Dagstids Udlöb og Aftenens Begyndelse. At de frie Folks Arbeidstid (med Undtagelse af Höst og Höslet) da i Almindelighed ophörte, have enkelte Forfattere formodet og det er vist om Helligaftener efter Kristendommens Indförelse. Derfor bruges, i *Grágás, eykthelgr* (eikthellig) om Löverdagen og andre da gjeldende Helligaftener, rimeligviis af den Aarsag at alle (saavel Frie som Trælle) da tilholdtes at ophöre med Arbeidet ved hin Eikts Udlöb, eller saasnart Solen syntes at staae i det saakaldte Eiktested *(eyktarstaðr).* Dette stemte ikke overeens med andre kristne Landes Skikke, da man der holdt Helligaften allerede Kl. 3, hvorfor Biskopperne i Island, saasnart en særegen Kirkelov forfattedes for selve Landet, fik en lignende Bestemmelse indfört, dog med den Forandring, at Arbeidshvilen ikke behövede at finde Sted förend en halv Time sildigere, nemlig Kl. 3½, ved den Tid som den daglige Vespermesse, kaldet *Nona* (af de katholske Geistlige som *hora nona* eller 9de Time) pleiede at holdes. Selve Dagstiden (eller Tidspunktet

Kl. 3 e. M.) fik derfor et forandret Navn (hvorom mere i det Fölgende) og kaldtes *Nón;* Helligaftener nævntes da i Kirkeloven *nónhelgir dagar* (Dage, hellige fra Nontiden af). Dog beholdtes tildeels (i Kirkeloven af 1123) det gamle Navn for den heromhandlede Stund (fra Kl. 3 til 4½) nemlig *Eicð*, *Eikt*, med den Forandring, at den forkortedes om en halv Time, og antoges först at begynde (med Hensyn til Folks Ansvarlighed for Helligbröde) Kl. 3½. Herom hedder det i den ældre Kirkelov 13de Kap. „Vi skulle holde Löverdagen, hver 7de Dag, „hellig fra Non af, saaledes, at man da, naar Eikten glider „(forlöber) ikke skal forrette andet Arbeide, end hvad jeg nu „skal opregne. Da er Eikten (begyndt) naar Sydvestkanten „(af Himmelen eller Horizonten) deles i tre Parter, af hvilke „Solen har gjennemlöbet de to, men har kun een tilbage"*). Kirkeloven siger vel her i Begyndelsen at Löverdagen bör helligholdes fra *Nón* af, nemlig fra den kanoniske Messe *nona,* der pleiede at holdes Kl. 3, — men den holder sig dog ikke strængt

*) *Vér skulum halda þvattdag inn siöunda hvern nón-helgan, at þá skal ekki vinna er eicð liðr, nema þat er nú man ec telia. Þá er eicð, er útsuðrsætt er deild í þridjúnga, ok hefir sól gengna tvá luti, en einn úgenginn.* (*Kristinréttr Þorláks ok Ketils*, sive jus ecclesiasticum Islandiæ vetus. Hafn. 1776, 8, p. 92—93). Jeg har jevnfört dette Sted i den trykte Udgave med en ypperlig Membran i den store Kongelige Haandskriftsamling, formodentlig skreven henved 1280—1300, men ikke benyttet ved Udgaven. Den indeholder Kirkeloven selv som en (senere tilföiet) Begyndelse til Islands civile Lov *Grágás*, efter Datidens Maade, idet den almindelige geistlige Lovafdeling (*Kristindómsbálkr*) sættes i Spidsen for Lovbogens övrige Afdelinger; formodentlig finder man her de Udtryk i hvilke Kirkeretten er bleven antaget paa Islands almindelige Landting 1123 af Fristatens Hövdinger og Almeenhed. En Afvigelse i dette Haandskrift komme vi her til at bemærke: Istedenfor Udtrykket: *er eicð liðr* staar her nemlig *upp frá eicð*, men disse Ord forekomme mig nu at være tvetydige, da man saa ikke tydelig kan see om Eiktens Begyndelse eller Ende menes der. Antager man den sidste Forklaring skulde Helligaftenen först begynde Kl. 4½, altsaa netop, efter Islændernes ældste Tidsregning, ved Aftenens Begyndelse.

til Klokkeslettet, i det den giver Arbeiderne en halv Time at löbe paa, da den bestemmer at Eikten först skal ansees for at være begyndt (med Hensyn til Arbeidets pligtmæssige Ophör) Kl. $3\frac{1}{2}$, skjönt den dog egentlig var begyndt Kl. 3. Formedelst samme Afændring har denne Stund ogsaa faaet Navn af *Biskupa-Eikt* ɔ: den efter Biskoppernes Udregning bestemte eller forandrede Eikt.

Det er derimod den ældre fuldstændige Stund, kaldet i Særdeleshed *Eikt* (paa halvanden Time) som omtales saaledes i *Grágás* (*Kaupabálkr*, 5 Kap.), idet den omhandler de Gieldsforskrivelses-Terminer der indtræffe paa Helligaftener: „Hvis „Terminen indfalder paa en eikt-hellig Dag, da har Gjeldsfor-„dreren Lov til at stævne (den Skyldner som ikke betaler) „förend Eikten begynder, men han bör modtage Gjelden, om „den end bydes ved (eller om) Aftenen, naar hele Dagen er „en Sögnedag"*) (da Stævningen kunde forkyndes lige til Solens Nedgang om Sommeren, men til Natmörkets Frembrud om Vinteren). Heraf maa det udledes at den særegne daglige Eikt var den Stund eller Tidslöb som nærmest foregik Aftenen, der begyndte ved Solens Standpunkt i Eiktestedet Kl. $4\frac{1}{2}$ e. M. Efter min Mening er det og den selvsamme Stund som nævnes i samme Lovs Arveafdeling, hvor det bestemmes at naar en vederhæftig Mand vilde paatage sig en Umyndigs Værgemaal, mod at svare ham Renter og overhovedet paa bedre Vilkaar end hans daværende Formynder, skulde han, efter en Uges Varsel, indfinde sig hos den Sidstnævnte ved Sommerens Be-

*) *Ef eycþhelgan dag er eindaginn, ok á maþr cost at stefna fyrir eycþ, en viþ skal hann taka þótt viþ aptan gialdist, ef allr dagr var til stefnu. Grágás,* trykt Udg. I, 395.

Eikt. Stund.
IV. 8.

gyndelse, og der i Vidners Paahör tilkjendegive ham sit höiere Bud, inden Middag, men Formynderen skulde, inden Eiktens Begyndelse erklære om han selv vilde vedblive Værgemaalet paa de saaledes tilbudne Vilkaar, eller ikke*).

Særdeles tydelig er Skaldas Bestemmelse af Dagsmærket *Eiktarstaðr* eller Dagstiden Eikt's Slutning efter Solens da tilsyneladende Stilling over Horizonten. Stedet lyder saaledes: „Fra Jævndögn er det Efteraar indtil Solen gaaer ned i Eiktestedet" (ved Eiktens Udlöb eller Slutning). „Den næste Maaned för Vinteren kaldes Höst-Maaned" (Efteraarsmaaned) „men den förste i Vinteren Gormaaned" (Slagtemaaned)**). *Skálda* er skrevet i den sydlige Deel af Island, tidlig i det 13de Aarhun-

*) Grágás l. c. I, 198. *scal hann undan honum hafa boðit fyri miðjan dag, en hinn scal hafa kosit at eycð. (Erfda þáttr*, Kap. 10). Etatsraad Sveinbjörnsson synes her at have antaget Ordet *eycþ* i Betydningen af *trihorium*; da *miðr dagr* vel her og paa flere Steder i Grágás betyder det samme som *hæstr dagr*, bliver Meningen alligevel den selvsamme. I *Kristinréttr forni* 34 Kap. (S. 136) er det fuldkommen klart at *eycð* betyder den særegne Tid af Dagen, inden hvis Forlöb den Fastepligtige ikke maatte nyde nogen Föde (— *mataz egi áðr liðr eycð*).

**) See *Snorra-Edda með Skáldu* (Rasks Udg. S. 188). *Frá jafndægri er haust, til þess er sól setz í cyktarstaþ. Þá er vetr. — Haustmánuþr heitir hinn næsti fyri vetr; fyrst í vetri heitir Gormánuþr.* De her i Staden bevarede Codices og Membranfragmenter af dette vigtige Værk har jeg selv undersögt, og fundet dem, i de heranförte Ord (paa enkelte orthographiske Afvigelser nær f. Ex. det vistnok ældgamle *Öikt* for *Eikt*) fuldkommen overeensstemmende med den trykte Text. Det er mig kjært at kunne bemærke at en af Nutidens lærdeste oldnordiske Sproggrandskere Dr. Egilsson, i hans latinske Oversættelse af Texten, der snart tilligemed Originalen, ved den Arnæmagnæanske Kommissions Omsorg vil komme under Pressen) gjengiver Stedet saaledes: *Ab æqvinoctio autumnus est ad illud tempus, quo sol occidit hora 4½ post meridiem; tum hiems est.* — Det er netop slige og flere Bestemmelser af Tiden som Lovsigemanden (eller Laugmanden) ved Slutningen af hvert Althing skulde forkynde, tillige med hele Aarsudregningen (*misseristal*) for et Aar til næste Althing — efter Grágás, *Lögsögumanns þáttr* 8de Kap.; i den katholske Tid skulde han endog saaledes forud bestemme Tamperdagenes og Fastetidernes Begyndelse m. m. At selve Aarsudregningen indrettedes efter den oldnordiske, men ikke efter den julianske Kalender, erfares af *Kristinréttr forni* (der egentlig er Graagaasens *Kristindóms bálkr*) 45de Kap. (Thorkelins Udg. S 164—167).

Eikt. Stund.
VI. 8.

drede, men den herommeldte Tidsregning er meget ældre og nedstammer fra den hedenske Tid. Da blev hele Aarets Udregning bestemt paa det almindelige Landsthing kaldet *Alþíng*, tildels, som vi her see, efter visse simple Iagttagelser om Solens Nedgangstid ved det bestemte Vinterhalvaars Begyndelse. En saadan Iagttagelse kunde ikke gjelde for Steder af meget forskjellig Beliggenhed, men det var naturligst at den foretoges paa det Sted hvor Loven forfattedes og hvorfra den udgik, nemlig paa Lovbjerget ved Thingvalle (*Þíngvellir*) hvor Althinget holdtes. I de kristne Tider jevnförtes den gamle Aarsudregning med den julianske Kalender, som da blev gjeldende for Höitider og Helligdage m. m., og man antog da at Vinteren, efter Middeltal, begyndte (omtrent) den 17de October. Thingvalle ligger omtrent paa Skalholts Brede og i dets Nærhed. Det bliver da höist mærkværdigt for os at Biskop Theodorus Thorlacius udregnede, efter mathematisk-astronomiske Regler, i sin islandske Kalender (Skalholt 1692) at Solens Nedgang indtraf der den 17de October Kl. 4½ e. M., — altsaa fuldkommen overeensstemmende med Skálda's Angivelse, samt Paul Vidalins, Finn Johnsens og min egen Bestemmelse af Eiktestedet (*eiktarstaðr*).

Til Adskillelse fra Eikt i almindelig Betydning (som *trihorium*) kaldtes tit den herombandlede Stund af Dagen snart blot *eiktinn* (Eikten) snart *eikt dags* (Dagens Eikt). Den förste Benævnelse forekommer f. Ex. om Norges hedenske Tid i Beskrivelsen over det store Söslag mellem Hakon Jarl og Jomsvikingerne i Aaret 995*); den anden f. Ex. paa adskillige Steder

*) Jómsvikinga-Saga XI, 136. *Þat var í þat mund dags er tók út cyktina*, og efter en anden Recension i den berömte Flatöbog: *Þá var sva komit deginum, er þetta*

Eikt. Stund.
IV. 8.

af Heiðarvíga Saga, som længe ansaaes for fuldkommen tabt og saaledes ikke var Paul Vidalin bekjendt, samt neppe heller Finn Johnsen, da han skrev sin *Sciagraphia.* Der fortælles blandt andet, om en Begivenhed, indtruffet i Island om Sommeren i Aaret 1013, hvorved den Omstændighed forekom, at Hösletsfolkene paa en Gaard kom hjem fra Arbeidet med deres Redskaber „*at eikð dags*" ɔ: ved Solens Stilling over dette Dagsmærke; det var navnlig en Fredag, altsaa ingen eikthellig Dag, hvis Helligholdelse man kun sjelden bröd sig om i det da endnu halvhedenske Land*).

I de gamle egentlig germaniske Sprog har jeg ikke kunnet finde Sidestykker til vort *Eicð (Eikt, Eykt, Öikt)* som en bestemt eller særegen Tid af Dagen; dog troer jeg at slige fordum have været til, da Levninger endnu synes at haves deraf i visse Almuedialekter. Outzen har saaledes antaget at *Uchte* forhen i Dithmarschen er blevet brugt om Aftenstunden, samt at det i Osnabrücks Omegn endnu siges om Aftendæmringen (l. c. S. 231). Efter Schmeller og Schmidt skal Ordet *Aecht-zeit* bruges i Bayern om den Tid af Helligaftener, hvorpaa Tjenestefolk der faae Lov til at forlyste sig (Bayer. Wörterb. 1, 23).

Ligetil vore Dage har man fundet mærkværdige Levnin-

---

var tiðinda, at heldr tók út eyktina. Hermed stemmer Olaf Tryggvesöns Saga, Skalholts Udg. 1ste D. S. 183 gandske overeens.

*) Islendinga Sögur (Kaupmh. 1829) 1, 268. Det erfares f. Ex. af Bardes Befaling til hans Tjenestekarl (sammesteds, S. 269) at han den næste Dag (en Löverdag) skulde arbeide hele Aftenen. I *Heiðarvíga Saga* nævnes *Eikð dags* paa to andre Steder S. 274, 282 om det selvsamme Tidslöb af Dagen (især paa en Onsdag). At man og 1123 brugte Ordet *Eicð* om andre Dage end Helligaftener sees af Islands ældste Kirkelov l. c. 17de Kap. S. 88, hvor der tales om Dage, paa hvilke Sögnedage fölge som de næste.

Eikt. Stund.
IV. 8.

ger af Ordet i Norges Almuesprog. I dets nordlige Egne maa *Øgt* og *Øgtedag* uden Tvivl svare til Forfædrenes *Eykt (Öikt)* og *Eykt dags*, som Dagstider betragtede — ligesom vi ellers have viist at baade Nordmænd og Færinger endnu bruge *Økt*, *Øgt* om det gamle *Eykt*, *Öikt*, for saavidt det især betegner et af de 8 Tidslöb hvori Dögnet inddeles*). — De nyere Nordmænds *Øgtebel* har da uden Tvivl fordum heddet *Öiktarbil* men *Øgterdags böl* da *Öiktar dags bil;* nu betegner det Tidslöbet henved Klokken 5 om Eftermiddagen — dog udlöb selve Eikten fordum (i Island) allerede Kl. 4½. Det lader til at Moth har fundet Ordet *Øgtebel* i Danmark, ligesom ogsaa et andet: *Øgtebid*, Midaftensmad, Femmad, formodentlig nydt henved Kl. 5 e. M.**). Dette er vel i Grunden det samme Ord som *Øgtemad*, Mellemmad, hvilket Lyngby har truffet i Jylland; fra Færöerne kjendte han Stamordet, der og rimeligvis forhen har været brugt i samme Betydning i Danmark.

Endskjönt man i Island endnu har enkelte Dagsmærker passende til Dagstidens Begyndelse f. Ex. den af Finn Johnsen bemærkede Fjeldspidse *Eyktar-nýpa* paa Österlandet, (som forhen tjente til Dagsmærke for Beboerne af en Gaard der nu

*) Mange have fundet det besynderligt og uforklarligt at en *Eikt*, blandt 8 Eikter, i Særdeleshed tillægges disses Benævnelse, — men det selvsamme er, i den historiske Tid, indtruffet, ved en af de 16 Stunder der nu kun, af den Islandske Almue, kjendes under Navn af *Miðmunda*, skjönt samtlige 8 Halvögter forhen bleve kaldte saaledes; see ovenfor S. 180 samt den hosfölgende Tavle over Eikter og Stunder. Dette særegne *Miðmunda* er netop blevet bevaret (for sig selv) i Sproget, som vedtaget Tid til Middagsmaaltid, aldeles ligesom hint gamle *Eikt* som befalet Termin for Sabbats-Hviletidens Begyndelse.

**) See Vidensk. Selskabs danske Ordbog 4de Bind, Bogstavet O, S. 17 efter Moth og Chr. de Fine.

Eikt. Stund.
IV. 8.

forlængst er öde og forladt) er dog Benævnelsen *Eykt* der i denne Betydning ganske gaaet af Brug, som fortrængt af et nyere kristeligkatholsk Ord, hvilket vi nu komme til at omhandle.

Vi have allerede antydet Oprindelsen til Benævnelsen *Nón*, der endnu i Island og Norge betegner Tidspunktet Kl. 3 e. M., men i visse andre Lande er kommet til at gjelde for Middag. Messen *Nona*, *Nón-tíð*, skulde efter den paa Island gjeldende Anordning holdes (ligesom i andre katholske Lande) „*Þa sól er í útsuðri*", naar Solen sees i Sydvest, altsaa Kl. 3. e. M. Ved den indviedes höitidelig Helligaftenen hver Löverdag som den kristelige Sabbats Begyndelse og derved bestemtes tillige i de fleste katholske Lande den Tid da alle Arbeider skulde ophöre*), hvorfra en lille Undtagelse dog kom til at gjöres i Island, efter hvad vi ovenfor have udviklet. Angelsaxerne overholdt strængt den Anordning af Kong Edgar, udgivet 958, at Sabbaten skulde feires fra Kl. 3 om Eftermiddagen til Mandags Morgendæmring. Som bekjendt vare det mest Angelsaxerne der indförte Kristendommen i de tre nordiske Riger, saa at Gram og Molbech unægtelig have Ret i at Tidsbenævnelsen *Nón* er fra deres Sprog indfört i de nordiske. I Norge og Island er det vist: at den ældre Benævnelse af *Eikt* for Tidspunktet Kl. 3 og for den dermed begyndende Stund paa 1½ Time tilsidst i Skriftsproget maatte vige for det angelsaxiske *Nón*, ligesom og de förste Kristnes Loves saakal-

*) Anledningen hertil er sikkert taget af Jödernes Sabbat, der grundede sig paa deres Sætning om Dagens Begyndelse med Aftenstunden, og Guds Befaling i 2 Mose Bogs 16 Kap. 23 Vers om Forberedelse til Sabbaten paa den næstforegaaende Dag.

Eikt. Stund.
IV. 8.

dede *Eikthelgi* for det halvfremmede *Nónhelgi**). Tidsbenævnelsen *Nón* blev da, omtrent ved Aaret 1000, almindelig i Norge og ligeledes, i det dermed begyndte Aarhundrede, i Island. Da Kong Olaf den hellige i Aaret 1023 opholdt sig paa Ögnvaldsnæs, skulde en Drabsmand henrettes; for at friste dennes Liv formaaede hans Ven Thoraren Nefjulfssön den Præst der forestod Ringningen til Nona om Löverdagen, til at lade denne begynde noget tidligere end sædvanlig, for at Henrettelsen skulde opsættes formedelst Sabbatstidens Begyndelse, (*Heimskr.* II, 192). I Aaret 1095 indtraf en lignende Begivenhed ved Kong Magnus Barfods Hof. Da Gisl Illugason, ogsaa for Udövelsen af Blodhævn, efter Kongens Befaling skulde miste Livet, ringede Nonklokken; Biskoppen erindrede strax Kongen om at Helligaftenen var begyndt, og at intet Blod maatte udöses. Kongen spurgte: Er det nu allerede Non? seer kun efter Solen! Dette skete, og Nontiden var da netop begyndt (*var þá öndverdt nónit; Fornm.* S. VII, 32). Kongens Ord: „*er nú nón? — sjái til sólar!*" vise ellers tydelig nok at man fordum i Norge, ligesom i Island, har anseet Solens Stilling over visse antagne Dagsmærker for den sikkreste Angivelse af Dagens Tider. Det kan ligeledes bemærkes at Messen *Nona* ogsaa henved 1064 pleiede at holdes i Danmark, nemlig i den Kirke hvilken Kong Svend Estridsön da i Paasketiden besögte (Grönlands histor. Mindesmærker II, 327, *Fornm.* S. VI, 302).

*) Dette Ord oversattes saaledes af Björn Haldorson l. c. (II, 111) „sacrum nonarium præcedaneum vigilia;" gjengivet paa Dansk „Helligaften, som begynder Kl. 3 om Eftermiddagen."

Eikt. Stund.
IV. 8.

Tidspunktet *Eikt, eiktin, eikt dags* eller *Nón* forkyndte vore Forfædre den egentlige Dags Udlöb, og Begyndelsen af Aftenen. Den paafölgende Halvögt kaldtes som ovenmeldt *Eiktin* (o. s. v.) i sildigere Tider *nóns skeið, nóns bil.* Ligesom man forhen sagde *eykt dags* brugte nogle senere det dertil svarende *nón dags* (see f. Ex. Sturlúnga S. III, 70, 230 o. fl. St.).

I Forklaringen over Ordet *Nón* fulgte Björn Haldorssön, i Ordbogen, (II, 111—112) det Arnasonske Eiktesystem ved denne latinske Omskrivning: *hora nona diei, tertia pomeridiana, sensu ecclesiastico, at sensu vulgari oeconomico trihorium integrum proximum a meridie,* alt i den danske Oversættelse saaledes udtrykt: „Kl. 3 om Eftermiddagen." I sin Atli (6 Kap l. c.) fölger han derimod gandske den Vidalinske Eikteregning, hvis Rigtighed jeg ogsaa her paa det fuldkomneste maa erkjende. Eggert Olafsen og Uno Troil fandt, paa deres Reiser i Islands Opland, *Nón* bestandig angivet ved Kl. 3. Det her omhandlede Tidspunkt kaldes paa Færöerne *Noon* (efter Landt), hvilket Ord dog formodentlig maa udtales omtrent som det Islandske og Norske.

Hos Middelalderens Tydske havde Ordene *Non, Nuon dages* (hos Saxerne) *Nona zit* (hos Höitydskerne samt deres Efterkommere, f. Ex. som *Nôn, Nônzeit,* i Bayern) o. s. v. den samme Betydning som *Nón* blandt Angelsaxerne og Skandinaverne, *Noon* i Middelalderens Dansk. Saaledes ogsaa *None* i Fransk o. s. v. Man har vel endnu i Engelsk Benævnelsen *None* for Katholikernes Messe: *hora nona,* — men derimod er Angelsaxernes *Nón,* som Norm for en Dagstid i det nyere Engelsk bleven forflyttet til Middag, der nu kaldes *Noon* (ligesom ogsaa *Noen* i Hollandsk). Kilian regner de nederlandske *Noonstonden*

Eikt. Stund.
IV. 8.

fra Kl. 11 til Kl. 1 om Middagen. Dog er det (som i saa mange andre lignende Tilfælde) meget mærkeligt at Faarehyrderne i England endnu netop betegne Kl. 3 e. M. ved *high noon*, hvorved de rette Skriftsprogets og det höiere Omgangssprogs almindelige Brug*). — Efter de af Gram og Molbech samlede Oplysninger er *Noon* og fordum (vel og endnu) i Jylland bleven brugt i den selvsamme Betydning, hvoraf *Fornoon* Formiddag, *Efternoon* Eftermiddag. Ligesom vi og i Kjempeviserne finde Udtrykket „en Time for *Non*" anvendt paa en vis Tid af Dagen. Hos Moth findes det at betyde Eftermiddagen**). I det nyere Svenske haves Ordet neppe.

I Norge og dets Kolonier, Island og Færöerne, er derimod det Angelsaxiske *Nón* lige til vore Dage blevet vedligeholdt i dets oprindelige Betydning. I Christen Jensens Norske Ordsamling***) sættes *Noen* ved Kl. 3 e. M. Mere end 100 Aar derefter siger ogsaa Paus ved at forklare den ældre Gulethings-Lov „*Noon* betyder i Norge Klokken tre om Eftermiddagen"****). Ved det 19de Aarhundredes Begyndelse (og vel paa *sine* Steder för) var Sprogbrugen dog bleven saaledes forandret at Ordene *Noon* og *Noonsbel* betydede Eftermiddag, dog især Tiden fra Kl. 2 til Kl. 4*****). I dette Tidslöbs Be-

---

*) Brand popular Antiquities, arranged and revised by Henry Ellis, London 1813, I, 459.

**) Vid. Selsk. Danske Ordbog 4de Deel, N., S. 121. Gram l. c. S. 145. Molbech Dansk Dial. Lex. S. 96, 380.

***) Norske Dictionarium eller Glosebog, med Böndernes Seierværk eller Calendario. Kjöbenh. 1646, 12. S. 22.

****) Samling af gamle Norske Love 1751. l. c. S. 21.

*****) Hallagers Norske Ordsamling S. 83.

Eikt. Stund.
IV. 8.

gyndelse holder den norske Almue i mange Egne deres Middagsmaaltid, og dette kaldes derfor paa sine Steder at *none**).

Den hele 4de Eikt (hvilken vi, efter sandsynlige Formodninger, med Finn Johnsen, have givet Navn af *Undorn*) kaldtes ellers i Almindelighed *ofanverðr dagr*, samt *áliðian dagr* (Kormaks S. 146) ogsaa *efri hluti dags* (som i Heimskr. l. c. III, 165) den sildige Dag eller den sildigere Dagstid. I Kongespeilet kaldes den *hnígandí dagr*, den heldende Dag (svarende til Angelsaxernes *geloten dæg*) og Sydvestvinden siges da især at herske.

V. 9. Den 5te Eikts 1ste Stund indtræffer ved Solens tilsyneladende Standpunkt i VSV, *miðmunda útsuðurs ok vesturs*, Færingernes *haalga Vest*, over det saakaldede Eiktested (*eiktarstaðr*) Arbeidsdagens 8de Stunds Udlöbsgrændse og Aftenens Begyndelse Klokken 4½ e. M. Stundom er den vel bleven kaldet *Aftansmál* (ligesom *dagmál* og *náttmál* antyde Dags og Nats Begyndelse); dette kan man og slutte af det ved Wille fra det Norske Almuesprog anförte *Eftasmaal*. Med *Eyktarstaðr*, o. s. v. kan man jevnföre det Norske *Ögterdag*, *Ögterdags bel*, det Danske *Ögtemad* m. m. See herovenfor S. 66.

— 10. Den 5te Eikts 2den Stund begynder ved Aftenens Midte, hvorfor Tidspunktet og kaldes *miðr aftan*, *miðaftan*, ved Solens Stilling i Vest (*sól i vestri*), Færingernes Vestur, Nordmændenes Vester, bög Vester, Kl. 6 e. M. De ovenanförte Benævnelser forekomme paa mange Steder i Islands gamle Love og Sagaer, f. Ex. Kristinr. Árna biskups 20 Kap. S. 164,

*) Paa en lignende Maade kalde Bönderne i Osnabrücks Omegn baade deres Middagssövn og Tiden derfor *None*.

Eikt. Stund.
V. 10.

Njála, 99, 125 og 127 Kap. Den gamle Kirkelov bestemmer undertiden Klokkeslettet ved disse Ord: *Þá er sól er í vestri* (18 Kap. S. 94). Tidspunktets ovenmeldte Benævnelse oversættes ved *medius vesper* i Björn Haldorsens Islandske Ordbog I, 15 og den danske Oversætter har rigtig henfört det som Midaften til Kl. 6 e. M. Eggert Olafsen og Uno v. Troil erfarede at dette stemte overeens med almindelig Brug. Benævnelsen *Midaftan* svarer gandske til det danske *Midaften* eller Midaftensmaal, skjönt denne sidstnævnte Spisetid nu i Almindelighed pleier at holdes henved Kl. 5 e. M. (Molbech l. c. S. 75; Vidensk. S. D. Ordb. IV, M, 141—42).

Chr. Jensen henförer (l. c.) de Norskes *Möraften* til samme Klokkeslet; efter Wille kalde de Tidspunktet *Midaften*, efter Hallager og fl. *Midefta*. I Tellemarken begynder da (efter Wille) den saakaldte *Efterögt (eftir-eikt* eller *eftireikt?)* svarende til Angelsaxernes *Ofer-non*. I Sverrig har Ordet *Midafton* (Vestgöternes *Merafta* o. s. v.) omtrent den samme Betydning.

Hele Eikten kaldtes saavel i Almindelighed, som i Kongespeilet *Aftan* (som bekjendt et til alle gothisk-germaniske Sprog med smaa Afændringer udbredt Ord); da sagdes især den blide Vestenvind at herske.

VI. 11. Den 6te Eikts 1ste Stund indtraf ved Solens Standpunkt i VNV *(miðmunda vesturs ok útnorðurs)* Færingernes *haalga Utnoor*, Kl. 7½ e. M. Tidspunktet kaldtes vel i Enkelttal, *náttmál*, som Nattens Begyndelse, og Stunden havde, i Fleertallet, den samme Benævnelse *(náttmál, náttmálaskeið)*, som Natmaals Tid. Da holdtes og det egentlige Aftensmaaltid, kaldet *Náttverdr*, *Nátturðr*, gammel Dansk *Nattwordh*, nyere

Dansk *Nadvere*, Norsk *Naatvær*, Svensk *Nattvard**), Frisisk *Nagterd* o.s.v. Den var, som ovenmeldt, (S. 38, 56) de gamle Nordboers (og er tildeels endnu den norske og islandske Almues) andet Hovedmaaltid**). Deraf kaldtes Stunden undertiden *náttverðarmál* (Dansk: Nadvertid) f. Ex. i Sturl. S. I, 147; Ordet *Náttmál* forekommer tit i Islands Love og Sagaer f. Ex. i *Grágás*, I, 143 (i Fleertallet) Kristinréttr Árna biskups, 26 Kap. S. 164, *Njála* 129 Kap., Sturlúnga S. III, 287 *(nær náttmáli)* samt III, 71 *(um náttmála skeid) Húngrvaka (um náttmál)* S. 102. Vi have ovenfor viist at det her omhandlede System af Dagens Tider især er indrettet efter Sommerens vigtigste Arbeidstid; at *náttmál* eller Nattens Begyndelse ogsaa især er bleven fastsat for den, sees f. Ex. af den gamle Kirkelov, som deri har rettet sig efter den ældgamle Brug i Landet, i det den udtrykker sig saaledes: „Om Sommeren skal Natten ansees for at være begyndt naar Solen begynder sin Gang gjennem Nordkanten. Denne Gang beregnes fra Solens Indgang i Nordnordvest til dens Udgang (af Nordkanten) i Nordnordost" ***). I Glossariet til Grágás (S. 40) oversættes *náttmál* vel rigtig ved *initium noctis*, men derimod neppe ved *momentum inter horam nonam et decimam pomeridianam* (mellem Kl. 9 og 10 e. M.) skjönt dette vel synes at stemme med Arnasons Eiktesystem. Björn Haldorson forklarer Ordet saaledes: *„trihorium qvo sol est in regione Japygis*, gjengivet ved den Danske

*) I de af Schlüter udgivne gamle svenske Love forekommer Ordet i forskjellige Afændringer, som *natværþer*, *natorþer* (o fl.

**) *Náttverðr* ommeldes ofte i Sagaerne f. Ex. i *Ljósvetnínga* S. 24 Kap. S. 84.

***) *Þá seal nótt vera á sumar er sól gengr um norðrátt. Þat er norðrátt er sól er komin í beggia átt norðrs ok útnorðrs, til þess hún er komin í beggia átt norðrs ok landnorðrs. Kristinr. forni Cap.* 34, *p.* 138.

Eikt. Stund.
VI. 11.

Oversættelse: „Den Tid om Aftenen da Solen er i Nordvest; Kl. 9." Olafsen og Troil fandt Dagsmærket overalt i Oplandet at stemme med Kl. 8; fölgelig ansættes det nu en halv Time sildigere end i Oldtiden. Ogsaa i Norges Nordlande skal man endnu bruge Ordet Natmaal om Tidspunktet Kl. 8 om Aftenen (Vid. S. Ordb. IV, N, 42). Forsaavidt som *náttmál* har kunnet betegne et Aftensmaaltid er det overeensstemmende med det tydske *Nachtmal.*

— 12. Den 6te Eikts anden Stund begyndte ved Solens Stilling i Nordvest (*Útnorðr*, Færingernes og Nordmændenes *Utnor*) Kl. 9 e. M. Den kaldtes *Kvöld*, *Kveld* og dens Begyndelse, *Kvöldmál*, var fordum og er endnu den almindelige Malketid for Köerne i Island (jfr. *Morgunmál* under 2den Eikts 2den Stund). *Aftenmaal* kaldes i Danmark (efter Vidensk. Selsk. Ordbog) „den Tid om Aftenen da Köerne malkes"; derom siger man og i Jylland: „at malke til Qvælds." *Kvöld* er den sildige Aftenstund, naar Mörket nærmer sig eller falder paa, hvorom det i Islandsk hedder (*at*) *kvölda* (gammel Dansk *kvelde*, *qvælde*; Svensk *qvälla*, *qvälles*). Dertil svarede det Angelsaxiske *Cwyld**), og endnu det danske, hos Almuen brugelige *Kvæld*, *Qvæld* (o. s. v. hvorom Molbechs Dialekt-Lexikon kan nærmere eftersees)**) det norske *Kveld*, *Kvell*, svenske *Qväll*, *Qvell*, *Qvällning*;

---

*) Det AS *cwyld* betyder egentlig (— her Dagens eller Solens) — Ödelæggelse, Undergang, af Ordet *cwellan*, kvæle, dræbe m. m. Paa samme Maade kan det oldnordiske *kveld* udledes af *kvelja*, pine, plage, Dansk *Kvæld* af *kvæle* o. s. v. Engelsmændene sige og endnu *the dead of the night*, o. s. v.

**) S. 430—31. Der bemærkes det at *Qvæld* i Jylland især bruges om den sildige Aften; see ellers sammesteds Ordene *qvælde*, *Qvældsgift*, *Qvældsnadver* (svarende til Frisernes *Quels-Nagterd*, *Qvelverd* eller *Qvelweerd*); de svare og til de gamle Nordboers *Kveldsverðr* de nyere Nordmænds *Kveldsværd*, Svenske *Qvällsvärd*; jfr. det gamle höitydske *Nahtaband.* (Graff Sprachschatz, I, 98). I Vidensk. Selsk. rd

Frisernes *Quel*, *Quäl*, *Queld*. I den nyere Tid pleie Islænderne at holde deres Aftensmaaltid paa denne Tid af Dagen, hvorfor det (efterat det gamle *Aftan* og *Náttverðr* er forsvunden af daglig Tale) kaldtes *Kvöld-máltid* (nu mest *Kvöldmatur*)*), svarende til det norske *Kvældsmaal*, svenske *Qvällsmål*. Pontoppidan beretter, at Nordmændenes *Qvældsmad* pleiede at nydes om Aftenen Kl. 10. Paa denne Tid indtreffer der ellers i Island og paa Færöerne (især om Vinteren) den saakaldte *kvöldseta* (*kvöldvaka*, da Folkene sidde sammen ved Arbeide eller Morskab), eenstydigt med de norske *Kvældset*, *Kveldseta* m. m.

Den hele Eikt kaldtes fordum i Almindelighed *kvöld*. Kongespeilet skildrer den som Solens Nedgangstid med det der paa fölgende Tusmörke, (da Nordvestvinden især hersker), forkyndende Hvilens Stund (*hvíldarstund*).

Endvidere kaldtes denne Eikt, betragtet som den förste af de trende i hvilke Natten (ligesaavel som den saakaldte egentlige Dag var inddeelt) *öndverð nótt*, den tidlige Nat eller Nattens förste Afdeling, saaledes f. Ex. i Laxdæla Saga S. 240. Disse Nattens 3de Eikter udgjorde ellers ligesaa mange Vagter paa de Steder hvor Oprör eller fjendtligt Overfald befrygtedes. Tidspunktet for dens Udlöb kaldtes: *er þriðjúngr var af nótt* (da Nattens förste Tredieel var forbi). See f. Ex. Heimskr. II, 220, 252, Fornm. S. XI, 160.

---

bog (V, Q, 233; 1821) findes denne Bemærkning: „Ordet bruges nu kun i Poesie, samt hist og her i Provindserne, og især i Norge." I Island (og paa Færöerne) bruges derimod Ordet *kvöld* almindelig, men *aftan* nævnes næsten aldrig i Prosa, endskjönt det vel forstaaes af alle.

*) I Almuens daglige Tale ogsaa *Kvöldskattur*, (ligesom Davre kaldes *Morgunskattur*); det förstmeldte Ord udelades af Björn Haldorson, som overhovedet kun forklarer Ordet *skattr* (eller Skat, — her pligtig Ydelse?) som Frokost; det bruges nu mest om de Tjenestefolk og Dagleiere tilkommende Maaltider.

Eikt. Stund.
VII. 13.

Den 7de Eikts förste Stund indtræffer (i Island og det nordlige Norge) ved Solens tilsyneladende Stilling i Vestnordvest (*miðmunda útnorðurs ok norðurs*) Færöboernes *haalga Noran* Kl. 10½ e. M. Stunden kaldes *háttatími*, (og dens Begyndelse især, efter det Nysanförte, *hvíldartið*, Svensk *hvilostund*, svarende til Angelsaxernes *bedtid* (i det nyere Engelske *bedtime*) ogsaa det danske „Sengetid" m. m. Nordmændenes *Qveldesætter*, *Kveldsætning* bruges og især om Sengetiden, svarende til det almindelige svenske *Qvällsätning* eller *Qvällsäta*, som Östgöterne (efter Ihres Dialekt-Lexicon) udtrykke sig. Svenskernes *hög Qväll* gjelder især om denne Stund eller dens Begyndelse. Hertil maa man vel henföre det norske *Eldsmaal*, brugt i Tellemarken (efter Wille) om den Tid, da den sidste Ild der pleier at sættes paa Skorstenen for at varme Stuen ved. Liljegren kalder Eikten „stundende Natt."

— 14. Den 7de Eikts 2den Stund antoges at begynde med Solens forudsatte Stilling i Nord (*Norður*) Færöboernes *Noor*, Nordmændenes *rake Nor* Kl. 12 e. M. Benævnelsen *mið nótt* (*media nox*) Midnat (som har tilsvarende Benævnelser i andre beslægtede Sprog) gjelder ogsaa virkelig Nattens Midte efter Forfædrenes Udregning. Undertiden kaldes den *lægst nótt*, den laveste eller dybeste Nat, modsat *hæstr dagr*, den höjeste Dag (see ovenfor III, 6) — hvorimod de norske *Högstnaatte*, *Högstnættes* eller *Hæsnaatte* give den samme Betydning som Færöboernes *Haadimme* (höieste Mörke) og Engelsmændenes *noon of the night* (svarende til Romernes *meridies noctis*).

Den hele Eikt kaldtes deels *miðnætti*, (i Kongespeilet *mið nótt*) da Nordenvinden især antages at herske modsat det almindelige *miðdegi* — deels *lágnætti*, (lav Nat) modsat *hádegi*

Eikt. Stund.
VII. 14.

eller Höidagstiden. *Miðnættisskeið* nævnes den (eller muelig dens 2den Stund) i *Saga Egils Skallagr. S. S.* 396. Eikten udgjorde Nattens anden Trediedeel, og kaldtes, skjönt kun sjelden, *annar þriðjúngr nætur* (see de i Slutningen af VI, 12 anförte Citater). Liljegren kalder Eikten „Natt" isteden for „Midnatt" eller „Midnattstid."

VIII 15. Den 8de Eikts förste Stund tager sin Begyndelse ved Solens antagne Standpunkt i *miðmunda norðurs ok landnorðurs*, Færöboernes *haalga Landnor*, vort Nordnordost, Kl. 1½ f. M. Saavel Tidspunktet som selve Eikten og Stunden kaldtes fordum i Norden *ótta*. At dette Ord allerede brugtes i den hedenske Tid sees udtrykkelig (blandt andet) af fölgende ældgamle Kildeskrifter.

I den ældre Edda forekommer *ótta* som et Tidslöb af Natten eller Morgenen, förend Dagen *(öndverðr dagr)* var begyndt. Den yngre Edda fortæller at da Thor en Nat over var til Gjæst hos Thialfes Fader, stod han op i Otte, „för Dag", hvoraf det erfares at Stunden hörte Natten til. At Trællene i Hedenold tilholdtes at staae op i Otte-Eikten (for ved den næstes Begyndelse at kunne begynde deres Arbeide) kan sluttes af Volsunga-Saga (bygt paa ældgamle Digte) hvor en ung Trælkvinde fortæller at hun i hendes Barndom var vant til at drikke meget i Otte *(í óttu)*, men da hun holdt op dermed, vaagnede hun paa samme Tid af Dögnet. Ragnar Lodbrogs Dödssang (14 Str.) skildrer en Fægtning, holdt i Ottetiden. Da Harek Gand henved Aar 852 udfriede Ragnhilde, Harald haarfagers Moder, af hendes Fangenskab, kom han, i Ottetiden, til Berserken Hake's Gaard. Fra Nordens kristne Tid bliver det overflödigt at samle mange Exempler. Dog bemærke vi at da

Eikt. Stund.
VIII. 15.

Harald haardraade i Aaret 1051 afbrændte Hedeby eller Slesvig, bevidnede en Skjald om sig selv at han der kjæmpede om Natten, för Otte *(vásk í nott fyrir óttu)**), samt at *ótta* og nævnes som en Deel af Natten, i den ældre Gulethingslov, i Vestgöta Lagen (udg. af Schlüter) o. s. v.

Det synes at være denne Ottetidens Stund der fordum i Norden kaldtes *Hana-ótta*, ommeldt f. Ex. i den ældre Gulethingslov efter Universitetets af mig benyttede Membran (Paus oversætter Ordet kun ved Otte, som den sidste Grændse for Söndagens Helligholdelse om Mandags Nat). Den kaldtes vel saaledes af det förste Hanegal. Man antager at Hushaner sædvanlig gale förste Gang om Natten Kl. 1½; see Zinckens Oeconom. Lexicon 1744, I, 1039 („das erste Mahl um halb zwey Uhr"). *Hana-ótta* svarer da til Romernes *gallicinium*. Dette bekræftes ved Angivelsen af de 8 Dagstider bagved Ælfriks Glossarium hvor *Uhtentid* siges at indtræffe det allertidligste om Morgenen naar Hanen galer. Angelsaxernes *Uhte* svarer til vor *ótta*; denne (og især dens nu omhandlede förste Stund) sagdes fordum at indtræffe *er þriðjúngr lifir nætr* (naar en tredie Deel levnes — eller er levnet — af Natten); i dette Öieblik (altsaa Kl. 1½ om Natten) pleiede man i Aaret 1014 at ringe til Messe i den Kirke i London til hvilken Knud den Stores danske Krigere hörte**); det har da været til den der brugelige Ottesang, navnlig den förste, efter Islandsk Tale-

*) Atlamál 50 Strophe, Edda Sæm. l. c. II, 446—47. Snorra-Edda með Skáldu, Rasks Udg. S. 49, Fornaldar S N. I, 147. Krákumál, Rafns Udg. S. 12, 123. (Johnstone og Sjöborg havde der forhen forklaret Ordet ved Kl. 8 f. M.). *Heimskr.* l. c. I, 70, III, 92.

**) *Jómsvíkinga Saga* i *Fornmanna sögur* XI, 159. *Saga Olafs Trygvasonar*, Skalholts Udg. I D. S. 197—198.

Eikt. Stund.
VIII. 15.

brug. Den er i Island bleven holdt ved denne selvsamme Tid, kaldet *hinn fyrri óttusaungr*, den tidligere Aftensang (hvorom mere i det fölgende).*)

Benævnelsens og dens Betydnings Ælde fremlyser og af dens Sidestykker i andre beslægtede og ældgamle Sprog: *Uhte, Uhttid* nævnes paa adskillige Steder hos Cædmon, og Meningen gjelder stedse om Natten, för Dag, eller, i det höieste, den tidligste Morgenstund. I Heltedigtet om Beovulf betegne disse Ord en Tid af Natten eller og Tusmörket. Da dette ældgamle Kvads Original efter al Sandsynlighed var dansk eller skandinavisk, kunde man falde paa den Formodning at *Eykt, (Öikt)*, som Aftenens Grændse, i Oversættelsen var kommet til at gjengives ved *Uht*, thi *Uhte*, o. s. v. betyder ellers stedse i Angelsaxisk den sidste Deel af Natten eller den tidligste Morgenstund. Hos *Kero*, i *Heliand* og i flere oldtydske Skrifter forekommer Ordet som *Uht, Uoht, Ouht, Uhta, Uohta*. Af samme Oprindelse er det Moesogothiske *Uhtvo*, Morgenstund**). I Omegnen af Osnabrück betyder *Ucht* endnu Morgendæmringen; beslægtede hermed ere (efter Outzen) Kilians *Ochten, Uchtenstonde, Uchta*, Holl. *Ogtend*, Morgenstunden. Nogle udlede Ordet fra Sanscrits *Ushas*, Morgenstund.

---

*) Omtrent 1323 flyttede Biskop Laurentius af Holum den förste Ottesang (i hans Stift) tilbage i Tiden til strax efter Midnat, da *matutinum* og udenlands var oprindelig blevet holdt, for at de Geistlige kunde udhvile sig fra den Tid af, til den sildigere Ottesang som holdtes Kl. 3 (*Saga Laurentiusar biskups* 43 Kap.).

**) Jacob Grimm udleder (i Deutsche Mythologie, ny Udg. S. 686) det gamle tydske *uhtosterno* (som paa Islandsk kunde oversættes ved *óttustjarna*) af *uhtâ*, Goth. *uhtvo* „crepusculum" (Morgentid); Morgenstjernen kaldtes og fordum paa Tydsk *tagasterno*, svarende til Islændernes „*Dagstjarna*". Mærkeligt er det at de kristne Angelsaxer synes at have gjort Forskjel paa *sunnan uhtan* (Sol-Otte) og *mæsse uhtan* (Messe-Otte); til den sidstnævnte havde de naturligvis intet Kjendskab i deres Hedenold.

Eikt. Stund. VIII. 15.

Overalt i de nordiske Riger finde vi vistnok endnu dette selvsamme Ord eller tydelige Levninger deraf.

I Norge betyder *Otta*, *Otte* endnu overhoved Tiden för Dag om Morgenen. Chr. Jensen anförer *Ote* som Nordmændenes förste Dagstid, men forklarer Ordet kun ved „Hanegal." Deraf kommer Ordet *Ottemaal*, som vel oprindelig har betegnet Tidspunktet da Eikten eller Stunden begyndte (*óttumál*), men nu vistnok betegner en Forfriskning, der nydes af dem der saa tidlig give sig til at arbeide. Biskop Ludvig Harboe har ellers (i det Danske Videnskabers Selskabs Skrifter V, 260) meddelt den mærkværdige Underretning, at Nordmændene havde tvende forskjellige Ottetider: „I Norge er endnu det „Ord Otta meget brugeligt. Naar een skal staae *meget tidlig* „op hedder det at *taae Otta*. Den förste Otta, eller som de „nævne den, *store Otta*, regne de at være mellem 2 (1½?) til 3 „og *Efterotta* mellem 3 til 4 (4½?) efter Midnat." Den her omhandlede Stunds rette norske Navn (foruden det ældgamle *hana-ótta*) er altsaa „Store Otta." Disse Bemærkninger ere optegnede i Throndhjems Stift, hvor Forfatteren var Biskop i adskillige Aar fra 1743 af.

I Jemteland betyder nu *Otta* Tiden fra Midnat, til det bliver lyst; i Östgötland, Vestgötland og Angermanland derimod den tidlige Morgenstund, dog vistnok tildels tillige den sildigste Deel af Natten, da *Ottemål* blandt Vestgöterne betegner Arbeidstiden för Dag om Vinteren. Ogsaa nydes i den en Forfriskning som dels kaldes *Ottemål*, dels *Ottevard*. I Sahlstedts svenske Ordbog forklares *Otta* som et almindeligt Ord ved „Conticinium", Tiden mellem Hanegal og Dagning. (*tempus medium inter gallicinium et diluculum*).

Eikt. Stund.
VIII. 15.

I Danmark synes Ordet *Ottestund* i Moths Tid at have betydet den tidlige Morgen. Selve Ordet *Ota* eller *Otta* bruges endnu i samme Betydning paa Bornholm; den Forfriskning, som der da nydes kaldes *Ottemad*. Der bruges ogsaa Ordet *Ottesang*, samt i Sverrig *Ottesång* og i Norge *Ottemesse* om protestantiske Geistliges Froprædiken.

Vi have her samlet alle de Ord, der ere os bekjendte, vedkommende Benævnelsen *Ótta*, om end nogle af dem sandsynligst bör henföres til den næstfölgende Stund.

— 16

8de Eikts 2den Stund antoges at begynde ved Solens forudsatte Standpunkt i Nordost, kaldet *Landnorðr*, Færöboernes *Landnoor*, Nordmændenes *Landnor*, Kl. 3 f. M. Tidspunktet kaldtes *Miðótta*, samt vistnok tidt, i nyere Tider, ligefrem *Otta*, da dens rette Begyndelse med næstforegaaende Stund var gaaet Folk af Minde. Stunden kunde ellers nævnes *Miðóttuskeið* eller *ofanverð ótta*; den kaldtes i Norge (som ovenmeldt) endnu midt i det 18de Aarhundrede *Efter-Otta*. Den hele Eikt nævntes fordum *ofanverð nótt, áliðin nótt, efri luti nætur*; paa Svensk nævnes den af Liljegreen: *lidande natt* (den sildigste Deel af Natten); hos Saxo: *pervigilium tertium* som tredie Nattevagt (*þriðjúngr nætur*); i Kongespeilet: *komandc morgun* (kommende eller tilstundende Morgen). Paa Færöerne kaldes den endnu (efter Lyngby l. c. S. 403) *Ógt firi dan*, den (næste) Ögt för Dag.

Ved denne Stunds Begyndelse holdtes i Island den anden Ottesang, som udtrykkelig kaldtes *hinn efri óttusaungr*, den sildigere Ottesang. Det vil være noget paafaldende for Mange, at de islandske Geistlige fordum holdt forskjellige Ottemesser og altsaa i det hele 8 daglige *horas canonicas*, da man ellers i

Eikt. Stund. VIII. 16.

Almindelighed kun kjender 7. Dette er dog allerede blevet oplyst ved Finn Johnsen*), hvortil jeg endvidere kan föie: at jeg har fundet tvende islandske Haandskrifter i den Arnæmagnæanske Samling, der indeholde en Fortegnelse og Forklaring over de daglige Messer, anförte med deres gamle islandske Benævnelser. I dette Skrift omhandles tydelig de tvende Ottesange under særskilte Benævnelser og Afdelinger**).

Saxer og Angelsaxer indförte for det meste Kristendommen i Skandinavien og Island; de Messetider, hvilke de selv iagttoge eller anordnede for hine Lande, höre endnu, med enkelte Modifikationer, til de almindelige catholske Ritus, (efter hvad

---

*) *Finni Johannæi Hist. eccles. Island.* I, 162 især efter *Skriftaboð Þorláks biskups*, eller, som vi erfare af samme Værks IV, 150—60, et Tillæg dertil.

**) Begge disse saaledes fundne Haandskrifter indeholde en gammel islandsk eller norsk Traktat, kaldet: *Messuskiring og allra tiða* (sandsynlig forfattet i det 12te Aarhundrede) hvori de daglige Messer tillægges indenlandske Benævnelser, de saakaldte *horæ canonicæ* beskrives og Tiden for enhver især fastsættes, deels efter Dagstidernes Navne, deels efter den Himmelkant hvori Solen da synes at have sit Standpunkt o. s. v. efter de ældgamle nationale Vedtægter. Det ene af dem er en Membran, Nr. 625, 4to, det andet en nyere Afskrift, Nr. 682, ikke udskrevet deraf. men af en forlængst tabt Skindbog, skreven, som det synes, med stor Nöiagtighed. I begge Exemplarerne findes disse mærkelige Steder: 1) *Af hinum firra óttusaung. Þótt vér sýnginm hann um morgin, þá er hann þó til miðrar nætr settr* ɔ: „Om „den tidligere Ottesang. Endskjöndt vi synge den om Morgenen, er den dog bleven „anordnet for Midnat". 2) *óttusaungr hinn efri. Nú eru þessi rök óttusaunga tveggia* ɔ: „Den sildigere Ottesang; nu ville vi forklare Anledningen til de tvende Ottesange" o. s. v. Membranen 435 (12mo) indeholder en anden Afhandling (ogsaa i Modersmaalet) om Messe-Ceremonierne paa forskjellige Höitider og Helligdage. Deri foreskrives, blandt andet, at paa Skjertorsdags (Christi Nadveres) Aften (*náttverðar aptan Krists er vi köllum skirdag*) skulde 4 Lys brænde paa Alteret, men de skulde slukkes mod Slutningen af den sidste Ottesang (*at þremum ens efsta óttusaungs*) paa selve Helligdagen. Finn Johnsen bemærker ellers l. c. at Hildebrandt, i Skriftet *de precibus veterum* har erkjendt, at nogle Geistlige fordum have pleiet at holde 8 forskjellige Messer eller *horas canonicas.* Durand, som levede i det 13de Aarhundrede, opregner kun 7 daglige Messer, der skulde holdes af de egentlige Præster, hvorved han faaer Anledning til at udlade sig vidt og bredt om det hellige Syvtal. Dog omtaler han det særegne *Matutinum* som holdtes af Munkene; *Rationale off. div.* (*Basil*, 1488) *Fol.* CXVIII.

Eikt. Stund.
VIII. 16.

Clausen har viist: Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Love og Ritus, 1825. S. 677). Til Oplysning herom tilföier jeg fölgende, paa ovenanförte (og flere) Skrifter grundede Sammenligningstavle, — hvorved det maa bemærkes, at de gamle islandske Navne for Messetiderne fordum rimeligviis og ere blevne brugte i Norge og Sverrig.

Daglige Messetider.

Oldnordiske *Benævnelser, især i Island og Norge.*	**Angelsaxiske.**	**Danske.**	**Endnu brugelige Latinske.**
1, *Hinn fyrri Óttusaungr.* (I Island, först Kl. 1½ f. M.*) senere strax efter Kl. 12 f. M.),	1 a, Efter Fornm. Sögur XI, 159—160 pleiede de danske Krigere i London (tidlig i det 11te Aarhundrede) at gaae til Ottesang Kl. 1½ f. M.		(Den Messe som holdes i mange Klostre ved Midnatstid, men ikke iagttages af de Secular-Geistlige, svarer vel til Nordboernes tidligere Ottesang).
2, *Óttusaungr hinn efri* (*Kl. 3 f. M.*).	1 b, *Uhtsang* (cantus antelucanus) Kl. 3 f. M.	1, *Ottesang, Morgensang, Fromesse.*	1, *Matutinum* eller *laudes* (i Dagbrækningen).
3, *Miðmorgunstið* (ogsaa kaldet *formessa*). Den skulde holdes „*Þá sól er í austri*" (⊙ i Ö. Kl. 6 f. M.) Messe-Stunden kaldtes undertiden i Norge *Primamál* (ogsaa *Prímtíð*).	2, *Primsang* (cantus matutinus).	2, *Prim, Primsang.*	2, *Prima* (hora).
4, *Dagmálatíð* (Tertztíð) „*sól í landsuðri*" (⊙ i SO., Kl. 9 f. M.)	3, *Undersang* (*Undernsang*, cantus tertianus).	3, *Tertzsang.*	3, *Tertia.*
5, *Miðdagstíð* (Sextíð ogsaa kaldet *hámessa*); „*sól í suðri miðju*" (⊙ i S. Kl 12 f. M.).	4, *Middægssang* (cantus meridianus).	4, *Sextsang.*	4, *Sexta.*

*) Det er mærkværdigt, at denne Fordeling af de canoniske Messetider er indrettet saaledes, at enhver Messe indtræffer ved hver Eikts Middelpunkt. — Jon Arnason paastod derimod at de vare blevne holdte ved hver Eikts Begyndelse.

Oldnordiske Benævnelser.	Angelsaxiske.	Danske.	Endnu brugelige Latinske.
6, *Nóna, nóntid, „sól í útsuðri"* (☉ i SV. Kl. 3 e. M.).	5, *Nonsang* (cantus nonalis).	5, *Noonsang.*	5, *Nona.*
7, *Miðaftanstíð, aftansaungr, sálutíðir* ɔ: daglig Sjælemesse (*sól i vestri,* ☉ i V).	6, *Æfensang* (cantus vespertinus).	6, *Aftensang.*	6, *Vesperæ* (ved Dagens Heldning).
8, *Kveldsaungr* (*náttsaungr*),	7, *Nihtsang* (cantus nocturnus).	7, *Natsang.*	7, *Completorium* (efter Solens Nedgang).

Heraf erfare vi at saavel Geistlige som Lægfolk, i vort Nordens katholske Tid, med Hensyn til Dagmesserne maatte rette sig efter Solens Gang gjennem Verdenskanterne.

Hvor man ingen Dagsmærker havde eller kjendte søgte de gamle Skandinaver, ved Iagttagelser af Solens Skin og visse Gjenstandes Skygge, at udfinde Bestemmelser for Himmelegnens og Stedets Beliggenhed. Derpaa have vi et mærkeligt Exempel fra en Reise, som nogle Grönlændere af skandinavisk Herkomst foretoge i Aaret 1266 fra deres Hjemstavn til de nordligste Egne af Baffinsbugten. Paa Tilbageveien anstillede de St. Jacobs Dag (den 25de Juli) netop ved Middag, denne særegne Iagttagelse: „Solen skinnede der baade Nætter og Dage (endskjönt det frös „om Natten) men den var ikke höiere end saa, at da den var i Sönden „og en Mand da lagde sig paa tvers i en sexaaret Baad*), udstrakt mod „Rælingen, saa traf Skyggen af det Bord, som var nærmest mod Solen, „i Ansigtet paa ham; men ved Midnat var Solen saa höi, som naar den, „hjemme i Bygden, er i Nordvest". Stedet, hvor Iagttagelsen blev gjort, var ved den fordum saakaldte Krogsfjordshede (*Króksfjarðarheiði*), hörende til det store nordamerikanske Fastland. Geistligheden i Garde, da Grön-

*) Sexaarede Baade, kaldede, ligesom den herommeldte, *sexæringr*, ere endnu i almindelig Brug i Island; de pleie som oftest at være lige store og have tre Par Aarer. Efter Hallager bruges Ordet *Sexring* Vester paa i Norge om en stor Baad med 4 til 6 Par Aarer; *Sexæringur* derimod (efter Svaboe) paa Færöerne, om en stor Baad med 12 Aarer.

lands Bispesæde, havde udsendt den her omhandlede Expedition paa Opdagelser i Polaregnene. Garde (*Garðar*) er uden Tvivl det nærværende Igaliko, paa 60° 55′ nordlig Bredde. Ved at sammenholde hine tvende, om end meget simple og ufuldstændig beskrevne Observationer, med andre gamle Efterretninger, troer man at have udfundet, at det Sted, hvor de ere blevne gjorte, laa ved Barrowstrædet i Nærheden af Lancaster Sound *).

Af en noget lignende Natur er den besynderlige Fremgangsmaade (beskrevet i islandske Haandskrifter om Tidsregningen, fra 1600 Tallet) hvorved man, i en vis Stilling, ved Hjelp af et mellem Fingrene opreist Straa og dets Skygge, naar Solen skinner, skulde kunne benytte Haanden som en Solskive, for at udfinde hvilken Tid det var af Dagen. Da jeg neppe kan antage at Nordboerne i Middelalderen have kjendt denne Iagttagelsesmaade, samt formoder at den er af en nyere og fremmed Oprindelse, indlader jeg mig her ikke videre paa dens Beskrivelse.

Ved den ovenommeldte sammenlignende Tabel over de ældre og nyere Skandinavers Inddeling og Benævnelser af Himmelkanterne og Dagstiderne, er Fölgende at bemærke:

Tabellens 1ste Hoved-Afdeling angiver de 8 Eikters oldnordiske især islandske og norske Benævnelser, som mærkelig nok (efter hvad der og nedenfor vil blive oplyst) i Hovedsagen ganske stemme overeens med de Lausitzisk-Vendiske.

Den 2den og 3die Hovedafdeling vise den i Island, paa Færöerne og i Norge overeensstemmende Beregning af Dagens eller Dögnets Tids-

*) *Grænlands Annálar* efter den gamle *Hauksbók*, i Rafns Antiqvitates Americanæ, S. 269—73, med mathematisk-astronomiske Bemærkninger derover, S. 415—18. I Texten: „Þar fraus þá um nætur, en sól skein bæði nætur ok daga, ok var eigi hærri, þá er hún var í suðri, ef maðr lagðist um þveran sexæring, út at borðinu, þá bar skuggan í andlit honum af því borðinu er nær var sólinni; en um miðnætti var hún sva há sem heima í bygð, þá er hún er í útnorðri. Jfr. Grönlands hist. Mindesm. III, 238—41, 244.

inddeling i Eikter (Ögter) samt Ættinger (Halvögter eller Stunder) svarende til den 4de Hovedafdelings Henvisning til de Himmelkanter, hvori Solen antages at staae ved Eiktens*) eller Halvögtens Begyndelse, samt ligeledes til den 5te Hovedafdeling, hvor denne angives efter vore nu brugelige Klokkeslet. Den 4de indeholder, i tvende Underafdelinger, de oldnordiske (især islandske og norske) Benævnelser for enhver af Dögnets 16 Stunder, samt de Levninger som endnu haves af dem i Norge, Sverrig og Danmark; de fleste fremmede, paa de Frisiske nær, ere kun optagne i Texten. Det maa og bemærkes, at de fleste nyere Benævnelser findes i Almuedialekter, og anvendes nu for det meste blot paa Maaltider eller Maaltidstimer, hvorimod de ældre tildeels i den katholske Tid vare blevne brugte om Messetiderne, og tildeels allerede i den hedenske Tid, baade i Norge og i Island, om Dagens Tider, med Hensyn til forskjellige lovbefalede, saavel som andre offentlige eller huuslige, for Landmanden nödvendige Forretninger.

Færöboernes Öktesystem fremstilles saaledes, af Landt, ved inde-

---

*) De for de 8 Eikter angivne Verdenskanter ere tydelig anförte paa Etmaalsskiven, med de Benævnelser som de islandske og norske Oldskrifter hjemle, og som fordum tillagdes dem overalt paa Islands Sönderland, Vestland og Nordland. Dog finde nu fölgende Undtagelser Sted: paa Vestlandet kaldes SO. undertiden *Suðaustr* (istedenfor *Landsuðr*) og SV. *Suðvestr* (i steden for *Útsuðr*). Paa Östlandet kalder man nu SO. *Útsuðr*, istedenfor de övrige Islænderes *Landsuðr*, og SV. *Landsuðr* istedenfor *Útsuðr*; disse, som det synes nyere, Benævnelser passe og her bedre til Egnens Beliggenhed. Endelig maa det bemærkes om Beboerne af Islands Nordland at de kalde SV. *Suðvestur*, ikke *Útsuðr*, men beholde iövrigt Oldskrifternes og Sönderlandets Beboeres Benævnelser af Verdenskanterne. Disse Afvigelser erindre os om visse Navne for Vindene i de gamle, egentlig germaniske Sprog, der i andre Henseender ligne oldnordiske og endnu brugelige islandske f. Ex. disse: *Nordroner* („aqvilo") i tydske Glosser fra det 8de Aarhundrede (Diutiska I, 167), er Islændernes *Norðræna* Nordenvind; *Ostroni* (sammesteds III. 24), Isl. *Austræna*, Östenvind o. s. v. Om Ordet *ræna*, der endnu i Island baade bruges om en sagte Luftning og om Sindet, Forstanden, har jeg handlet i Eddalæren og dens Oprindelse IV, 113; saaledes betyder og Ordet *andi*: Aand, Aande, en sagte Luftning (hvoraf Hedningerne meente at Aanden var oprundet eller indgivet; jfr. Genes. II, 7); i ovennævnte Værk IV, 196 o. f. har jeg sammenlignet de oldnordisk-islandske *gjóstr*, *gustr* (Luftning, Blæst) med det tydske *Geist*, Engl. *ghost* o. s. v., see ellers l. c. S. 116 om Sindets digteriske Benævnelser blandt Nordboerne som Luftning, Aande o s v.

værende Aarhundredes Begyndelse: „I Henseende til Dagens Timers Ind-
„deling, veed de vel, ligesom Udlændinger, at dele et Dögn i 24 Timer
„og nogenlunde at give ethvert Klokkeslet sin rigtige Bestemmelse, men
„dog har de ellers deres sædvanlige Maade at dele Dagen og benævne
„Tiden paa, og efter denne Maade indeholder et Dögn 8 Ökter, hver Ökt
„til 3 Timer, men for endnu nöiere at bestemme Tiden, have de og halve
„Ökter, som altsaa bestaae af 1½ Time, hvilke de give Navn af den Re-
„gion i hvilken Solen staaer, f. Ex.:

„ONO kaldes halvgaaen Öster d. e. Kl. 4½ Morgen
„ O — Öster — — — 6 —" o. s. v.

lige til den 13de Horizont- og Ökts-Afdeling NNV. Lyngbye, som selv gjorde lignende Iagttagelser paa Stedet, udlader sig saaledes om den samme Gjenstand: „Beboerne udregne Dagens Tider efter nogle Hovedpunkter eller Solemærker paa Himlen, hvoraf hver indbefatter 3 Timer, og dette Tidslöb kaldes en *Ögt*, Islandsk *Eikt*. Det inddeles igjen i halve Dele, hvoraf enhver indeholder 1½ Time og betegnes ved Ordet *holva* (*haalva*) som sættes foran. Spörger man f. Ex. *Qvussi er fram* „hvor langt er (Tiden gaaet) frem", da faaer man et saadant Svar: *Soulin er uj holva estur* (eller *teá er holva estur*) ɔ: Kl. 4½ f. M. o. s. v. Ogsaa Lyngbye meddeler en Tavle over disse Dagstider som i alt væsentligt stemmer med den ovenommeldte; kun skrives *Utnering* (Isl. *útnyrdíngr*) for *Utnoor*, (Isl. *útnorðr*) hvor Vinden forvexles med den Verdenskant hvorfra den kommer*). De övrige 3 (sidste) Afdelinger har jeg taget fra vedkommende Steder af Svaboe's endnu ikke i Trykken udgivne Samlinger til en færöisk Ordbog. Efter disse har jeg og anfört Himmelkanternes og Stundernes Benævnelser saaledes, som Færingen selv udtrykker

*) Landt Beskrivelse over Færöerne 1800 S. 443. Lyngbye Færöiske Kvæder 1822, S. 400—403. Det anförte færöiske Spörgsmaal passer til det islandske: *hvörsu* (udtalt *hvursu*, ogsaa *kvursu*, *kvussu*) er *framm orðið*; da svares f. Ex. *það er miður morgun* (det er midt paa Morgenen): Kl. 6 f. M.,

sig i deres daglige Sprog, der vitterlig er en Dialekt af det oldnordiske eller nu saakaldede Islandske.

Denne (ogsaa med Hensyn til Dagens eller Dögnets Begyndelse) mærkværdige Overeensstemmelse med den islandske Eikt- og Stundinddeling er vistnok ikke laant fra Islænderne, med hvilke Færingerne aldrig have havt noget stadigt Samkvem, men er af begge Folk nedarvet fra deres fælleds Forfædre, Nordmændene, især dem der fordum udvandrede fra Norges nærmest liggende Vestkant. Dette erfares ikke allene af gamle Underretninger i Sagaer og Love, men ogsaa, som vi nu strax skulle see, af de endnu i Stamlandet bevarede Skikke og Sproglevninger.

Om den norske Almues nationale Inddeling af Dagstiderne have vi kun adspredte og ikke saa fuldstændige Efterretninger. I det danske Videnskabers Selskabs store Ordbog (der og indbefatter Ord af det norske Almuesprog) læses, i 4de Deel (Bogstavet O, S. 17): „*Ögt*, i Fær- „öerne og Nordlandene *Ökt* (Isl. *Eikt*), et Tidsrum af 5 Timer. Den „norske Bonde inddeler endnu Tiden i Ögter*)". Det er uden Tvivl disse 8 gamle Tidsafdelinger om hvilke det hedder i Arentz's ovenfor paaberaabte Beskrivelse over Söndfjorden**) at de tilsammen udgjöre et *Ætmaal* (Dögnets 24 Timer). Nogle af dem synes i nyere Tider at have faaet nye Navne og vor Forfatter bevidner selv, at siden den trykte Almanak, eller, (som den, af de forhen i den indförte Spaadomme om Veirliget kaldtes) „Veirboken", kom i Brug blandt Indbyggerne, er deres gamle Tidsregning og Stjernekundskab gaaet i Forglemmelse. Alligevel har

*) Hermed kan man jevnföre Hallagers norske Ordbog S. 146: „Ögt, en Deel af Tiden en Stund af Dagen". Blot et Exempel om en Ögt, eller vis Tid af Dagen, der siges at være 3 Timer, anföres der. De gamle Nordboeres *Eikt*, *Öikt* (κατ' ἐξοχην) som en bestemt Stund (eller Halvögt) af Dagen kaldes ogsaa endnu i Norge *Ögt*, efter hvad jeg ovenfor og i den sammenlignende Tavle har anfört; idet dette skrives faaer jeg den mundtlige Underretning af den norske Lærde, Hr. Christian Lange, at han, paa Reiser i Norge, har erfaret at Almuen der endnu bruger denne Benævnelse i samme Betydning.

**) Norges topographiske Journal, 33te Hefte, 1808, S. 13 (o. fl. St.).

jeg, efter det af Arentz og Flere anförte, troet at kunne henföre hine Tidsafdelinger til det gamle norske Ætte — eller Eiktesystem som fölger den samme Orden med Hensyn til Himlens Hovedkanter og Dagens Tiders Opregnelse*).

Alle disse Systemer (især aabenbare det islandske og det færöiske) begynde Dögnet med selve Dagens Begyndelse, beregnet efter den længste Arbeidstid i Sommeren eller Hösten, — som den i Island (og formodentlig forhen i Norge) var bestemt ved Vedtægter eller Love. Det blev, i Aaret 1123, fundet nödvendigt, at indföre fölgende Bestemmelser i den da for Island vedtagne Kirkelov: „Dagen skal antages at komme förend Natten, efter al Halvaarsberegning"**); denne anvendtes paa alt hvad der vedkom Islands politiske eller Regjeringsaar *(landsstjórnarár)* og dets landoekonomiske Aar *(bústjórnarár)*, thi alle de dertil hörende, i Loven foreskrevne Regler henförtes til det saakaldte *Misseristal*, nemlig til Ordenen eller Tallet af enhver Uge i ethvert af de Halvaar (Vinter eller Sommer) hvori Aaret paa Island, efter den ældste hedenske Lovgivnings Bestemmelser, inddeeltes. Denne Tidsregning maatte og, efter Kristendommens Indförelse, iagttages med Hensyn til de i Kirkelovene paabudne Tienders Erlæggelse m. m., men i alt hvad der angik kristelige Höitiders, Helligdages, Helligafteners og Fastetiders Berammelse og Helligholdelse burde man derimod rette sig efter de kanoniske Loves Regel: at Natten antages at komme för end Dagen. Hin ældre Regel om Dagens Fortrin

*) Konúngs Skuggsiá, S. 38—44, jfr. 54; heraf meddele vi et Uddrag i den 1ste Hovedafdeling af den sammenlignende Tavle.

**) *Kristinréttr Þorláks ok Ketils* 45 Kap. S. 166: *Dagr skal fyrr koma alls misseristals enn nótt.* Erichsen anseer det for en Skrivefeil, da det modsat burde hedde: *Nótt skal . . . . . dagr*, — men vi maa vel lægge Mærke til at denne Kirkelov egentlig er vedtaget som en Deel af den verdslige Lovbog, Graagaasen, og at den her aldeles ikke fölger den geistlige eller kirkelige Tidsregning (Arnesens Isl. Rettergang S. 75—76). En saadan Skriverfeil i alle Exemplarerne er heller ikke let tænkelig. Stedet findes og, fuldkommen som det her er anfört, i de ovennævnte Membraanfragmenter af Rimbegla i det store kongelige Bibliothek, saavel som og i den trykte Udgave.

for Natten nödte Rimbegla's geistlige Forfatter (der ogsaa ellers mest fölger den julianske Kalender) til at rette sig, i visse Tilfælde, efter det islandske *misseristal*, men derfor tillægger han ogsaa forsigtigviis denne Bemærkning: „Dog bör enhver kristen Mand vide at, med Hensyn til (al befalet) Helligholdelse, bör den foregaaende Nat regnes til Dagen" *).

Benævnelserne for Himmelkanterne, især: *Landnorðr* (Landnord) for NO, *Landsuðr* (Landsyd) for SO, samt *Útnorðr* (Havnord) for NV og *Útsuðr* (Havsyd) for SV ere aabenbare — (hvilket og Tavlens Sammenligninger medföre) — ved Islands og Færöernes förste Beboelse indförte til begge disse Lande fra det vestlige Norge)**) thi baade NO og SO ere der Landvinde, som blæse over Land för de naae Kysten; NV og SV ere derimod Sövinde, som efter den gamle Talebrug blæste ude fra Havet. Paa Island og Færöerne kunde og de förstnævnte Vinde antages at komme fra Norges og Danmarks Kyststrækninger eller overhovedet fra det store europæiske Fastland, de to sidste derimod fra Ishavet og det atlantiske Ocean, hvorfor de gamle Benævnelser, efter Udvandringen til Island og Færöerne, der beholdtes i Sproget. Ellers er det dog kun lidet passende til Bygdernes Beliggenhed paa Islands Österland og Sönderland at Sydostvinden der kaldtes *Landsynníngr*, og ligeledes det at Sydvestvinden paa Nordlandet kaldtes *Utsynníngr* ***). Derimod passe alle hine Benævnelser bedst paa Rogeland, Hordeland, Fjordene, Sogn o. s. v., i Norges vestlige Deel, hvorfra de förste og vigtigste Udvandrere droge til Island i det 9de Aarhundrede. I de Sagaer der angaae Norge have Hovedkanterne og Vindene de selvsamme Benævnelser som endnu i Island, samt blandt den norske og færöiske Almue, hvilket Sammenlig-

*) Rimbegla, 1 Parts 20 Kap. (S. 516): *skal þat vita hverr maðr kristinn, at sú nótt skal fylgja degi hvörium at helgihaldi, er fyri fer deginum sjálfum.*

**) Til det egentlige Danmark synes de og at kunne passe, endskjönt jeg endnu ikke har kunnet finde noget Spor til at de have været brugte der. jfr. S. 86

***) Efter det S. 86 anförte har man og paa disse Kanter af Island tildeels forandret hine Benævnelser, med Hensyn til Egnenes virkelige Beliggenhed.

nings-Tavlen (med Hensyn til de nyere Sprogarter) tydelig viser; dog anförte Biskop Thorlacius, i sin Calender, trykt 1692, ikke de islandske men sögte at danne nye Navne for Verdens Kanter, der meer svare til de danske, hollandske, engelske, tydske o. fl., som de nu sees paa Compassets Figur hos de fleste europæiske Folk. Denne Forandring, der vel efterhaanden vedtages i Island ved Sömandskunstens större Udbredelse, anseer jeg og for rigtig, da de nyere Navne bedre passe til alle Verdens Egne end de gamle, der oprindelig kun kunne siges at være udtænkte eller givne formedelst visse Landes eller Egnes Beliggenhed.

De paa Tavlen som nyere Norske anförte Benævnelser af Ætterne eller Himmelkanterne findes i Arentz's ovenanrörte Beskrivelse over Söndfjord, lempede af ham efter Compassets Angivelser, uden Misvisningens Beregning*). Om dem kunne vi endvidere efter ham bemærke:

1) Fra *Landnor* (oldnord. og islandsk *Landnorðr* eller NO) her NNO, kommer den Vind der kaldes *Landnörring*, Færöboernes *Landneringur* oldn. isl. *Landnyrðingr*; hos Hallager (vesterpaa i Norge): *Landnöring*, Nordost.
2) Öst kaldes *Bæroust*, rimeligviis fordum *bert austr*, (*einbert austr*) ɔ: bare (lige) eller ret Öst.
3) Fra SSO til S til O, *Landsynna* (ellers Sydostvind, efter Hallager, vesterpaa i Norge) kommer Söndfjordboernes *Landsönding*, (Færingernes *Landsinningur*, isl. *Landsynningr*, *landsunnan*).
4) *Syd* (S) kalde de *Sör* (oldn. isl. *suðr*) eller *rake Sör* ɔ: lige Syd, af det nyere norske *rake*, *rakie*, lige frem (af oldnordisk *rakr*, *rakt*, hvoraf *rakleiðis* m. m. nu i Island den lige Vei, ligefrem).
5) Fra SSV til Sydvest (rimeligviis *Utsynna*, af oldn. isl. *útsuðr*, *útsunnan*) kommer den saakaldte *Ütsönding*, — rigtigere hos Hallager: vest paa i Norge, *Utsynning* isl. *útsynningur*.

*) Topographisk Journal for Norge, 29de Hefte, 1802 S. 37 o. fl. St.

6) Vest til Nord kaldes *högvester*, ligefrem Islændernes *há-vestr;* Vest kalde de den Vind som staar af det „djupeste" (dybeste) Hav.
7) Nordvest eller Nordnordvest kaldes *Utnor*, oldn. isl. *útnorðr* (mangler hos Hallager).
8) Norden kaldes *rake Nor, hög Nor* (isl. *hánorðr*).

For nogle af de Gamles Ætter og Ættinger (eller halve Ætter) have Söndfjordsboerne optaget det nyere Sömandssprogs Udtryk. Ellers bemærker Arentz*) om deres vigtigste Maade at bestemme Dagstiderne paa: „Der gives adskillige Levninger af deres gamle Tidsudregnings„maade, som med al Ret kan kaldes en oekonomisk Tidsudregning, saa„vidt som deres Hovedsag har været at beregne Tiden i Hensigt til deres „oekonomiske Arbeide". (Om deres 8 Inddelinger af et Ætmaals eller fuld naturlig Dags Inddeling, see ovenfor S. 11—12, 88**). „Til Solskive „tjene dem alle omliggende Bjerge og Dale, thi ligesom Solen viser sig „at staae over en vis Punkt af disse, vide de at henregne Tidens Löb til „enhver af de foranförte Afdelinger, ja endog temmelig nær undertiden „til det virkelige Timetal paa Uhret, naar man spörger dem hvad Klok„ken er". Om Indbyggerne af Spydeberg Egnen, i Christiania Stift (3 Mile fra den svenske Grændse) berettede Wilse (Spb. Beskriv. 1779 S. 415). „De iagttage Tiden om Dagen af visse Tings Skygge og Solens Höide". I Danmark og Sverrig har man formodentlig i Oldtiden (ligesom fordum i Norge, Island og paa Færöerne) udregnet Dögnets Timer efter Solens

---

*) Topographisk Journal, 33te Hefte 1808, S. 13.

**) Disse 8 Dagstider have vel nu faaet andre Navne end forhen, tildeels mindre overeensstemmende med de gamle, end andre i visse af Norges Egne, men de sees dog at have oprindelig stemt med de gamle Eikter, saaledes nemlig.

1) *Attelysning* (Otte).
2) *Solrending* (efter Middeltal, *Memora* ɔ: *miðr morgun*).
3) *Frokostbeel*, en fuldkommen Oversættelse af *Dagverðarmál*.
4) *Middag*.
5) *Nom* (Non, — Nón).
6) *Memoreqvæl* (*Miðaftan*) Modstykke til *Memora*.
7) *Afdag* (*Kveld*).
8) *Midnat*.

tilsyneladende Stilling i en vis Verdenskant. En sjelden Levning deraf forekommer i Melsens af Molbech (l. c. S. 593—94) meddeelte Fortegnelse (fra Vendsyssel) over de gamle Jyders Benævnelse af Dögnets Tider: „Da Solen stod i Sydost"; „da Solen stod i Sydvest".

Slaverne ansees, som bekjendt, saavel i chorographisk som ethnographisk (især sproglig) Henseende som et Hovedmellemled mellem de gothisk-germaniske, thraciske og sydasiatiske Folk, ligesom man og hos dem gjenfinder mange fælles Skikke m. m., nedarvede fra den fjerneste Oldtid. En vigtig Gren af Slaverne vare de nu for det meste forsvundne Vender, i Middelalderen vore Naboer i Holstein, Pommern og Meklenborg, hvor man nu neppe finder Levninger af dem eller deres Tungemaal. Hist og her i det indre Tydskland findes de dog, f. Ex. i Lausitz, og hos dette lille slavisk-vendiske Folk gjenfinde vi ganske de gamle Skandinavers Inddeling af Dögnets Eikter. En opmærksom Iagttager har underrettet os derom, endskjönt han intet har vidst af vor dertil svarende Tidsregning at sige. Ligesom Nordmænd og Islændere inddele de lausitziske Vender Aaret i tvende Dele, Sommer- og Vinterhalvaarene; Dögnet ligeledes i tvende Dele, Dag og Nat, samt hver af disse Halvdögn i 4, — tilsammen i 8 Afdelinger, hver omtrentlig paa 3 Timer, altsaa svarende til Skandinavernes Eikter; de 4 af dem tilhöre Dagen, de övrige 4 Natten og deres Orden maa være denne, efter fölgende af vor Hjemmelsmand*) meddeelte Benævnelser, der svare til de gamle skandinaviske efter vedföiede Tavles Hovedafdeling:

1, Morgen	(morgun)	begynder	Kl. 4½	f. M.
2, Formiddag	(öndverðr dagr).	—	„ 7½	—
3, Middagstid	(miðdegi)	—	„ 10½	—
4, Eftermiddag	(ofanverðr dagr).	—	„ 1½	—

*) Neumann über den Zusammenhang der altgermanischen und slavischen Schriftsprache mit der altägyptischen &c. i Neues Lausitzisches Magazin, 4ter Band 1839, S 223.

5, Aften..........	(Aftan)....	begynder Kl.	$4\frac{1}{2}$ e. M.
6, sildig Aften (Kvæld)	(kvöld)....	—	— $7\frac{1}{2}$ —
7, Midnatstid.......	(miðnætti)...	—	— $10\frac{1}{2}$ —
8, Hanegal........	(hanaótta)...	—	— $1\frac{1}{2}$ —

Da det förste Hanegal antages at indtræffe Kl. $1\frac{1}{2}$ f. M. troer jeg at denne Tidsafdelings Begyndelse menes her; derfra forlöbe 3 Timer til den skandinaviske Arbeiders Dag, samt tillige Morgenens Begyndelse, der da hos hine Vender, ligesom hos os, indtræffer Kl. $4\frac{1}{2}$ f. M.

Denne Tidsinddeling svarer saaledes til den skandinaviske at jeg, paa sidstommeldte Tavle, har anfört Eikternes vendiske Benævnelse som Sidestykker til (eller ligesom etslags Oversættelse af) de gamle skandinaviske.

Dagsmærket *Midaften (miðr Aftan)* bemærkes som kjendt og brugt i Garderige (det europæiske Rusland) i det 11te Aarhundredes förste Halvdeel (Eymundar Saga i Fornmanna sögur, V, 286). I Bjarmaland (Permien) inddeeltes og, paa samme Tid, den egenlige Nat i trende Vagter ligesom blandt Skandinaverne (Saga Olafs helga, sammesteds IV, 299).

Om Pommerns hedenske Vender vide vi at de, i Fortiden, pleiede at komme sammen paa visse Dage og Timer, i dertil indrettede Bygninger til Raadslagning om offentlige Anliggender eller til fælles Forlystelser*) o. s. v.

Finn Johnsen har i sin Sciagraphia (l. c. S. 55) samlet adskillige af de gamle Islænderes Regler for Nattetimernes Bestemmelse efter Maanens Alder og Stilling. Jeg meddeler den her i Tavleform med Henvisning til Dagens Halvögter eller Stunder efter Etmaalstavlens 1ste Hovedafdelings 2den Rubrik samt dens 5te Hovedafdeling.

*) In easdem ædes certis diebus conveniebant et horis. Sigfridi vita S. Ottonis hos Ludevig, S. 680.

Den	4	Nætter	gamle	Maane seet i	S.	angiver	Dögnets	8de	Stund	(Kl. 3 e. M.)
—	„	—	—	—	SV	—	—	10de	—	(— 6 —)
—	„	—	—	—	V	—	—	12te	—	(— 9 —)
—	7	—	—	—	SO	—	—	8de	—	(— 3 —)
—	„	—	—	—	S	—	—	10de	—	(— 6 —)
—	„	—	—	—	SV	—	—	12te	—	(— 9 —)
—	11	—	—	—	Ö	—	—	8de	—	(— 3 —)
—	„	—	—	—	SO	—	—	10de	—	(— 6 —)
—	„	—	—	—	S	—	—	12te	—	(— 9 —)
—	„	—	—	—	SV	—	—	14de	—	(—12 —)
—	„	—	—	—	V	—	—	16de	—	(— 3 f. M.)
—	15	—	—	—	NO	—	—	8de	—	(— 3 e. M.)
—	„	—	—	—	Ö	—	—	10de	—	(— 6 —)
—	„	—	—	—	SO	—	—	12te	—	(— 9 —)
—	„	—	—	—	S	—	—	14de	—	(—12 —)
—	„	—	—	—	SV	—	—	16de	—	(— 3 f. M.)
—	„	—	—	—	V	—	—	2den	—	(— 6 —)
—	„	—	—	—	N	—	—	4de	—	(— 9 —)
—	19	—	—	—	Ö	—	—	12te	—	(— 9 e. M.)
—	„	—	—	—	SO	—	—	14de	—	(—12 —)
—	„	—	—	—	S	—	—	16de	—	(— 3 f. M.)
—	„	—	—	—	SV	—	—	2den	—	(— 6 —)
—	22	—	—	—	NO	—	—	12te	—	(— 9 e. M.)
—	„	—	—	—	Ö	—	—	14de	—	(—12 —)
—	„	—	—	—	SO	—	—	16de	—	(— 3 f. M.)
—	„	—	—	—	S	—	—	2den	—	(— 6 —)
—	26	—	—	—	NO	—	—	14de	—	(—12 e. M.)
—	„	—	—	—	Ö	—	—	16de	—	(— 3 f. M.)
—	„	—	—	—	SO	—	—	2den	—	(— 6 —)

Disse Regler har man og udtrykt paa andre Maader f. Ex.: „Den halvvoxende Maane (1ste Qvarteer) sees lige i Vest, den fulde lige i Syd, den halvt aftagende (sidste Qvarteer) lige i Öst" o. s. v.*). Det kan bemærkes herved at kyndige Islændere endnu kunne, paa sine Fingre, udregne Maanens Alder til enhver opgiven Tid. Reglerne derfor findes i John Arnasons Fingrarím (1739) S. 248—252.

Ligesom Maanen i Rímbegla og af de gamle Skjalde kaldes Nattens Sol *(náttsól)*, saa give Færöboerne den endnu det samme Navn *(Naatseul)*; de kalde Nyet ogsaa Soletænding samt Fuldmaanen Fuldsol. Efter Maanens Gang udregne de Strömmens og med det samme Tidens Löb**), hvorom mere i det Fölgende.

Kundskaben om Stjernernes Löb var yderst nödvendig for de gamle Skandinaver, der vare den tidlige Middelalders ypperste Söfarende, opdagede og coloniserede Færöerne, Island og Grönland, hvorved de, som vi af en for nogle Aar siden opdaget Runesteen med Sikkerhed vide, trængte saa langt frem mod Norden, som det ellers blev Europæerne forbeholdt at trænge frem i det 18de eller 19de Aarhundrede. Fra Island og Grönland af bleve de endog de förste europæiske Opdagere af Amerika. De besögte og tildeels undersögte dets Kyster mod Syd til den 30te Grad nordlig Bredde og bestemte, ved simple Iagttagelser af Solens Opgangs- og Nedgangstid (efter det S. 39—42 anförte) et af de opdagede og af dem besatte Steders Beliggenhed paa Kloden. Mod Norden kom de til Lancaster Sund og det Inderste af Baffinsbugten (see ovenfor

---

*) *Rimbegla* 4de Parts 5te Kap., 452. *Túngl er hálft vaxanda i vestri miðju, fullt i suðri miðju, hálft þverranda i austri miðju* o. s. v.; jfr. S. 448.

**) Landt l. c., S. 128—129. Svaboe Færö. Ords. Skjaldene kaldte Maanen endvidere Solens Broder, Nattens Lys, dens Ledsager, Aarsudregneren (*ártali*, formodentlig især med Hensyn til Maaneaaret) o. s. v. De gamle Germaner bestemte ogsaa Tiden for deres Möder og Tingforhandlinger efter Maanens Gang (*Tac. German.* 11te Kap.).

S. 84—85) for ei at omtale deres Seilads paa Middelhavet, Östersöen, ja selv paa det sorte og kaspiske Hav.

Vi have ovenfor seet at Skandinaverne tillagde Planeterne deres Guders Navne; det var da ikke at undres over at deres Astronomie var forbunden med den overtroiske Astrologie. De hertil hörende Lærdomme og Traditioner forplantedes vistnok (tildeels vel som hemmelige, ligesom hos Druiderne) i Islands hedenske Godefamilier. Goderne vare nemlig, i Fristatens Tid, Herredernes Hövdinger, i hvis Slægter baade den verdslige og geistlige Övrighedsmyndighed gik i Arv. Disse Stormænd sörgede gjerne for at deres Sönner og andre unge Slægtninger erhvervede de Kundskaber som passede sig for deres Stand og Tidernes Leilighed; dertil hörte Tidsudregningen, som var en af de Hovedgjenstande, der forhandledes paa Islands almindelige Landsting og hvert Aar skulde forkyndes offentlig for det næste Aar inden Tinget hævedes (jfr. ovenfor S. 14, o. f. 22, 30). Naturligviis maatte Dögnets Timeregning bringes i det Rene inden Aarets Dagetal, Epakter m. m. kunde bestemmes, men til alt dette hörte, i en Tid da Böger og Bogskrift ei havdes, et alvorligt Studium i Naturens store Bog, især forsaavidt den viser Himmellegemernes synlige og tilsyneladende Gang. Hvorledes de af Sol og Maane sögte at udfinde Dagens Tider, have vi allerede seet, — men mindre klart er det for os hvorledes de, til det samme Öiemeed, i den graae Oldtid, udforskede Stjernernes Stilling og Bevægelser*). Veirliget var for

*) Saaledes fortælles det om Sigurd, en Sön af den rige Hövding Rödulf (*Rauðúlfr*) i Österdalene i Norge, omtrent Aar 1020, at han af sin Fader havde lært den Kunst at udforske saavel Solens og Maanens som andre Himmellegemers Gang, og især at kjende de Stjerner der betegne Stundernes Löb for at han kunde sige hvilken Tid det var af Dag eller Nat, om han end hverken kunde see Sol eller Maane, thi han vidste alligevel god Besked om alle Stunder. „*Þat er (sú iþrótt) at greina gáng himintúngla, sólar ok túngls, ok vita allan gáng himintúngla þeirra er ek sé, ok kenna stjörnur þær er merkja stunðir sva at ek mun vita þá lengð um dag ok nótt, þó eigi sjái himintúngl, ok veit ek þó grein allra stunda. Fornm. S.* V, 334—35. Endog höit oppe i Hedendommen synes man at have sat megen Priis paa en saadan Færdighed, der dog, forsaavidt Stjernerne kunde sees, ei ansaaes for at være meget

vore Forfædne, formedelst deres daglige Færsel og Levemaade, af fuldt saa stor Vigtighed som for os. De manglede Veirglas og slige Forudsigelsesmidler, men Erfaringen havde lært dem at Himmellegemernes Udseende tit forudsagde Veirligets tilkommende Beskaffenhed. Naar Stjernerne f. Ex. blinkede stærkt og ustadigt ventede de stærk Blæst; af et Stjerneskuds Retning sluttede man sig til hvorfra Vinden skulde komme; af Melkeveiens Udseende om Efteraaret dannede man vidtlöftige Spaadomsregler om hele Vinterveirligets Gang o. s. v. Alt dette kunde have stor Indflydelse paa Söfarernes, den reisende Kjöbmands, Fiskerens, Jægerens, Skovboens, Landmandens o. fl. Held og Velfærd, men til saadanne naturlige Forudsigelser knyttede man andre indbildte, der troedes at betegne den menneskelige Skjæbnes tilkommende Gang, i Rigdom eller Fattigdom, Helbred eller Sygdom, Fald, Flugt eller Seier i Kampen samt andre Held eller Uheld. Saaledes knyttedes den simple men ægte Stjernelære til det unaturlige og uægte Stjernetyderie, der var i stor Anseelse hos Angelsaxerne, som tit stode i et mangefoldigt Samkvem med Skandinaverne. Ikke destomindre finde vi at angelsaxiske Geistlige, der forkyndte Kristendommen i Norden, her sögte at udrydde Astrologiens Vildfarelser. En af dem, Biskop Sigurd, eller Sigfrid, holdt i Aaret 1003 en offentlig Tale for nylig omvendte Hedninger i Sigtun i Sverrig. Blandt de Tilstædeværende var en ung Islænder fra Nordlandet, Hunröd, som fandt sig meget opbygget ved Talen. Da den var endt, takkede han Biskoppen, som spurgte hvad han agtede at foretage sig. Hunröd svarede, at han agtede at seile til Östersöens sydligste Kyster, hvis alt gik

---

ualmindelig. Saaledes fortælles der i Volsúnga Saga, at Kong Alf (eller Half) af Danmark, som i Krigen havde gjort tvende unge Piger til Fanger, sögte ved Samtaler med dem at pröve af hvilken Stand de vare; den ene af dem var en Trælkvinde, men lod som hun var en Kongedatter (hvilket den anden virkelig var). Kongen spurgte dem hvoraf de kunde mærke Dögnets Gang (hvilken Stund det var paa Natten) om de end ikke saae Stjerner, naar det gryede mod Dag (*Hvat hafi þèr at marki um dægrfar þá er nótt eldir, ef þèr sjáið eigi himintúngl.* Rafns *Fornaldar Sögur* I, 147; (jfr. ofr. S. 20).

efter Önske, — og spurgte dernæst Biskoppen om det var tilladt (efter den kristelige Troes Grundsætninger) at udforske sin tilkommende Skjæbne af Himmellegemernes Gang, eller rette sit Forhold derefter, ligesom kloge eller kyndige Mænd i Fortiden (eller hans egne Forfædre) havde pleiet at gjöre. Dertil svarede Biskoppen: „Min Sön, befat Dig ikke med Oldtidens Sværmerie eller Overtro, men sæt dit hele Haab til Gud og yd kun ham din Tak hvis Hæder eller Formue falde i din Lod, thi han er deres rette Giver. Viis ham din Erkjendtlighed derved, at holde fast ved den rette Tro, thi den er mere dyrebar end alle Jordens Rigdomme". Omvendernes Iver var sikkert i mange Henseender agtværdig og gavnlig, men undertiden gik de for vidt i den ved at söge at udrydde nyttige Kundskaber, nedarvede fra Hedenold, fordi de vare blandede med Overtro, — hvilket her synes at have fundet Sted. Paa samme Tid levede Hövdingen Einar Ejolfsön paa Islands Nordland, om hvem det fortælles at han vel forudsaae Fremtidens Begivenheder, samt at han pleiede at gaae tit ud om Natten og iagttage Stjernernes Gang, hvorpaa han forstod sig ret vel, og vidste da meget god Besked om alt, samt havde megen Nytte deraf. Det var dog ikke alene Hövdingerne i Island der befattede sig med Stjernekyndigheden. Samtidig med de Ovennævnte var formodentlig en simpel Mand der hed Odde Helgason; han var til Huse hos Bonden Thord paa Mule i Reykiadalen (en af Islands nordligste Bygder) og, som det synes, kun en Almuesmand, men han fandt dog sin Fornöielse i at være tit ude om Natten i klart Veir, for at betragte Stjernernes Gang; derfor blev han kaldet *Stjörnu-Oddi.* Disse og lignende Iagttagelser synes han mest at have anstillet for at udfinde rigtige Bestemmelser for Tidens Gang, Dagenes forskjellige Længde, Forandringen ved Solens Deklination og Middagshöide i visse Aarrækker, for Skudaar, de aarlige Solhverv m. m., — og videnskabelige Granskere have i vore Dage bekræftet disse Observationers Rigtighed forsaavidt de kun kunde grunde

sig paa det blotte Syn, uden Hjelp af mathematisk-astronomiske Instrumenter*).

I det 12te Aarhundrede virkede ikke alene Astrologien til overtroiske og tildeels fölgerige Foretagenders Udförelse i det skandinaviske Norden**) — men Astronomiens fornuftige Studium, efter Romeres, Grækers o. fl classiske Skrifter, indförtes baade i Norge og Island, hvor dog ogsaa de ældre indenlandske Iagttagelser og Erfaringer af samme Art ikke ganske tilsidesattes. Det ypperlige Skrift, der kaldes Kongespeilet, blev skrevet i Norge henved 1150. Deri siger en Fader til sin Sön, som havde Lyst til at blive Kjöbmand eller Sömand: „Lær nöie „Himlens Lysning og Stjernernes Gang, Dögnets Tidsudregning samt „Verdens Kanters Inddeling at kjende, og læg nöie Mærke til Söens Uro„lighed, hvorledes den aftager eller tiltager, thi det er en vigtig Viden„skab, især nödvendig for alle dem som ville fare til Söes. Gjör dig og „vel övet i Regnekunsten, thi til den trænge Kjöbmændene meget"***).

*) *Fornmanna Sögur* III, 169 *Ljósvetninga S. 14 Cap., Rimbegla* S. 90—97. *Stjörnu-Odda draumr* S. 2, 24.

**) 1136 foranledigede Julenattens astrologiske Overtro et Drab ved Jarlens Hof i Örkenöerne paa Juledag (Orkneyinga Saga S. 178, 190). Henved 1150 forkyndte en Astrolog Kong Knud den 5te af Danmark, at han havde læst i Stjernerne, at i en vis Nat skulde der avles et Drengebarn, som vilde blive en stor Mand for Gud og Mennesker, — hvorved Kongen forledtes til den Beslutning at blive et saadant Barns Fader (Script. rer. Dan. V, 368). 1161 bragte en Spaakvindes natlige Udesidden et Angreb i Stand paa den norske Konge Inge, som da mistede Livet Det var ellers især i Juletiden at slige *Útisetur* holdtes. En stor periodisk Jul höitideligholdtes, i Hedenold, hvert 9de Aar, i Leire for Danmark og i Upsala for Sverrig. Her indtræffer da en besynderlig Lighed med den spartanske Skik, at Ephorerne hvert 9de Aar maatte sidde ude om Natten for nöie at lægge Mærke til Stjernernes Gang, Stjerneskud, Ildkugler m. m. for deraf at erfare om Kongerne i deres Regjeringstid havde fortörnet Guderne, samt om de, i Fölge deraf, burde afsættes eller ikke. Om vore Forfædres Stjernetyderi har jeg handlet udförligere i min kortfattede Udsigt over Astrologiens Opkomst, Uddannelse og Udbredelse til Norden, i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1840—41, S. 258—355.

***) *Konungs Skuggsjó* S. 26: *„Nem þú vandliga birting lopts ok himintungla gáng, dægrafar ok ótta skipti ok kunn vel at marka hverso þverr eða fer úkyrleikr sjáfar, þvi at þat er fróðleikr mikill ok þó nauðsynligr at kunna öllum þeim er farmenn vilja vera. Geor þik ok tavlvisan vel; þess þurfa kaupmenn mjök við".*

Det anbefaledes fremdeles den vordende Kjöbmand at gjöre sig bekjendt med alle Landes Love, især Handels- og Söretten, ligesom ogsaa (saavidt muligt) alle Tungemaal, især de latinske og vælske eller romanske, da de vare mest udbredte. Han maatte og kjende Jordklodens Skikkelse samt Klimaterne og de til dem hörende Landes og Haves forskjellige Beskaffenhed, de for Söfarten bekvemmeste Aarstider, Handelsskibenes Udrustning og Takkellage, Kapitalers frugtbringende men dog forsigtige Anvendelse. Desuden maatte han beflitte sig paa en, efter Tidernes Begreber, fiin og anstændig Levemaade, saavel i Opförsel og Omgang, som i Sæder, Klædedragt, Bordskikke o. s. v. Af saadanne Kjöbmænd og Söfarende havde Skandinavien allerede forhen havt adskillige at opvise, selv fra det 9de Aarhundrede, endskjönt det vistnok maa antages at deres Farter til Tydskland, England, det græske Keiserrige og andre da mest kultiverede Lande, have bidraget meget til Nordboernes Dannelse. Denne var saaledes ikke (hvilket mange ere tilböielige til at antage) alene Præster og Munke at takke; disse gjorde sig vel meget fortjente af den, men de fleste af dem bestræbte sig alt for meget at fortrænge Nordens gamle Sprog, Kundskaber, Love og Indretninger for at gjöre deres Klerke-Latin, kanoniske Sætninger og andre deri skrevne Lærdomsböger ene gjeldende. Saaledes lykkedes det dem næsten ganske at udrydde eller fordrive i de skandinaviske Riger den gamle Aarsudregning, Inddelingen af Dagens Tider, de ældre Benævnelser af Planeter og andre Stjerner, Nattetimernes Udfindelse af deres Gang m. m.

Fra Middelalderen har man to bekjendte islandske, astronomisk-komputistiske Skrifter; de kaldtes *Rímbegla* og *Blanda*, men findes nu som oftest sammensmeltede til et eneste*). Öiensynlig er det meste deraf taget

---

*) De ere ogsaa samlede udgivne under denne Titel *Rymbegla sive rudimenta computi ecclesiastici et annalis veterum Islandorum, in qvo etiam continentur chronologica, geographica, astronomica &c. ex manuscriptis Arnæmagnæanis edidit Stephanus Biornonis, Isl. Sumtibus Dn. de Suhm. Hafn. 1780, 4to.*

af fremmede Skrifter og vedkommer den julianske Tidsregning, samt de atholske Faster, Helligdage, Helgendage o. s. v., men dette Værk har dog den Fortjeneste fremfor de fleste europæiske fra samme Tid, at det indeholder adskillige Underretninger om Landets gamle nationale Tidsudregning, og adskillige der brugelige af udenlandsk Lærdom uafhængige (tildeels paa lang Erfaring grundede) Regler for at udfinde Aarenes og Dagstidernes Gang, m. m. som tildeels skyldtes den ovenfor nævnte Odde Helgason, deels Præsten Bjarne Bergthorson (ikke Thorgeirson, som det hedder i Texten, S. 2). Den Sidstnævnte döde, efter Annalerne, i Aaret 1173. Begge Skrifters Forfattere söge at undskylde hos Læserne (der vel alle forudsattes at være Geistlige eller ville blive det) at de i den kirkelige Tidsregning der grundes paa Böger *(bókmál)* og paa rigtig Udregning *(rétt tal)* nödtes til at indblande adskilligt af Islændernes Folkeregler *(íslenðsk ljóðeiska)* ogsaa kaldet *almanna tal*, *alþýðutal* (almindelig Regnemaade); — de nævne ellers denne folkelige Tidsudregning *óskyldt tal* ɔ: en Tidsregning, hvilken man (ɔ: de Geistlige) ikke vare pligtig at rette sig efter, den juliansk-kristelige derimod *skylðt tal*, hvilken man burde bruge og fölge. Af denne Anskuelse fulgte det naturligviis at al Opmærksomhed efterhaanden vendtes fra den gamle nationale Astronomie og Chronologie, der ansaaes for Levninger af det afskyede Hedenskab, og henvendtes derimod ganske til de befalede fremmede. Unægtelig indförtes megen nyttig Kundskab i Landet ved hine Skrifter, skrevne i dets eget Sprog, men vi savne dog meget deri af de ældre folkelige Tidsudregningsregler, især dem, der tjente til at udfinde Nattens Timer og vissse Himmelegnes eller Steders Beliggenhed paa Kloden af Stjernernes Gang og Stillinger*).

*) Saaledes bemærker ogsaa Jacob Grimm: „Die überlieferung unseres heidenthums von einzelnen gestirnen ist grösstentheils verschollen und selbst die namen sind durch die gelehrtastronomischen benennungen fast verdrängt worden: nur wenige haben sich in altnordischer sage oder unter dem gemeinen volk erhalten können". Deutsche Mythol. 2 Udg. S. 685.

Om de ældste Gothers Stjernekyndighed er os nu næsten intet bekjendt og dog bevidner Jornandes (Hist. Goth. Cap. XI o. f.) at de forlængst havde lært de 12 Zodiakaltegns og Planeternes Löb gjennem dem, samt i det Hele 344 Stjerners Gang*). Med Kristendommen antoge de den julianske Kalender, men selv af denne, saaledes som de indrettede den, er kun et ubetydeligt (men dog mærkværdigt) Brudstykke reddet for Eftertiden. Vor Hedenoldsastronomie er det ikke gaaet stort bedre.

Det er dog fuldkommen vist, at man fordum i Island har forstaaet at udfinde og bestemme Nattens Tider ved visse Stjerners Gang. Derom forekommer kun meget lidet i Sagaerne. Dog hedder det f. Ex. i Sturlunga Saga (III, 25) om Hövdingen Thord Kakale i Aaret 1242, at han, for at undgaae sine Fienders Forfölgelse, gjorde et usædvanligt hastigt Ridt fra Præstegaarden *Þingvellir* ved Althinget til Helgafells Kloster, hvor han ankom om Natten den 28de November „da Stjernen var (eller saaes) i Öst" *(þá er stjarna var í austri)*. Vi vilde neppe kunne gjette os til hvilken „Stjerne" her menes, hvis vi ikke vidste, hvad min Ungdoms Erfaring har lært mig, at man i Almindelighed i Island om Vinteren blot nævner Syvstjernen *(sjöstjarna)* **) saaledes, thi efter den retter Almuen sig allevegne med Hensyn til Nattetimernes Udfindelse og Bestemmelse. Denne sidste skeer paa to Maader. Enten lægger man — (som det og i den nysanförte Beretning hedder) — blot Mærke til den Himmelkant hvori Syvstjernen staar om Natten og siger da kun: „Stjernen er i Öst" o. s. v. — eller man, hvad der vel og nu er det almindeligste, iagttager dens Gang og Stilling med Hensyn til de ellers paa ethvert Sted brugelige Dags-

*) Jfr. Indledningen til mit Specimen Calendarii gentilis (bagved Lex. mytholog. og den arnæmagn. Commissions Udg. af Sæmundar Edda III) S. 730—31.

**) Jacob Grimm har (l. c. S. 691) samlet en stor Mængde af dens Navne hos forskjellige Folk. Dertil kan föies at de svenske Lapper kalde den *Tjokka* eller Hjertel. I den finske Mythologie er *Otavatar* (efter Högström), Dagens eller Solens Datter, Syvstjernens Hustru (Ganander Finnische Mythol., mit Anm. von Petersen, Reval. 1821, S. 39, 123). Perserne kalde den Fisken.

mærker for Solens daglige tilsyneladende Löb og da f. Ex. siger: „Stjernen staaer over Midmorgensstedet" *(stjarnan er í míðs morguns stað)* hvorved den Angivelse tillige udtrykkes at Syvstjernen sees lige i Öst. Saaledes iagttager og inddeler man den lange Vinteraftens forskjellige Tider; paa de fleste Gaarde tager man sig nemlig i Tusmörket en Skumringssövn *(rökkur-svefn)*; den pleier at afbrydes i en vis Time; derefter tager man fat paa Aftenens Husflids-Arbeide, som ophörer til en vis Tid, da man paa de fleste Steder holder Husandagt ved Sang og Læsning; derefter holder man Aftensmaaltidet; i andre Timer malker man Köerne og giver Kvæget Foder o. s. v. Endelig har man en vis Sengetid. Alt dette pleier at bestemmes (naar Luften er klar nok dertil) ved Syvstjernens Stilling over et eller andet af Stedets Dagsmærker. Naar Syvstjernen er gaaet under, retter man sig efter andre da synlige Stjerner eller Constellationer, som Nordstjernen, *(Norðurstjarna)*, ogsaa kaldet *Leiðarstjarna* (den veiledende Stjerne); den lille Vogn eller Björn*); Sirius (af

*) I min Ungdom har jeg hört at dette Stjernebillede kaldtes *litli vagn* (til Forskjel fra den store, nemlig Karlsvognen). Almuen i Island kalder den (efter Björn Haldorsons Lexikon) *Fjósakonur* (Malkepigerne), formodentlig af den Aarsag at Tiden for Köernes Malkning om Vinteraftenen bestemmes af Constellationens Stilling over et eller andet for hver Gaard antaget Dagsmærke. I de titanförte Membranfragmenter (1812, 4to) findes en gammel islandsk Forklaring over de astronomiske Stjernebilleder, hvor det hedder om den store og lille Björn „*er vér köllum vagn ok kvenna vagn*" som vi kalde Vogn „og Kvindevogn". I Modsætning til *kvennavagn* er da vel den store Björn fordum blevet kaldet *karlsvagn* eller *karlavagn*, hvis man ikke ellers har forandret Benævnelsen af *Thor karl* (i Norge *Thor kar*, Gubben Thor) hvem Svenskerne siges at have tilegnet Karlsvognen; Thor kaldtes og selv „Björn" (Lex. myth. S. 636-37). *Kvindevognen* er senere (i Island) af nogle omdannet til kvindelige Væsener, endskjönt den af andre endnu kaldes den lille (mindre) Vogn. At Nordens gamle Skjalde (af disse Vogne) kaldte Himmelen *vagnaland* og *vagnbrautarveldi* m. m. har jeg viist i *Lex. mythol bor.* S. 638—641; jfr. Grimms Deutsche Mythologie 2den Udg. S. 687 o. f.; det hedder der at Stjernebilledet ikke nævnes „Björnen" af de finske Folk. Dog siger Rühs (Finland und seine Bewohner, S. 22) om Finnernes Hedenskab: Af Stjernerne æredes især den store Björn (jfr. S. 30); at stige op paa dens Skulder, var det samme som at fare til Himmels; jfr Ganander l. c. Der hedder det (S. 37—38) efter gamle Sange at Björnen (*Ohto*) blev födt i Himmelen, nedladt med Sölvbaand i en gylden Vugge til Jorden o. s. v. Efter Schröter Finnische Runer (1819) S. 21, 136 kaldtes den store Björn *Otavainen* (eller *Otavaisten*). See

Almuen kaldet *Blástjarna*); Fiskerne iagttage især Orions Belte, som maaskee derfor kaldes *Fiskikallar*; i Norden kaldtes det fordum Frigga's Rok (nu Marirok), muelig fordi det kaldte Kvinderne til Arbeide.

Det er besynderligt, at hverken disse Skikke overhovedet, eller Reglerne derfor, ere (saavidt mig er bekjendt) beskrevne i noget Værk om Island. Eggert Olafsen beretter kun (Reise g. II, 42) at man der „tager Stjernernes Löb i Agt, fornemmelig om Vinteren, da Natten er saa lang". Ellers bemærker han, at Folk paa Island i forrige Tider have havt langt större Kundskab, end nu, om Stjernerne. Arentz skriver ogsaa (1808, l. c. S. 12) at siden den trykte Almanak blev almindelig blandt Söndfjordsboerne, vesterpaa i Norge, er deres gamle Tidsregning og Stjernekundskab gaaet i Forglemmelse. Endnu i Aaret 1779 optegnede dog Wilse i Spydeberg-Egnens Beskrivelse (S. 415) at de der boende norske Bönder „udregnede Tiden om Natten, især om Vinteren, af visse Stjer„neklasers Gang, besynderlig af Syvstjernens, fra Hösten indtil i Fasten „da den blev uefterrettelig, dernæst efter Stjertens Vending paa Karls„vognen, da den peger i Sydvest kort efter Solens Nedgang, dreier sig „saa, til den Kl. 12 ongefer peger i Nord, og endelig mod Solens Op„gang peger mod Sydost. Efter Jul holdes den for uefterrettelig. *Fi„skesvendene* (Orions Belte efter S. 412) tilkjendegive dem Tiden hele „Vinteren" (jfr. herovenfor den islandske Benævnelse for det sidstmeldte Stjernebillede, *Fiskikallar*, af den selvsamme Betydning). Allerede henved 1520 berettede Olaus Magnus (1. B. 34 Kap.) at i hans Dage var det i Sverrig almindelig bekjendt, at Almeenheden der i gamle Tider havde havt langt större Kundskab om Stjernerne end daomstunder. Om Færöboerne berettede Lucas Debes 1670: „De ere af Naturen nogen-

---

især Sangen (S. 44) „Björnens (Obto's) Födsel" (overeensstemmende med det nysanförte); den bönfaldes deri ikke at tilföie Malkepigerne noget Ondt (jfr. Islændernes *Fjósakonur* eller *Kvennavagn*). Andre i Island antage Orions Belte for de saakaldte *Fjósakonur* eller Malkepiger.

„lunde inclinerede til Astronomiæ Kundskab, thi de kjende nogle Stjerner „(og) paa deres Löb give de flittigen Agt, særdeles den Stjerne Bootes, „Bunden [Bonden] hvilken da kaldes Dagstjernen fordi de om höieste „Vinter mærke, om Morgenen, paa hendes Löb, hvad Klokken er og hvor „langt det er til Dag, at de derefter kunne roe paa Fiskerie eller anden „Hjemmearbeide anfange". 130 Aar derefter meddeelte en anden opmærksom Forfatter fölgende Efterretninger om vore Dages Færöboere: „Den Tid som er mellem Kl. 9 Aften [de Gamles *Kvöldmál* eller den sildigere Aftens Indtrædelse] „og Kl. 4½ Morgen [den gamle Arbeidsdags Begyndelse] „benævne de ikke gjerne efter Solens, men visse Stjerners „især Dagstjernens Stilling. Deres Udroen paa Fiskerie, hvortil de som „oftest maa benytte dem af Natten for at kunne naae det langt fraliggende Meed, giver dem Leilighed til at kjende og mærke paa de bevægelige Stjerner, og disses Bevægelser og Gang bliver det dem desto „lettere at iagttage formedelst de mange höitkneisende Fjeldtoppe. Det „er dem da, ved denne Stjernekundskab, ikke vanskeligt, paa hvad Tid „det endog er om Natten, naar den er stjerneklar, at sige saa temmelig „nöie hvad Klokken er"*).

Ogsaa i Danmark har Landalmuen havt större Kundskab om Stjernerne og deres Veiledning til Nattetimernes Udregning end nuomstunder, da Uhre saa at sige er i hver Mands Eie. Endog i vore Dage og i Nærheden i Kjöbenhavn, fandt den opmærksomme Junge Levninger deraf. Han siger nemlig om Nord-Sjellænderne: Af Stjernebillederne kjender enhver Bonde den store Björn eller den saakaldte Karlsvogn, og han veed af Stjernens Dreining omtrent hvad Tid det paa Natten. Fra Karlsvognen veileder han sig til Polarstjernen og efter den kan han temmelig nöie orientere sig. Maanens Aftagelse, eller, som han kalder det, dens Qvælning, veed han og temmelig nöie at beregne**). Hr. R. H. Kruse, Eier

*) *Færöa reserrata* 1673, S. 252; Landt, Beskrivelse over Færöerne S. 442, 444.

**) Den Nordsjellandske Landalmues Karakteer, Skikke o. s. v. S. 357.

af Sorgenfri paa Fuur i Limfjorden, har mundtlig underrettet mig om at denne Öes Beboere, der for en stor Deel bestaaer af Fiskere, iagttage Stjernerne, for at erfare Tidens natlige Gang, hvorved de især (ligesom Almuen i Island) rette sig efter Syvstjernens Stilling over visse Punkter af Horizonten, betegnede ved en eller anden jordfast Gjenstand.

End et skandinavisk Folk, som dog ikke er af gothisk-germanisk Oprindelse, nemlig Lapperne, har fra Arildstider af ved deres lange Nat, vildsomme Örkener og sneebedækte Fjelde, været nödt til at gjöre sig bekjendt med Stjernerne, for ved deres Hjelp at finde Vei i Vintertiden og at beregne Dögnets Timer. Det var da naturligt at Hedenoldsfolket betragtede Stjernerne som velgjörende Guder, og antog Stjernehimmelen for Verdens ypperste Guddommes Opholdssted. Til den hörte Sol og Maane samt Thora Galles (Nordmændenes *Thore kall*, Svenskernes *Thor karl)* med sin Hammer o. s. v. Ogsaa paa Runebommen (en schamansk Tromme, paa hvilken en til den med en Snor knyttet Hammer fremkalder Oraklets Svar, efter dens tilfældige Henviisning til en eller anden hieroglyphisk Figur) ere visse Tegn for adskillige Stjerner anbragte*).

De svenske Lapper havde (efter Högströms Beretning) særegne Navne paa mange Fixstjerner og Stjernebilleder, som Karlsvognen, Syvstjernen (see ovenfor S. 105) Orion o. fl. Af Cassiopæa (som de kalde *Sarva*) pleie de at slutte hvilken Stund det er af Natten. Ogsaa deres astrologiske Overtro foranledigede dem til at söge nogen Kundskab om Stjernerne, da de, paa visse Tider, naar deres Koner ere frugtsommelige, nöie lægge Mærke til de Constellationer som sees i Nærheden af Maanen,

*) En norsk Finlap bekjendte for Missionærerne at han troede paa Sol, Maane og Stjerner som velgjörende og veiledende Væsener. Ogsaa de dem betegnende Figurer eller Hieroglypher paa Runebommen tjente til formeentlig varslende og nyttige Spaadomstegn. Der troedes f. Ex. Morgenstjernen at bringe Held, Midnatsstjernen Uheld. Missionærerne kaldte derfor Finlappernes Stjernekundskab *Astronomia diabolica.* Hammond nordiske Missionshistorie, Kbhvn. 1787, S. 437—439. Mere hertil hörende findes i Kildals, Leems og Jessens Skrifter.

for derved at udforske af hvilket Kjön Barnet skal blive, om det födes uden Lyde, trives vel, lever længe o. s. v.*). De russiske Lapper have vel, ligesom de norske og svenske, forlængst antaget Kristendommen, men de have dog (i det mindste til henimod Slutningen af det sidstafvigte Aarhundrede) givet sig meget af med Stjernernes Betragtning og deraf udledt astrologiske Spaadomme. I den lange Vinternat ere Stjernerne, tilligemed Maanen, Lappernes paalideligste Tidsvisere og Veivisere**).

Vi have saaledes sögt at udvikle forskjellige Maader paa hvilke de gamle Skandinaver og deres til Almuen hörende Efterkommere (m. fl.) fordum have udfundet (eller endnu tildeels udfinde) Dögnets Tidsregning af Sol, Maane og Stjerner; — end en lignende Iagttagelsesmaade staar tilbage, nemlig af Havets Strömme, Ebbe og Flod.

Herom giver Kongespeilets norske Forfatter fölgende Underretning***): „Havets Ström fuldförer sin Gang, til Tilvæxt, i 7 Dage og en

*) Högströms Beskrivelse over de svenske Lappmarker (bagved Andersons Efterretninger om Island m. m.) 1748, S. 496.

**) Georgi Beschreibung aller Nationen des russischen Reichs (1776) 1 Th. S. 4.

***) I dens Form af Samtaler mellem Fader og Sön (S. 53 o. f.). „Straumr fyllir rásir sínar til vaxtar á siö dögum ok hálfri stund til átta dags, ok verðr þá hvern siöunda dag flóð i fjöru stað, fyri því at hinum siöunda lut vex hann, þegar er hann tekr at vaxa, ok met hinum sama hætti þverr hann, þegar hann tekr aptr at hverfa aðra sjö daga, ok minkar sva miklu seinna, sem öllum sjö dögum skal fylgja hálf stund til átta dags. En stundir mà ek þèr vel kunnar geora hvörsu þær kunna láugar at vera, því at XXIV skulu vera á tveim dægrum, nótt ok degi, ok verðr þá sva at réttu tali, at þat eru þrjár stundir dags er sól veltist um eina ætt. En túngl fyllir rásir sínar til uppstigníngar XV daga ok VI stundum minur, ok met sama hætti þverr þat, til þess er þat er aftalit ok annat kemr; ok ber því þat saman jafnan, at þeima tíma eru straumar allir sem hvassastir ok fjörur allar sem mestar. En at hálfvöxnu túngli, þá eru allir straumar sem minstir ok sva fjörur met þeim hætti. En at fullu túngli þá eru enn straumar sem hvassastir ok fjörur sem mestar. En at hálfþverranda túngli, þá eru enn fjörur ok straumar sem minnstar. En þessa luti mega kaupmenn varla markat fá vegna sva skjótrar rásar, þvíat túngl stigr sva stórum, annat tveggia upp eða niðr, at varla fá menn ættum skipat af rásum þess fyri þà sök".

halv Time paa den 8de Dag, og bliver da hver 7de Dag Flod i Ebbens Sted, fordi Strömmen voxer $\frac{1}{7}$ fra den begynder at tage til, og paa den samme Maade aftager den, fra den Tid den begynder at vende tilbage, andre 7 Dage, dog formindskes den saameget langsommere som en halv Time af den 8de Dag skal fölge alle 7 Dage; men Timerne, hvor lange de kunne være, kan jeg vel lære dig, thi de skulle være 24 i to halve Dögn, Nat og Dag, medens Solen löber igjennem de 8 Ætter" (Verdenskanter) „og bliver det da saaledes, efter ret Regning*), at det ere 9 Timer af Dagen, som Solen bruger til at gaae igjennem hver Æt. Maanen fuldförer derimod sit Löb til Opgang i 15 Dage, mindre 6 Timer, og paa samme Maade aftager den, indtil den har udlöbet og en anden kommer; og stemmer det derfor altid overeens, at paa denne Tid ere alle Havets Strömme" (al Flod) „de stærkeste og al Ebbe den störste. Naar Maanen er halvvoxen" (i förste Qvarteer) „da er al Flod den mindste og Ebben ligeledes paa samme Maade. I fuld Maane er Floden igjen den stærkeste og Ebben den störste. Endelig i halvt aftagende Maane" (i sidste Qvarteer) „da ere atter Flod og Ebbe de mindste. Men disse Ting kunne" (söfarende) „Kjöbmænd neppe faae mærket for den saa hastige Farts Skyld, thi Maanen stiger med saa store Skridt baade op og ned, at man af den Aarsag neppe kan bestemme Ætterne efter dens Löb."

I Rímbegla findes herom fölgende, tildeels for Island især beregnede Underretninger:

„I tvende Halvdögn indtræffe 4 Flodændringer; fölgelig 1461 i 12 Maaneder" o. s. v.**).

---

*) Denne „rette Regning" er nemlig den af de Geistlige efter Fremmedes Udregningsmaade vedtagne, med Hensyn til Timerne, der ikke vare de samme som de nordiske Stunder eller Halveikter, af hvilke 16 udgjorde et Dögn. Saaledes hedder det ogsaa hos Forf. S. 57: *at bokmáli verða öll hundruð tiræð* ɔ: „I Bogsproget regner man ethvert Hundrede for 100" (ellers 120); og strax efter: *verðr þat þá at réttu tali*, „bliver det da efter ret Regningsmaade" o. s. v. jfr. ovfr. S. 102.

**) *Sæfarföll eru IV á tveim dægrum; þá verða þau XIV hundruð ok LX ok eitt sæfarfall umfram á tólf mánuðum*, o. s. v. 1ste Parts 15 Kap. (S 90 jfr. 452) hvor de

„Maanen er 3, 4, 18 eller 19 Nætter gammel naar Ebben indtræffer næsten ved Non" (Kl. 3 e. M.) „da Solen næsten staaer midt" (lige) „i Nordost. Maanen er halvtvoxende og" (eller) „aftagende, efter Synet, paa Middeldage, naar Ebben indtræffer nær ved de Tidspunkter da Solen staaer lige i Vest (Kl. 6 e. M.) og lige i Öst (Kl. 6 f. M.). Solen gjennemgaaer næsten (henved) 2 Ætter (Verdenskanter) mellem Flod og Ebbe. Maanen er enten fuld eller usynlig ved den störste Flod *(Missaung)**) og Ebben indtræffer nær ved Middag eller Midnat. Saaledes forholder det sig ved Islands sydlige Kyst, hvis ikke (smalle) Fjorde, Öer eller rygende Storme ere til Hinder derfor. I næsten (henved) 6 halve Dögn (3 Dage) er Maanen fuld eller usynlig, saaledes som det forekommer os"**).

regelmæssige Flodændringer i en Skudaarscyklus nöiere udregnes. Astronomen N. Horrebon skrev saaledes om Island 1752: „Ebbe og Flod falder udi Island 2 Gange i hver 24 Timer, saa at man hver 6te Time har Forandringer, efter Maanens Omskiftelser" o. s v. Tilforladelige Efterretn. om Island, S. 268.

*) *Missaung*, *Missöng* eller *Missong* betyder i Rímbeglas forskjellige Haandskrifter Havets störste Flod. Ordet forekommer saaledes i den endnu ikke udgivne *Hænsnaþóris saga* i den selvsamme Betydning. Det har rimeligviis forhen heddet *misgaung* (eller *misgöng*) og vilde da blive let at forklare som „Misgang" ɔ: Havströmmens mislige (eller misligste) Gang; jfr den trykte Rimbeglas Glossarium. Endelsen *gaung* forudsætter vel (ligesom et andet ligelydende i Island endnu brugeligt Ord af en anden Betydning) et Enkelttal (*gáug*) men dette kjendes neppe, og er i al Fald forlængst gaaet af Brug. Et beslægtet Ord forekommer i Enkelttallet i Orkneyíngasaga (S. 208) som „*misgánga straumanna*" hvorved den sidstomhandlede Læsemaade og Forklaring bekræftes. Hr. Jon Sigurdsson har underrettet mig om at han i en islandsk Kalender fra 1658 har fundet Ordet skrevet *Misgaung* og i en haandskreven Ordbog (det store kongl. Bibliotheks nye kongl. Samling, 1862, 4to) findes Ordet (med denne Skrivemaade) citeret fra Rimbegla og Hænsnaþórissaga. I Olavii oekonomiske Reise gjennem Island (1780) S. 639 anföres *Miðsgöng* (eller *Miðsgaung*) som et paa Öst- eller Nordlandet forekommende sjeldent Ord, brugt om den lidet aftagende Maane (*tunglskerding*) da netop den störste Flod pleier at indtræffe. Han har vel her hört eller skrevet feil, hvis ikke Ordet, med Tiden, i Almuens Mund har faaet en urigtig Udtale, i steden for det gamle *Misgaung* o. s. v.

**) *Túngl er III eðr fjögra eðr átján eðr XIX nátta þá er fjara er nær nóni, eðr þá er sól er nær miðju landnorðri. Tungl er hálft vaxanda ok (eðr) þverranda at sýn er meðaldagar eru ok fjara verðr nær því er sól er i vestri miðju ok austri. Sól gengr nær II áttum milli flóðs ok fjöru. Túngl er fullt eðr ekki at sýn þá er missaung eru ok fjara verðr nær miðdegi eðr miðnætti. Svo er sunnan við Island ef eigi banna fyrðer eðr eyar eðr ofviðri. Túngl er nær VI dægrum fullt eðr ekki at sýn, at því er oss sýnist. Rimb. 4 P. 3 Kap. S. 448.*

„Naar Maanen er 10, 12, 16 eller 17 Nætter gammel indtræffer Ebben ved Dagmaal (Kl. 9 f. M.)*); naar Maanen er fuld eller usynlig har man den derimod ved Middag eller Midnat"**).

Om de nyere Islænderes Tidsregning efter Ebbe og Flod hedder det hos Eg. Olafsen (l. c. S. 41—42). „Det er ganske sandfærdigt at „ved Sökanten i Island rette Indbyggerne sig efter Ebbe og Flod, aller- „helst naar det er tyk Luft mange Dage efter hinanden, saa de ikke kunne „see Solen. De regne da Tiden omtrent efter Sövandets Stigen og Fal- „den at deres Haandteringer ikke skulle geraade i Uorden". Ogsaa Troil bemærkede paa hans Reise i Island (S. 90) at Indbyggerne, for at vide hvad Tid det er paa Dagen, lægge Mærke til Solens og Stjernernes Gang, hvorhos ogsaa Ebbe og Flod i den Henseende tjene dem til Rettesnor, — ligesom de og forstode at udregne Tidens Löb paa deres Fingre. Denne sidstangivne Maade anvendes neppe ligefrem paa Dögnets Timer; de Tilfælde, hvori den for saavidt kan komme i Betragtning, ere antydede ovenfor S. 96. Finn Johnsen, der tit gjennemreiste den största Deel af Landet, bevidner og at de der boe ved Havet stedse meget nöie kunne erfare Tidens Löb af dets Flod og Ebbe***). Björn Haldorson underviser i sin Atle (6te Kap.) den islandske ved Sökysten boende Bonde, i den indenlandske Konst at udfinde Dagens Timer af Havets Flod og Ebbe. Deri forekommer blandt andet (foruden endeel af det ovenfor anförte): naar Maanen er 1 Nat gammel, indtræffer Ebbe naar Solen staar i Syd (Kl. 12 f. M.); da den er 4 Nætter, naar Solen stod i Sydvest (Kl. 3 e. M.) o. s. v.

---

*) Her efter Klerkernes Talebrug, som de kaldte det *i bókmáli*, i (deres) Bogsprog, *rétt tal* o. s. v.

**) L. c. S. 452 *En túngl er X nátta eðr XII, XVI eðr XVII, þá er fjara at dagmálum. Ef túngl er fullt eðr eigi at sýn, þá er fjara i miðjan dag ok miðja nótt.*

***) Maris accolæ omni tempore ex recessu et accessu maris tempora dignoscere optime sciunt. Sciagr. horol. Island. pag. 55. Hermed kan man jevnföre: Philosophische Schilderung der gegenwärtigen Verfassung von Island (1786, 8vo) S. 80, — hvor dog Islændernes 8 Dagstiders Navne tildeels ere urigtig anförte.

Om Færöboerne beretter Landt (S. 119) jevnfört med Debes l. c. (S. 252) at de efter Ny og Fuldmaane (i deres Sprog Soltændring, Fuldsol) nöie vide at beregne Strömmens Löb, samt at denne Kundskab er dem uundværlig formedelst deres idelige Havfiskerie og lange Söreiser. Öernes Beliggenhed, de mange Fjorde, Viger og Sunde hvoraf de ere omgivne, foraarsage betydelig Forskjel af Tidspunkterne for Flod og Ebbe paa forskjellige Steder, saa at Indbyggerne maa vide at udregne dem paa det Nöieste efter Maanens Stilling til visse Klokkeslet. Jeg maa henvise til hans udförlige Udvikling af denne Gjenstand (S. 129-30). Han bemærker og om Færingerne paa et andet Sted (S. 442): „Maanens Af- og Tiltagelse veed de nöie, for derefter at udregne Ebbe og Flod". At de derefter ogsaa maa kunne udregne (i mörkt Veir) hvad Tid det er paa Dagen, er en Selvfölge.

Neppe har noget Folk lagt nöiere Mærke til Ebbe og Flod og Tidens derpaa grundede Udregning end Friserne overhovedet og Nordfriserne i Særdeleshed. Deres Boligers, ofte farefulde, Beliggenhed ved eller i Havet*) maatte opfordre dem dertil. Blandt dem betyder især Ordet *Etmal, Etmaal* (svarende til det dansk-norske *Etmaal, Ætmaal* o.s.v. see ovfr. S. 27, 31) især den Tid i hvilken Havets Vand i Dag og Nat to Gange stiger eller falder, svarende til en naturlig Dag eller et Tidslöb af 24 Timer**). I det hamborgske Almuesprog***) betegner Ordet en Gangs (successive) Ebbe og Flod, altsaa et Tidslöb af 12 Timer; denne Sprogbrug siges at være indfört af de Danske, hvorfor jeg dog ingen Grund kan finde. I nöieste Sammenhæng med Frisernes Tidsudregning

---

*) See derom Michelseus Nordfriesland im Mittelalter S. 35—40.

**) Outzen har samlet de forskjellige Skrivemaader af dette Ord i de frisisk-nederlandske Sprog, som *Étmal, Étmaal, Aetmal, Aetemal, Eetmaele, Ethmol* o. fl. (l. c. S. 65). See ellers Wiarda altfrisisches Wörterbuch, samt v. Richthof altfrisische Rechtsquellen Goett. 1840 efter særdeles gamle Skrifter, som altfrisisches Landrecht m. fl.

***) Richey *Idioticon Hamburgense* 1755.

staaer den temmelig almindelige Benævnelse *Tijde*, *Ghetijde*, (hvoraf det hollandske *Getty)* der nöie svarer til det engelske *Tide*, som nu kun bruges om Havets Strömme, Flod og Ebbe, med Undtagelse af nogle ældgamle Benævnelser af Fastetiderne; det angelsaxiske *Tíd* svarede derimod ganske til det oldnordiske *Tíd* og dets bekjendte Sidestykker i de nyere Sprog. Det kom og, först i England, samt sildigere i Skandinavien, til at betegne en romersk Time, saa og en Messetid *(hora canonica)*. I Islandsk brugtes *Tíðir* (i Fleertallet) om Messen, men ellers (vistnok ved en meget ældre Brug) om de kvindelige *menstrua*.

Förend Kompasser og Uhre kom i Brug har man været mere opmærksom paa forskjellige andre Kjendetegn for Tidens Gang og Egnenes Beliggenhed efter Himmelkanterne, end de ovenanförte. I Hedenold havde man, efter Volsungasaga (Rafns Fornald. S. I, 148) den Mening at en Guldring paa Fingeren kjölnedes i Ottatiden. Middelalderens Nordboer troede at kunne benytte sig af en saakaldet Solsteen *(sólarsteinn)* der var gjennemsigtig, for at opdage Solens Stilling over Horizonten om den end var ganske overtrukken med Skyer; dertil brugte Olaf den hellige Stenen, ved at holde den op mod Himmelen, da den gav Straaler fra sig der betegnede Solens ellers tilsyneladende Standpunkt (Fornm. S. V, 341, jfr. Sturl. S. II, 35). Almuen maa endnu, i ensomt beliggende og fattige Egne, tye til forskjellige naturlige Kjendetegn paa Vei og Tid, om hvilke en opmærksom Iagttager af dens Skikke (i de svenske Nordlande) yttrer sig saaledes: „Naturens Uhrværk giver de Enfoldigste i denne Egn fornöden Veiledning i forskjellige Tilfælde. Hyrderne finde den rette Vei i Taage og tykke Skove, fordi de vide at Træernes Kviste ere tættere og tykkere mod *S.* end mod *N.* Til *Solens Nedgang* slutter man sig af Alchemilla trifol. (?) prat. („vulgaris ?") og flere Urter, naar de lægge deres

Blade sammen. *Midnatten* udmærker sig ved Fuglenes Taushed om Sommeren. Dog ophörer undertiden deres Sang mellem Kl. 9 og 10 f. M. samt ligeledes i *Middagsstunden*. Naar en Mand med et Skridt kan maale sin egen Skygge i Solskin, er Kl. 12 Middag. Naar det sorte i Gjedens Öie viser sig aflangt, er det i *Dagningen*, bliver det derimod rundt lakker det mod *Aften* o. s. v. Deslige Bemærkninger fortjene nok at samles, hos Almuen, i andre Egne". Dette har ogsaa vor Junge paa sin Viis gjort hos Nordsjellænderne, om hvilke han bemærker, naar de om Sommeren ere ude paa Marken: „Samtalen dreies immer (for det ventede Maaltids Skyld) til Klokkeslettet, og dette veed sædvanlig enhver Bonde lige saa nöie at bestemme som den Stadsbetjent, der hos de ældste Romere maatte, efter Solen, i Mangel paa Uhr, raabe til Folket naar det var Middag eller Aften. Bonden seer og op efter Solen; kan Huen derved falde ham bag af Hovedet, da er det Middag, og han maaler da ellers sin Skygge, om han kan spænde den med et Skridt"*).

Hvor enfoldig og ufuldkommen end denne sidstommeldte Maade er, synes den dog at være en tydelig Levning af de gamle Skandinavers lignende Adfærd, hvorved de, endog i fremmede Himmelegne, fjærnt fra deres Hjemsted, sögte at komme til Kundskab om Stedets Beliggenhed ved at lægge Mærke til den Skygge, som visse Gjenstande kastede fra sig ved Solens Skin i Middagspunktet (see ovfr. S. 84—85). Salmasius og Ideler have endog antaget om de gamle Græker, at de for at udfinde Dagens Timer i klart Veir have maalt deres egen Skygge med Föddernc**). Senere indförte Grækerne den Skik fra Babylon at udfinde

*) Hülpher Beskrifning öfver Medelpad (eller Norrland) Iste Samling. Westerås 1772, S. 77. — Sammes Beskr. öfver Angermanland, 1780, S. 308. Junge l. c. S. 118.

**) Theodor. Salmas. Exercit. ad Solin. p. 455, Ideler Handb. der Chronol. I, 237. Dette modsiges vel af Petavius (Diss. variæ VII, 7) og af W. A. Becker, i Charikles (1840) II, 491, men den sidstnævnte anförer selv et hertil hörende Sted af Photii Lex. p. 439, hvilket han vil saaledes kritisk berigtige: *Στοιχεῖαν ἔκαλουν τὴν αὔτων σκιαν, ἧ τας ὥρας ἐσκοποῦντο.*

Tidens daglige Gang ved at maale den Skygge som en til det Öiemed opreist höi Stang eller Stötte (kaldet Gnomon, *γνώμων*) kastede fra sig paa forskjellige Timer af Dagen; derved bestemtes især Maaltider og Badetider efter Anvisning af Skyggens Fodmaal, som i Almindelighed menes at have udgjort 12 og undertiden 24 (ja endog efter Palladius 29) Fod; nogle mene at en Mand har maalt Skyggen ved egne Skridt, men andre, fuldt saa sandsynlig, at Fodmaalet er blevet angivet ved visse Tegn eller Linier paa den Flade, paa hvilken Skyggen faldt. Den paa alt Mærkværdigt saa opmærksomme Herodot, der först nævner denne Gnomon, beretter og at den saakaldte, hos Grækerne i Brug værende *πόλος* (svarende til vor Solskive) ligeledes var indfört til dem fra Babylonierne, tilligemed Dagens Inddeling i 12 Timer*). Da ogsaa Natten inddeeltes i 12 Timer, opkom derved den nu i Europa gjeldende Inddeling af Dögnet i 24 Timer.

Ved Siden af denne Timeregning fulgte dog, meget tidlig, adskillige österlandske Folk en anden, idet de, (ligesom vore Forfædre) antoge 8 Dagstider, hver paa 3 af vore Timer. Den var fordum brugelig hos Hebræerne (som begyndte Dögnet Kl. 6 e. M.) og, i det mindste for militære Vagter (*excubiæ* om Dagen, *vigiliæ* om Natten) hos Romerne, der, som bekjendt, i lang Tid beherskede betydelige Dele af Asien hvoriblandt Palæstina. De begyndte, ligesom vi nu, Dögnet ved Midnat. Ogsaa de gamle Ægyptere inddelte den naturlige Dag i 8 Vagter (men og

*) I en Afhandling om en vis, endnu i nogle nordiske Lande brugelig Inddeling af Dagens Tider fortjener den ovenfor omhandlede Bemærkning af Historiens Fader heelt at meddeles: *Πόλον μὲν γὰρ καὶ γνώμονα, καὶ τὰ δυώδεκα μέρεα τῆς ἡμέρης παρὰ Βαβυλωνίων ἔμαθον οἱ Ἕλληνες.* Herodot. II, 109. En vis Træl ansattes som Vægter ved enhver Gnomon, og skulde, efter den, tilkjendegive Dagens Timer, naar han blev spurgt derom. En offentlig Gnomon skal först være bleven indfört i Rom 300 Aar for Chr. F. Den maatte dog adskillige Gange efter lange Mellemrum berigtiges, og længe vidste (som Bailly bemærker) Jordens Beherskere kun naar Solen skinnede hvilken Time det var af Dagen. Senere bleve Gnomoner almindelige hos rige Folk, især paa Landstederne.

tillige i 24 Timer)*). Om Hinduerne paa Coromandelkysten har afg. Consistorialraad Fuglsang, som længe havde opholdt sig der, i sin Tid meddeelt mig fölgende Underretninger. „Hinduerne inddele Dögnet i 8 Afdelinger, kaldede *Samam***), hvoraf enhver svarer til 3 europæiske Timer; af dem höre 4 til Dagen og 4 til Natten". Hermed stemme andre Beretninger om Hindostan, Bengalen og Malabarkysten overeens. En saadan Vagt (vor *Eikt*, *Ökt*) kaldes i Hindostan *pahar* (i Sanskrit, efter Westergaard, *prahara*) paa Malabarkysten *jama*, *zama*. Dagen begynder i Indien med Dagningen***). Endnu i 1799 udregnedes Tiden af Hinduerne (ligesom fordum af Ægyptere, Græker, Romere o. fl.) ved Vanduhre; andre iagttoge, i samme Henseende, Solens Stilling paa Himmelen og end andre Havets Ebbe og Flod, hvilken de vidste at angive med en beundringsværdig Nöiagtighed****). Ogsaa heri have de da, lige til vore Dage, maattet behjelpe sig ligesom Islænderne og Færingerne.

Birmanerne fölge og den selvsamme Udregningsmaade af Dögnet. Enhver af dets 8 Tidsafdelinger (hver paa 3 europæiske Timer) kalde de (efter Westergaard) *khukti*; andre Reisebeskrivere nævne dem (formodentlig efter Almuens Udtale) *jetti (yetti)* — og ved begge Ord maa man da vistnok tænke paa de gammeltydske *ucht* og *etti* (eller *ehti*, udtalt *echti*). Til Tidens Udregning benytte de sig endnu af Maskiner der ligne vore Sanduhre eller Timeglas*****).

---

*) Dette er udförlig udviklet af Cullemore i en Afhandling om Zodiakalbilledernes ægyptiske Oprindelse, læst i det engelske literære Selskab den 8 Dec. 1842.

**) Hr. Lector Westergaard udleder dette Ord af det sanskritske *sama*, en lige Deel (i visse Henseender svarende til Oldnord. *sama*, dansk *samme* o. s. v.).

***) Den samme Lærde har bemærket den sære Vedtægt blandt Hinduerne, at Dagen maa ansees at være begyndt, naar en Mand i tre Skridts Afstand fra en anden kan see det hvide i dennes Öie.

****) John Gillchrist Account of Hindostanee Horometry, As. Res. V, 82 o. f. Det samme berettedes allerede (om Dögnets 8 Inddelinger) af Keiser Baber (1483); jfr. Paolino di san Bartholomeo Reiser i Ostindien (sidst i det 18de Aarhundrede).

*****) Min lærde Ven, Mr. Richard Cleasby, har gjort mig opmærksom derpaa, at danske Söfolk (formodentlig fra Nordsöens Öer) kalde en Vagt til Söes (nu bestaaende af 4 Timer) *Ægt* eller *Egt*, oprindelig vel det samme som *Eikt* o. s. v.

Den hosfölgende oldnordiske Etmaalsskives Inddeling efter Verdenskanterne ligner i visse Henseender Compasskiven; dog maa Syd (eller Middagspunktet) her sættes överst, Nord derimod nederst, efter vore Forfædres Begreber om den höieste Dag og laveste Nat, Talemaaden Nordefter og nedad *(norðr ok niðr)* m. m., tildeels grundede paa religiöse eller mythologiske Forestillinger. Jeg har indrettet den saaledes, at dens Læsning, naar man vil udfinde Sammenhængen, begynder med Forfædrenes (især sommerlige) Begyndelse af deres Arbeidsdag og tillige Morgenen, samt Dögnets 1ste Eikts (Öikts o. s. v.) 1ste Stund. Da antog man at Solen, paa sin daglige Vandring (ved vort ONO, Kl. 4½ f. M.) gik ind i Östkanten *(Austrátt)* og en Stund (1½ Time) derefter befandt sig midt eller lige i Öst (vort Ö eller O, Kl. 6 f. M.) samt efter at have fuldendt et lige Tidslöb ankom til Sydostkanten *(Landsuðursátt)* ved 2den Eikts og 3die Stunds Begyndelse (i vort OSO, Kl. 7½ f. M.) o. s. v.

Den yderste Linie af Kredsens skrevne Omgivelser angiver saaledes Himmel- eller Verdenskantens oldnordiske Navn.

Den 2den og 3die vort Klokkeslet, da Tallene, for Symmetriens og Tydelighedens Skyld, deels ere höiere deels lavere anbragte.

Den 3die Eikternes formeentlig ældste oldnordiske Navne, samt deres Tidsfölge i Dögnet, udtrykt ved Romertal.

Den indcirklede 4de de Navne, som tillægges Eikterne i det norske Oldskrift *Konúngs skuggsjá.*

Den 5te (tildeels indcirklede) Stundernes Tidsfölge i Dögnet, udtrykf ved arabiske Tal.

Den 6te heelt indcirklede Verdenskanternes nu brugelige Benævnelser.

Mellem dem og den mellemste Kredsfigur gaae som Straaler, der udskydes fra Centrum, de 16 Stunders oldnordiske Benævnelser.

Den mellemste Kredsfigur antyder en Höi eller rund Bakke hvorpaa en Gaard eller By fordum er bleven anlagt, og for hvilken disse Eikte-

mærker *(eiktamörk)* eller Dagsmærker *(Dagsmörk)* ere blevne udfundne og bestemte efter Solens, Maanens eller Stjernernes daglige Gang.

Om denne Etmaalsskive og den ovenfor (S. 95) indförte Maanetabel har Hr. Prof. Olufsen havt den Godhed at meddele mig fölgende videnskabelige Oplysninger:

„Begge Tabeller ere aabenbart construerede under den Forudsætning, at Solens og Maanens daglige Bevægelse skeer parallelt med Horizonten. Da nu dette langt mere er Tilfældet paa nordligere end paa sydligere Steder, saa have altsaa begge Tabellerne, forsaavidt de stötte sig til en slig Forudsætning, Præget af at være dannede ved Hjelp af Iagttagelser anstillede i en meget nordlig Egn.

Angaaende Tiden, da Tabellerne först ere blevne brugte, lader der sig ikke sige noget Bestemt. Rigtignok vil der kunne angives Aar, til hvilke en saadan Maanetabel, som den her omhandlede, passer bedre end til andre, men deels vende disse Aar periodisk tilbage efter det korte Mellemrum af omtrent 19 Aar, deels ere ikke heller de angivne Klokkeslet nöiagtige nok til en saadan Undersögelse. — Iövrigt har jeg fundet Klokkeslettene at være saa nöiagtige, som de kunne erholdes, naar de skulle angives i hele Timer.

Forsaavidt De har önsket Oplysning om de Aarstider for hvilke Tabellerne nærmest kunne antages at gjælde, bemærker jeg, at Maanetabellen baade indeholder Angivelser, der kunne benyttes hele Aaret, og andre, som kun kunne benyttes til enkelte Aarstider. Saaledes vil, for Exempel Angivelsen af Klokkeslettet, da Maanen sees i Syd, kunne benyttes hele Aaret, og det Samme vil med faae Undtagelser gjelde med Hensyn til Klokkeslettet for Syd-Ost og Syd-Vest. Derimod ville Angivelserne for Nord-Ost og Nord-Vest, naar Maanen har en Alder af 15 Dage, kun kunne benyttes i Vintermaanederne, og omvendt vil der kun være Brug for Angivelserne af Klokkeslettene for Nord-Ost og Ost, naar Maanen har en Alder af 26 Dage.

Paa samme Maade forholder det sig med Soltabellen. Ifölge Is-

lands Beliggenhed kan Solen hele Aaret igjennem, i det mindste i den sydlige Deel af Öen, iagttages i Syd samt i Syd Ost og Syd-Vest. I Ost og Vest kan den derimod kun iagttages fra den 21de Marts og til den 21de September; og i Nord-Ost og Nord-Vest kun i de tre Maaneder: Mai, Juni, Juli. Soltabellen gjælder altsaa hele Aaret, men saaledes, at dens Benyttelse til nogle Aarstider bliver mere indskrænket end til andre".

Vor Etmaalsskive fremstiller en Grundtegning af den tilsyneladende Himmelhvælving (*templum mundi*, efter min Mening Eddaernes *Háva-höll*, den Höies Hall) fuldt saa tydelig, som de romerske Augurers ældste jordiske *templum*. Mærkelig nok har vort Norden fordum kunnet fremvise en lignende Stenkreds. Den har staaet paa slet Mark en halv Fjerdingvei fra Gaarden Sole (*Sóli*) ved Haversfjorden paa Jæddereu i Norge, fordum den rige og mægtige Hövding Erling Skjalgsöns Hovedsæde; han levede sidst i 900 og först i 1000aars Tallet. Stenkredsen var til for fuldt 100 Aar siden (1743) da Arnold de Fine beskrev den, og 1811 levede mange Folk der i Egnen som havde seet den i deres Ungdom, men da var den aldeles forsvunden. Den udgjorde „en vidtlöftig akkurat Cirkel, „bestaaende af 24 höie Graastene som smaae Bautastene"; mellem dem laa i Kjederad nogle med sær Flid samlede hvide runde Stene (efter Tegningen 3 mellem to af de större) saa store som maadelige Stykkugler. Midt i Kredsen stod en firkantet Graasteen, som et Bord, og ved det tvende store hvide Stene til at sidde paa. Af de ovenommeldte laa 8 lige Rader fra 8 af de omkringstaaende större Stene, alle visende lige til Stenbordet (gaaende til dets Hjörner og paa 4 andre Steder til dets Midte). Dimensionerne angives desværre! ikke, men Kredsen kaldtes af Almuen „Domsædet", og den er muelig bleven brugt som en Domring (efter nogles Gisning for 8 Sogne). Det forekommer mig (især hvis en Gnomon, Stangviser eller Flöistang*) först har staaet i Kredsens Midte) at man her har

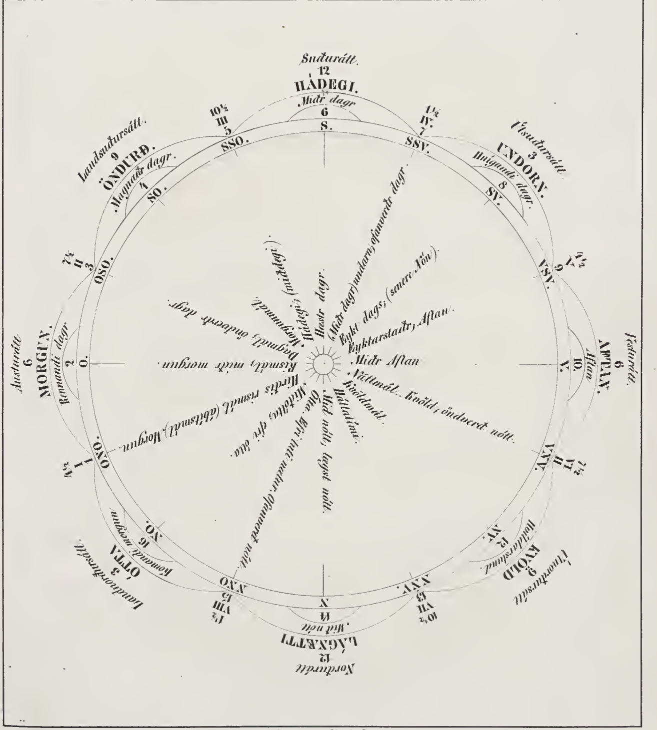
*) Erling var en Söhelt og eiede Krigsskibe med fuldt 200 Mands Besætning. En Indretning, der rigtig viste den Verdenskant fra hvilken Vinden kom (o. s. v.) maatte derfor være af Vigtighed for ham.

sögt at fremstille Nordboernes Verdenskanter, og navnlig tillige de 8 Eikter (der atter synes at være deelte i Ættinger eller Stunder) ved den mellemste hvide Sten af de tre ovennævnte, anbragte mellem to af de större Stene. Selv vor Tidsregnings 24 (samt 48 halve) Timer, kunne og være blevne antydede her, samt synes (i Forening med de mindre Stene i Omkredsen) virkelig at passe til Ætternes og Eikternes Maal (nemlig 3 i enhver af dem). Jeg maa ellers henvise til Börge Thorlacius's Afhandling og Afbildning i Antiqvar. Annaler 1ste B. 1ste H. (1822) S. 103 o. f., Tab. III, fig. 1.

Just nu komme Jacob Grimm's „Deutsche Grenzalterthümer" (Berlin 1844 4to) mig tilhænde. Jeg seer deraf (S. 17 o. fl. St) at han antager at Romernes Landmaaling og Tempelskue stode i Forbindelse med hinanden og med Solskivens (eller Solviserens) samt Verdenskanternes Iagttagelser, oprindelig foretagne ved Jevndögnstider; han mener og at de gamle svenske og danske Loves *Solskift*, *soldragen By*, *(solfallen)* o. s. v. vidne om en noget lignende (men ældgammel) Fremgangsmaade. Denne höist interessante Sag troer jeg at burde overlade til hans og til vor Kolderup Rosenvinges nærmere Dröftning og Afgjörelse.

Jeg haaber ved nærværende Afhandling at have ydet et lidet Bidrag til at vise, at Oldtidens Menneskers Anskuelser, Kundskaber, Meninger og Vedtægter i Almindelighed have lignet hinanden i en höiere Grad end de fleste hidindtil have antaget, ligesom og at meget deraf, ved blot Tradition gjennem Aartusinder, har forplantet sig hos Almuesfolk lige til vore Dage, i forskjellige tildeels fra hinanden langt fjernede Lande.

Anm. Vel er Begyndelsen af 7de Stund, ligesom paa Etmaalsskiven, af Nogle fordum (som endnu i Island) bleven kaldet *miðr dagr* eller *Miðdegi* (som Arbeidsdagens Midte) men Navnet *Miðmunda* var og er dog almindeligere. Paa den Tid holde Færingerne (ligesom Islænderne) deres Middagsmaaltid, kaldet *Dovnri*, (af det oldn. *Dögurðr* o. s. v.). See ellers Etmaalstavlen, samt ovenfor S. 51—52.

Em. Baerentzen & Co. lith. Inst.

Oldnordisk Etmaals-Skive 2.

SKANDINAVISK ETMAALSTAVLE.

De 8 Eikters (Öikters, Ökters, Ögters, Egters) oldnordiske Benævnelser (*sammenlignede med de Lansitzisk-Vendiske*).	Dagens eller Dögnets Tidsafdelinger.					Den Himmelkant, hvori Solen antages at staae ved Eiktens eller Halveiktens Begyndelse.				De 16 Dagstiders ellers særegne Navne.		Almindeligt Klokkeslet.
	Island.		Færöerne.		Norge.	Almindelig Benævnelse.	Island.	Færöe.	Norge.	I ældre Tider, i Island, Norge, o. s. v.	I nyere Tider, især i Norge, Sverrig og Danmark.	
	Eykt (*Öikt*).	*Hálfeykt*, (*Ætting*, *Stund*).	*Ökt* (*Ögt*).	*Haalvökt.*	*Ögt* (*Ökt*).							*Formiddag*
I. **Morgun,** Morgen, i Kongespeilet og (efter Betydningen) ogsaa hos Venderne.	I	1	I	1	I	ONO.	Miðmunda landnordurs ok austurs.	Haalga (halga eller halva) Estur.	—	(Morgun.) Hirðis rismál (ábitsmál).	(om Sommeren) Norge: Aahitsmaal (ogsaa paa Færöerne) i Tellemarken Bidtaa. Frokosttid i Lolland; fordum i Jylland: „da Hyrden drev ud med Kræet".	4½
Efter Kongespeilet kan den endvidere kaldes: *rennandi dagr*, den oprindende Dag.	—	2	—	2	—	O.	Austur.	Estur.	Oust, Bær-oust	Miðr morgun; Rismál.	N. Rise; Memorra (Biskenstid for Davre). Danmark: Midmorgen. (Svensk: Midmorgon). Gl. Nordfris. Vordard.	6
II. **Öndurðr** (eller öndverðr) **dagr,** den tidlige Dag eller Dagens förste Deel (formodentlig og kaldet *öndurð*, *öndurn*).	II	3	II	3	II	OSO.	Miðmunda austurs ok landsuðurs.	Haalga Landsuur.	—	Dagmál; — Dagverðarmál, Dögurðarmál	N. Fordaur (ɔ: förste Daure); Frokostbēl. Sverrig: Dagelmål, Dagvord, Davar. D.: Davredags, Davretid.	7½
Kongesp. *magnaðr dagr*, den styrkede eller kraftfulde Dag. (Vendernes Formiddag.)	—	4	—	4	—	SO.	Landsuður.	Landsuur.	Landsör (Landsynna).	Morgunmál. (Öndurn?)	N. Daagurmaal, Daaure, Daur, Dunr, Dul, Daurmaal (o. s v.) jfr. Fris. Daugerd, Dagerd, Dauerd, Doerd (Dagwerd). I Jylland: „da Solen stod i Sydost"; jfr. D. Morgenmaal.	9
III. **Hádegi** (Höidag); **Miðdegi,** Middagstid (ogsaa hos Venderne).	III	5	III	5	III	SSO.	Miðmunda landsuðurs ok suðurs.	Haalga Suur el. H. Middag	—	Hádegi.	N. og Sv.: hög Dag; N. og Danm. halvgaaen Middag.	10½
Kongesp *Miðr dagr*, den midterste Dag.	—	6	—	6	—	S.	Suður.	Middag, Suur.	Sör, Rake Sör.	Hæstr dagr; miðdegi.	N. högst Dag, hæs Dag. N. Danm. og Sv. Middag; i Jylland: Höjmiddag. Sverrig: Dagmidja.	12 *Eftermiddag*
IV. **Undorn, Undarn; Ofanverðr dagr,** *liðandi dagr*, *áliðin dagr*, *efri luti dags*, den sildige Dag, den sidste Deel af Dagen.	IV	7	IV	7	IV	SSV.	Miðmunda suðurs ok útsuðurs.	Haalga Utsuur; H. Noon.	—	Undorn (Undarn); Miðmunda.	N. Undaal, Ondol, Ondolsmaal. D. Unden, Unnen, Onnen, Yunen, Önder. Nordfris.: Unnern, Onnern. Sv. Under, Unda.	1½
Kongesp. *hnigandi dagr*, den heldende Dag. (Vendernes Eftermiddag.)	—	8	—	8	—	SV.	Útsuður.	Utsuur (Noon).	Utsör.	Eykt (dags). (Nón.)	N. Ögt (Ökt), Ögterdag (Noon). Fordum i Jylland: „Da Solen stod i Sydvest"; endnu i samme Land: Drivetid, Drivetid Dags, Drivdags.	3
V. **Aftan,** Aften (ogsaa hos Venderne).	V	9	V	9	V	VSV.	Miðmunda útsuðurs ok vesturs.	Haalga Vestur.	—	Eyktarstaðr; Aftan.	N. Ögtebēl, Ögterdagsbēl; Eftasmaal; Halvgaaen til Kvelds; jfr. D. Ögtebid, Ögtemad, Öttönder (Ögt-önder?).	4½
Kongesp. har samme Benævnelse.	—	10	—	10	—	V.	Vestur.	Vestur.	Vester. Högvester.	Miðr aftan, Miðaftan.	N. Midafta, Merafta; Etterökt. D. Midafteu. Sv. Midafton; Nordfris. Medeen.	6
VI. **Kvöld** (Kvæld); **öndverð nótt,** den tidlige Nat, förste Deel af Natten; — *Fyrsti þriðjúngr nætur*, den förste Trediedeel af Natten.	VI	11	VI	11	VI	VNV.	Miðmunda vesturs ok útnorðurs.	Haalga Utnoor.	—	Náttmál, Náttverðarmál.	N. Natmaal, Natuing (Naattvær). D. Natterdag, Nadver. Sv. Nattvard, Nator. Nordfris. Nagterd.	7½
Kongesp. *Hvildarstund*, Hvilens Tid. (Vendernes sildige Aften.)	—	12	—	12	—	NV.	Útnorður.	Utnoor.	Utnor.	Kvöld, Kvöldsmál. (AS. Cvyld.)	N. Kvæld, Kvældsmaal, Kvældsvart, Kvældsvær. D. Kveld, Kveldsmaal (Kvældsnadver). Sv. Kväll. Fris. Quel (Kvel, hvoraf Quelsnagterd).	9
VII. **Miðnætti,** Midnatstid (ogsaa hos Venderne), Nattens midterste Deel eller **Lágnætti,** den dybeste eller mörkeste Nat; — *Annar þriðjúngr nætur*, den anden Trediedeel af Natten.	VII	13	VII	13	VII	NNV.	Miðmunda útnorðurs og norðurs.	Haalga Noor.	—	Háttatími (Sengetid, AS. bedtid) ogsaa Kvöldseta, Kvöldvaka.	N. Eldsmaal, Kvældset, Kvældsætning. Sv. hög Qväll, Kvällsät, Kvällsättning. D. Sengedags, Sengetiddags, Sengetid.	10½
Kongesp. *Mið nótt*, den midterste Deel af Natten.	—	14	—	14	—	N.	Norður.	Noor.	Nor, Rake Nor.	Miðnætti, mið nótt; lægst (hæst) nótt.	N. Högstnaatte, Hæsnaatte, Midnat (o. s. v.).	12
VIII. **Ótta; ofanverð nótt,** *áliðin nótt*, *efri luti nætr*, den sidste Deel af Natten; — er *þriðjúngr lifir nætur*, Nattens sidste Trediedeel.	VIII	15	VIII	15	VIII	NNO.	Miðmunda norðurs og landnorðurs.	Haalga Landnoor.	—	Ótta; ford. i Norge: Hanaótta; i Islandi fyrri Ótta.	N. (Otta) Store Otta, Giæl (Hanegal). D. Otte. Sv. Otta.	1½
Kongesp. *komandi morgun*, Morgengry. (Vendernes Hanegal). Færöboerne kalde den *Ökt firi déa*, den (næste) Ögt för Dag.	—	16	—	16	—	NO.	Landnordur.	Landnoor.	Landnor.	Miðótta, efri Ótta.	N. Efter-Otta; (Giæl). D. Ottemaal; paa Bornholm: Ota, Otta, hvoraf Ottemad m. m.	3